

Міністерство освіти і науки України
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

МАТЕРІАЛИ
МІЖВУЗІВСЬКОГО МІСЬКОГО
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОГО СЕМІНАРУ
«ФІЛОСОФІЯ В АКсіОСФЕРІ ГЛОБАЛІЗУЮЧОГО СОЦІУМУ»
(PHILOSOPHY IN THE AXIOSPHERE OF THE GLOBALIZING SOCIETY)
Присвяченого Всесвітньому Дню філософії
та 300-річчю з дня народження Григорія Сковороди
17 листопада 2022 р.

Харків 2022

УДК 1:316.32(063)

doi: <https://doi.org/10.32620/PAGS.22>

У збірнику подано тези доповідей міжвузівського міського науково-практичного семінару «Філософія в аксіосфері глобалізуючого соціуму», присвяченого Всесвітньому дню філософії та 300-річчю з дня народження Григорія Сковороди. Розглянуті актуальні питання філософського дискурсу сьогодення за такими напрямками: філософія у системі соціогуманітарного знання; людина і соціум в ціннісних пріоритетах сучасного світу; до 300-річчя з дня народження Григорія Сковороди; філософські проблеми науки і техніки: новації і інновації. У роботі конференції прийняли участь професори, доценти, викладачі та здобувачі I - III ступенів освіти різних Харківських вищих навчальних закладів.

Затверджено до друку рішення Вченої Ради Національного аерокосмічного університету «Харківський авіаційний інститут» (протокол від 25.11.2022 № 4).

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ СЕМІНАРУ

Співголови оргкомітету:

ПРОЦЕНКО Ольга (*д. філос. н., проф., НАУ «ХАІ»*);
ТАРОРОЄВ Яків (*д. філос. н., проф., НТУ «ХПІ»*).

Члени оргкомітету:

КУЗНЕЦОВ Анатолій (*д. філос. н., проф., НАУ «ХАІ»*);
БІЛЬЧУК Наталя (*к. філос. н., доц., НАУ «ХАІ»*);
ВАСИЛЬЄВА Людмила (*к. філос. н., доц., НАУ «ХАІ»*);
ШИРОКА Світлана (*к. філос. н., доц., НАУ «ХАІ»*).

Секретаріат оргкомітету:

ГАПЛІВСЬКА Ольга (*ст. викладач, НАУ «ХАІ»*);
ЧМИХУН Світлана (*к. філос. н., доц., НАУ «ХАІ»*).

Доповіді пленарного засідання

Аксіосфера маргінальних періодів

Анатолій КУЗНЕЦОВ, доктор філос. наук, проф.,

Андрій СВЯЦУК, канд. філос. наук, доц.

Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського

«Харківський авіаційний інститут»

Філософські дискурси початку поточного століття відзначені зацікавленістю маргінальними явищами, сфера дослідження яких вже давно не обмежується дескриптивним контекстом етносоціальних процесів. Предметом наших досліджень у цих тезах є насамперед аксіологічні підстави маргінального. Тут під маргінальністю ми розумітимемо соціокультурний феномен, який характеризує стан суспільства в умовах розпаду аксіосфери, що раніше домінувала, і, одночасно, в умовах формування нової системи способів реалізації цінностей і форм їх презентації в соціокультурній реальності.

Сьогодні, у зв'язку з соціально-політичними процесами, що відбуваються в нашому суспільстві, що характеризуються, з одного боку, десакралізацією всіх форм культури, а з іншого – становленням формотворчої, загальнотеоретичної та методологічної парадигми розвитку національної культури, ми всі, у системі нашого суспільства, ідентифіковані як маргінали – суб'єкти, покинуті між двома культурами, що відмирає і зароджується: «... ні традиційне, ні те, що йде на зміну, не володіють стійким становищем».

Саме звідси виникає необхідність якісного, інтегрального визначення маргінальності, що набула статусу загальнокультурної проблеми. Осмислення маргінальності – питання існування та виживання, зокрема української культури, тим більше що практика сучасного життя дозволяє адекватно розглянути об'єкт нашої філософської рефлексії в реальних умовах його розвитку.

Такі маргіналізації у соціальному розвитку досить типові, що можна судити з пошуком інваріантів розвитку світових систем: через негачії гесіодівського редуccionізму; «уповільненого суспільства» Платона; августинівської діалектики «града божого» та «града земного»; середньовічного християнського есхатологізму; теорії зміни суспільно-економічних формацій марксизму; антидіалектики шпенглерівських локальних цивілізацій; концепцій стадій економічного зростання до сучасних спроб на макросоціологічному рівні пояснити генезу та зростання світових систем.

Одним із шляхів вирішення цієї проблеми, як нам здається, є вивчення аксіологічних засад маргінального періоду. Наявність цієї ідеї, по-перше, дозволяє досліджувати ціннісне поле співтовариства, супроводжуючи загальнотеоретичні висновки емпіричним матеріалом, накопиченим у сфері соціології; по-друге, є спробою спрогнозувати перспективи спрямованості культури нашого суспільства на постмаргінальний період, спираючись, зокрема, на аналіз окремих соціальних інститутів. Слід зазначити, що в нашому випадку йдеться не про дескрипцію маргінальності за деякими універсальними

критеріями, яка відтворює процес трансформації механізмів актуалізації та презентації цінностей.

Сфера інтересів аксіології охоплює досить широкий спектр питань: генезу та структуру цінностей; їх сутність та природу; диференціацію та класифікацію; зміст та збереження ієрархічної теоретичної моделі маргінальності. Йдеться про дослідження феномена маргінальності в межах нашого суспільства. Це передбачає звернення ціннісних систем; місце та роль цінностей у житті людини та соціуму і т.д.

Вивчення аксіологічних параметрів тієї чи іншої суспільства має на меті встановити, які цінності знаходять своє практичне втілення у той чи інший період. Незважаючи на концептуальну невизначеність у сфері аксіології, ми не будемо докладно зупинятися на ціннісній проблематиці. Це зумовлено тим, що в соціогуманітарному знанні приділяється досить велика увага цьому питанню, насамперед тому, що цінності виступають інтегративною основою як окремо взятого індивіда, так будь-якої маленької чи великої соціальної групи, культури, нації, людства загалом.

Ми визнаємо множинність підходів до проблеми цінності, а також множинність критеріїв оцінки явищ як цінності. Адже лише тоді, коли під час вирішення проблеми центральним моментом стає побудова моделі поняття, яке відтворює всю сукупність наявних дефініцій, і враховуються всі різноманітні приватні підходи до об'єкта рефлексії, відкривається можливість позитивного конструювання поняття.

Освіта з орієнтацією на настанови Г. Сковороди

*Надія СЕВЕРИН, канд. філос. наук, доц., зав. каф. гуманітарних наук
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»*

У сучасному динамічному мультикультурному світі освіта має вкрай важливе значення, оскільки є маркером загального розвитку суспільства. Зростає роль і соціальна місія педагога, який покликаний бути викладачем і наставником – передавати набуті людством знання молодому поколінню і наставляти молодь, як треба жити. Сьогодні українське суспільство переживає важкі часи у зв'язку з повномасштабною російською війною в Україні, освіта вимушено трансформувалася з очної форми у дистанційну, її якість дещо знизилася, що пояснюється різними об'єктивними причинами. Серед них – стрес від російського вторгнення в нашу країну, від постійних бомбардувань та руйнувань, страх за життя та здоров'я своєї родини, психічне напруження від складнощів вирішення повсякденно-побутових проблем, відсутність освітлення, Інтернету, води, опалення і, як результат, погіршення загального стану здоров'я. Негативно впливають на якість навчання й інші чинники: знаходження студентів і викладачів у інших містах України та за кордоном, відчуття дискомфорту від незвичних умов життя, незнання мови іншої країни, проживання у різних часових поясах, зниження мотивації до навчання тощо.

З випробуваннями наш народ стикається не вперше у своїй історії, тому українці рішуче налаштовані на перемогу у цій несправедливій війні та відновлення всіх законних територій, прав і свобод, серед яких і право на високоякісну освіту. У своїх прагненнях ми рівняємося на кращих представників українського народу, серед яких сьогодні слід згадати нашого видатного земляка - філософа, мислителя, поета, педагога Григорія Сковороду, який відмовився від благ цивілізації і вів аскетичний, мандрівний спосіб життя, присвятивши себе людям. Саме 3 грудня цього року весь цивілізований світ відзначає 300-річчя з дня його народження.

Безумовно, всі українці і, напевно, всі іноземці, які відвідували Україну, тримали в руках 500-гривневу купюру. На ній зображений не тільки портрет Григорія Сковороди, але й унікальне символічне джерело, на якому хотілося б акцентувати увагу. Важливою є символічність рисунка. Він символізує ідею рівності кожної людини у досягненні нею душевного миру та щастя. На думку філософа, у кожного є умови для реалізації потягу до «спорідненого» життя. Він пояснює це через образ Бога як «фонтану рівної нерівності». Сковорода говорить, що Бог подібний фонтану, який наповнює різні за вмістом ємності. Міра наявності Бога у кожній людині визначає «разнопутіє» людей та їхні різні долі. Зміст рисунка допомагає зрозуміти цитата філософа: «Не равное всем равность. Льются из разных трубок разные токи в разные... сосуды, что стоят вокруг фонтана. Меньшему сосуду меньше попадает, ... но в том он равный с большим, что оба одинаково полные» [1, с. 99]. В цьому рисунку закладений глибокий зміст. Сковорода-педагог міг тлумачити «фонтан» як жагу до знань: кожна людина протягом свого життя має різну потребу в знаннях. Комусь вистачає мінімуму знань, а іншому потрібно їх багато. Тож джерело наповнює кожну людину за його потребами. Тому вираз «Не равное всем равность» означає, що людина може отримати стільки знань, скільки забажає. Символ фонтану дає нам можливість зрозуміти глибокий зміст загальної філософської теми Сковороди – «пізнай себе». Адже кожна людина сама вирішує свою долю – обмежувати себе в знаннях чи здобувати їх протягом усього свого життя. Філософ підкреслює цінність часу, який людині не слід марнувати. Його аскетичний спосіб життя не завадив йому вивчити давню та новоєвропейську філософію, мови країн, які відвідав (польську, німецьку, італійську, грецьку, давньоєврейську). Тож і нам, українцям, незважаючи на всі страждання і тяготи війни, до снаги забезпечити високий рівень вітчизняної освіти, готувати фахівців, здатних достойно конкурувати на світовому ринку праці.

Література

1. Сковорода Г.С. Твори в 2-х т. Київ: Обереги, 2005. 2-е вид., виправ. Т. 1. 258 с.

Супергібридність як спадок мультикультуралізму

Андрій АРТЕМЕНКО, доктор філос. наук, проф.

Харківська державна академія дизайну та мистецтв

Мультикультуралізм – відлуння проблеми ідентичності, що відображає чутливе ставлення суспільства до тем внутрішньої свободи, індивідуальності людини, сприйняття особистості як активного учасника соціальних процесів. Соціально-політичні трансформації початку ХХІ століття викликали когнітивний шок і глибоку кризу систем ідентичності. Справа не в хибі постмодерного дискурсу і пов'язаним з ним мультикультуралізмом, а в його невідповідності логіці сучасного життя. Ми стикаємось проблемою, яку Йорг Хейзер назвав «супергібридністю». Супергібридність – це створення нових політичних міфів та привласнення рис інших культур. Ці практики залучаються і до організації сучасних мережових спільнот з метою соціальної сегментації і дроблення великих культурних спільнот.

Мультикультуралізм – перша реакція на глобалізацію і соціальні трансформації суспільств ХХ століття. Це елемент постмодерної соціальної практики, який відкрив принцип множинності соціальної реальності. Але зараз ми є свідками народження нової індустрії ідентичності з соціальною технологією, яка конструює бажану ідентичність.

Суспільство змінюється під впливом процесів глобалізації і у структурі населення з'явилася значна частина людей, які сприймають будь-яке місце як тимчасову локацію перебування, яка має поєднувати унікальність місця та стандартний високий рівень побутового і соціального комфорту. Вже є покоління людей, які виростили в ситуації мобільності. Це призводить до розуміння не просто наявності «культури зірваного якоря», а й ідеї «незначного розриву», різоматичного чи мережевого утворення структур та відносин у суспільстві. Так з'явився феномен покоління, що зросло за умов кризи постмодерну, для якого важлива можливість множинної ідентичності та одночасної комунікації в різних мережах.

Таким чином, сучасне суспільство потребує аналізу з урахуванням феномену супергібридності. Це результат мультикультуралізму, який «розкрив» націю як однорідну спільноту для спілкування та прийняття чужорідних елементів у свій культурний простір. Це наслідки мобільності в глобалізованому світі з його «примусом до спілкування» та подоланням культурної ізоляції.

Ми бачимо, що в новій парадигмі метамодерну не відбувається принципового відторгнення соціально-політичних принципів мультикультуралізму. Проблема в практиці застосування цієї політики, яка не передбачала того, що вона може бути використана в настільки складних умовах супергібридності, де у акторів соціальних стосунків з'явилося сумнівне право привласнювати риси інших культур.

Феномен стереотипу як невід’ємна частина суспільного мислення

*Дар’я БАРБАШ, здобувач III освітньо-наукового ступеня (PhD)
Науковий керівник – Наталія ФІЛІПЕНКО, канд. юрид. наук, доц.
Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»*

Розглядаючи феномен стереотипу слід зазначити, що саме поняття має друкарське походження, адже означає пластину, плиту із металу, гуми або пластмаси з точним відтворенням друкарського набору, що дає можливість водночас друкувати на кількох машинах, в різних місцях і т. ін. [1].

Разом з тим, вперше термін «стереотип» у знайомому нам значенні запропонував у 1922 році американський журналіст Уолтер Ліппман у своїй книзі «Суспільна думка».

Так, на переконання останнього: «Найбільш тонкі та найбільш поширені механізми впливу – це ті, що створюють і підтримують репертуар стереотипів. Нам розповідають про світ до того, як ми його побачимо. Ми здобуємо уявлення про більшість речей до того, як безпосередньо знайомимось із ними. І якщо здобута нами освіта не допомагає нам чітко усвідомити наявність цих упереджень, то саме вони керують процесом сприйняття». На думку У. Ліппмана, стереотипи «являють собою упорядковану, більш чи менш несуперечливу картину світу. У ній зручно розташувалися наші звички, смаки, здібності, задоволення та надії. Стереотипна картина світу може бути неповною, але це картина можливого світу, до якого ми пристосувалися» [2 с. 115-116]

З позиції філософського знання стереотип розуміють як стійку сукупність уявлень, що виникають у свідомості на основі особистого життєвого досвіду людини, а також за допомогою інших джерел інформації. Особливо підкреслюється тісний взаємозв’язок стереотипів з емоційною характеристикою сприйняття і з масовою свідомістю, з науковим світоглядом і життєвими упередженнями.

З погляду психології, в основі стереотипізації лежить процес приписування схожих характеристик групам людей без глибокого усвідомлення відмінностей між ними. Процес функціонування стереотипів як складного соціально-психологічного явища виконує функції підтримання ідентифікації особистості і групи, виправдання можливих негативних установок стосовно інших груп [2 с. 108].

У сучасній соціальній психології соціальні стереотипи визначаються як узагальнені, стійкі, шаблонні, емоційно насичені, пов’язані із соціальними цінностями уявлення про соціальні об’єкти, які засвоюються індивідом у процесі соціальних взаємодій, слабо рефлексуються і можуть автоматично відтворюватися іноді протягом усього життя. Стереотипи також вважаються поширеними уявленнями про атрибутивні особистісні характеристики [3 с. 110].

Слід зазначити, що стереотипам притаманна соціальна функція – це, по-перше, роль, яка виконується окремими суб’єктами соціальної системи у її

організації як цілого, у здійсненні цілей, інтересів соціальних груп та класів; по-друге, стандартизовано соціальна дія, що регулюється певними нормами та контролюється соціальними інститутами; по-третє, залежність між різними соціальними процесами, що виражається у функціональній залежності змінних

Іноді говорять про стереотипи істинні та хибні, що визначається, зокрема, аналізом конкретних ситуацій, де вони використовуються, а також про прогресивні та реакційні [2, с. 117].

На переконання В.О. Ханстантинова «процес стереотипізації сам по собі не є ані позитивним, ані негативним», а В.С. Агеев дотримується думки, що процес стереотипізації, як і інші міжгрупові механізми «виконує об'єктивно необхідну функцію, даючи змогу швидко, просто і достатньо надійно категоризувати соціальне становище індивіда» [4, с. 39].

Разом з тим, основна небезпека стереотипів в тому, що вони сприяють появі забобонів – невиправдано негативної думки та ставлення до чужого народу або окремих його членів, схильність негативно діяти стосовно людей чужого народу. А забобони в своєю чергою провокують дискримінацію, яка передбачає засудження й упередження проти людини виключно на основі її ідентифікації з певною групою.

При упередженні враховуються перш за все зовнішні дані. Упередження – це негативна, несприятлива установка до групи або до її членів; вона характеризується стереотипними переконаннями; установка впливає більше з внутрішніх процесів свого носія, ніж з фактичної перевірки властивостей групи, про яку йде мова. Звідси випливає, що мова йде про узагальнену установку, яка орієнтує на вороже ставлення до всіх членів певної групи, незалежно від їх індивідуальності. Ірраціональність упередження полягає не тільки у тому, що воно може існувати незалежно від особистого досвіду, воно навіть суперечить йому. Коли люди пояснюють своє вороже ставлення до будь-якої групи, вони зазвичай називають якісь конкретні негативні риси, властиві, на їхню думку, цій групі. Однак ті ж самі риси, взяті безвідносно до цієї групи, зовсім не викликають негативної оцінки або оцінюються набагато м'якше. Тут позначається й історична традиція, втілена в історичних творах, літературі, звичаях, і консерватизм системи виховання. Особливо велике значення має виховання. Численні дослідження показують, що більшість людей засвоюють упередження в дитинстві, до того, як отримують можливість критично осмислити отриману інформацію. Упередження мають згубний вплив і на їх жертви, і на їх носіїв і обмежують сферу спілкування між представниками різних груп, викликають настороженість з обох боків, заважають встановленню ближчих, інтимних людських відносин. Відчуженість же своєю чергою й ускладнює контакти і породжує нові непорозуміння [5 с. 61].

Досліджуючи напрямки боротьби з негативними стереотипами, провідною можна назвати т. зв. «гіпотеза контакту», основою якої служить припущення про те, що безпосереднє спілкування при певних умовах сприяє поліпшенню соціальних стереотипів і руйнує упередження. На думку британського соціального психолога М. Х'юстона, позитивному ефекту

сприяють три аспекти контакту. По-перше, у ситуації спілкування суб'єкти сприйняття починають визнавати відмінності між членами чужої групи. По-друге, «поширенню» позитивних установок сприяє використання інформації, яка не підтверджує початковий стереотип. По-третє, збільшення міжособистісних контактів з усвідомленням того, що «свої» і «чужі» мають багато схожих властивостей і цінностей, призводить до змін у сприйнятті важливості соціальних категорій для класифікації індивідів [6].

Таким чином, феномен стереотипу має багату історію розвитку, та невід'ємно пов'язаний із суспільством та його розвитком. При цьому не можна однозначно вказати на їх правдивість чи хибність, адже стереотип - це лише сформована в окремому суспільстві або його частині форма бачення світу, явищ, подій, індивідів або їх груп. З однієї сторони стереотип допомагає особі пристосуватися до навколишнього середовища шляхом сприйняття усталеного відношення до тих чи інших його частин, яке сформувалося на основі досвіду інших членів суспільства. Разом з тим, негативні стереотипи спотворюють картину світу та можуть призвести до культурного шоку, неприйняття будь-якого іншого його бачення та навіть стати причиною конфліктів, відтак боротьба з ними має неабияке значення.

Література

1. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. - К.: Наукова думка, 1970 -1980. - Т. 9. - С. 689.
2. Полторак, В., Зоська, Я., & Стадник, А. (2021). Соціальні стереотипи і громадська думка. *Актуальні проблеми філософії та соціології*, (27), 115-122.
3. Блинова О. Є. Соціальні стереотипи як прояв соціального мислення / О. Є. Блинова // *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України*. – К.: Фенікс, 2014. – Т.11. Вип.9. – С. 107–118.
4. Ханстантинов В.О. Соціальні стереотипи і необхідність толерантності. *Наукові праці Миколаївського державного аграрного університету. Соціологія*. Т. 84. Вип. 71. – С. 38–42.
5. Корнієнко, О. Соціальні стереотипи як феномен сучасного суспільства / О. Корнієнко // *Світогляд - Філософія - Релігія*. - Суми: СумДУ. - 2017. - Вип. 12. - С. 54-64.
6. Hewstone M. *Contact and categorization : social psychological interventions to change intergroup relations*. – *Stereotypes and stereotyping / ed. by C.N. Macrae, C. Stantor, M. Hewstone*. – New York, London : Guilford Press, 1996

Інтенціональні ознаки правосвідомості людини у повсякденному середовищі

*Наталія МУРАДЯН, здобувач III освітньо-наукового ступеня (PhD)
Національний аерокосмічний університету ім. М. Є. Жуковського
«Харківський Авіаційний Інститут»*

В повсякденному житті людини інтенціональність правосвідомості відіграє важливу роль, адже відбуваються значні зміни у відносинах між людьми в усіх сферах їх буття, змінюється та формується нова система права й, відповідно до змін, що відбуваються на державно-політичному, соціально-культурному рівні, змінюється бачення дійсності людиною, у тому числі й

правової. Відбувається становлення та функціонування системи норм, взаємопов'язаних між собою. Правосвідомість починає існувати у людині тоді, коли вона осмислює, аналізує стан чинного права та відповідно до цього у неї виникають певні уявлення про те, яким би вона хотіла бачити це право. Ключовим у правосвідомості є усвідомлення людиною того, що стан сучасного права повинен відповідати тим загальнолюдським цінностям, положення які закріплені у міжнародних правових актах про права людини. Цілісна система соціальних норм є необхідністю для життя суспільства, її організації та функціонування, засобом суспільного управління, забезпечення взаємодії людей в суспільстві та реалізація їх прав та інтересів.

Досвід свідчить, що існує багато негативних факторів, які сприяють тому, щоб у результаті зміни політичних, громадських, правових, адміністративних та інших відносин правосвідомість втрачала сталість та напрямок. Тут основними факторами розвитку особистості є саме взаємодія із соціальним середовищем та активний початок самостійної діяльності у просторі суспільної культури. Взаємовідносини в суспільстві регулюються багатьма соціальними нормами: нормами моралі, нормами традицій, звичаїв, релігійними нормами.

Соціальне середовище складають такі соціальні інститути як держава, в якій народжується людина, зі своїми економічними, географічними, етнічними особливостями; сім'я, навчально-виховні та культурно-просвітницькі заклади, засоби масової інформації. Соціальне середовище забезпечує виховання людини – як спрямовану діяльність батьків, педагогів, так і вільне засвоєння людиною інформації з різноманітних джерел. Важливим фактором у вихованні особистості є фактор самовиховання, встановлення власних цілей та задач, прагнення досягти їх виконання, виробляти у себе якості для їх досягнення. Найбільша активність особистості при цьому спостерігається, коли людина починає серйозно замислюватись над самовихованням, розробляючи програму свого самовдосконалення, мобілізує свою волю та витрачає спеціальні зусилля з виконання цієї програми, сама активно формує свою особистість.

Безперечно, розвиток правосвідомості кожного індивіда впливатиме на стан свідомості усього суспільства, членом якого він є, і навпаки – правова свідомість, що панує у тому чи іншому суспільстві, впливатиме на процес формування правосвідомості особи, моралі та її правової культури. Обов'язковість такого формування впливає із синергетичних природно-правових дій через вплив природи на людину відповідно до суспільних феноменів, детермінантів соціуму в якому перебуває людина. Обов'язкова правова культура є природним феноменом, який балансує правову культуру, яка утворюється на позитивному праві. В результаті виникає правова краса, яка включає в себе правильність діянь, морально-етичність, справедливість, що є онтологічним явищем і формує природну правову красу як підсвідоме право.

Отже, громадянське суспільство є тим середовищем, у якому сучасна людина законно задовольняє свої потреби, розвиває свою індивідуальність, приходиться до усвідомлення цінності групових акцій і суспільної солідарності. Тому сьогодні, коли відбуваються певні обмеження та заборони, для

українського громадянського суспільства, все актуальнішою стає проблема виховання автономної особистості, здатної самостійно брати участь у суспільних справах: ініціативної, самостійної, з почуттям власної гідності, котра понад усе цінує свободу, але може нею поступатися. Адже самообмеження стає умовою виживання людини та суспільства, саме тому соціально значущими стають поняття «несвобода» та «необхідність» [1, с. 36].

Самообмеження, завдяки інтенціональності правосвідомості, постають як опір власним бажанням, але воно є найефективнішим і найгуманнішим засобом саморозвитку. Цінність його полягає в тому, що самообмеження є суб'єктивним, особистісним та добровільним. Обмеження тісно пов'язанні із мораллю, а саме моральною свідомістю. Адже саме мораль наділяє нас такими самообмеженнями як: помірність, самоконтроль, само примушення, самовладання, терпимість, жертвовність. Це все є динамічними структурами моральної свідомості. При цьому моральна ідентифікація є набуттям людиною свого морального «Я» через утвердження свободи й гідності. Оскільки людина живе у світі напружених світоглядних і соціальних мотивацій, процес ідентифікації вирішує відразу безліч проблем особистості, а через них – і самого суспільства: людина знаходить існування, тотожне своїй духовній сутності; отримує можливість вирішити проблему самотності та історичної спадкоємності [2, ст. 9-10]. Важливу роль у формуванні моральної свідомості людини відіграє її комунікація в суспільстві. Отримавши інформацію про себе, в процесі міжособистісних відносин, людина формує своє бачення себе, усвідомлюючи і зіставляючи себе з іншими формує власне «Я». Формування моральних цінностей людини є джерелом добробуту самої людини, умовою її особистісного зростання та суспільного розвитку загалом.

Мораль у світлі традиційного філософського дискурсу постає як форма суспільної свідомості, яка відбиває дійсність у вигляді моральних норм, принципів, правил поведінки. Так, В. Малахов визначає мораль як форму суспільної свідомості, що являє собою «сукупність принципів, вимог, норм і правил, які регулюють поведінку людини в усіх сферах її суспільного життя. В моралі відбиваються цінності, що склалися в суспільстві, в нормах поведінки людей, які закріплені в поняттях добра, честі, совісті, справедливості тощо. Усі ці поняття мають оцінний і регулюючий характер» [3, с. 25].

Література

1. Мурадян Н. С. *Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі: Збірник наукових праць*. Суми: Вид-во Сум ДПУ імені А.С.Макаренка, 2020. С.230.
2. Данильян О. Г., Дзьобань О. П., *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого № 1 (40) 2019*
3. Малахов В.А. *Етика. Курс лекцій: Навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів. – 6-е вид. – К.: Либідь, 2006. – 384 с.*

Філософія: духовний антикваріат або необхідне джерело мудрості?

Олексій ЗЕНЯКІН, здобувач III освітньо-наукового ступеня (PhD)

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди*

Філософія є одним із найдавніших надбань та сфер діяльності людства. Відомо, що когніція – себто, пізнання світу, є невід’ємною рисою людської свідомості. Саме бажання пізнати світ, знайти істину, зрозуміти закономірності функціонування всього суцього лежить в основі філософії як особливої сфери діяльності людини, що є двохвекторною: по-перше – це самопізнання, по-друге – це пізнання світу, у якому живе Людина, що пізнає – *Homo Cognoscens*. Філософія стала основою всіх існуючих наук, коли із загального, абстрактного бажання пізнати себе та світ виділилися окремі напрямки: математичне пізнання, астрономічне, фізіологічне і т.д. Тобто, по суті, філософія є колицкою, інкубатором науки, її першоджерелом. У цій роботі ми спробуємо розглянути таке просте питання: а чи потрібна нам взагалі філософія?

Ми, як автор цієї роботи, ідентифікуємо себе як науковця в першу чергу. А науці відома проста закономірність: без знання минулого неможливе майбутнє. Отже, це перший аргумент на користь необхідності філософії: усвідомлюючи питання, що ще не були розв’язані наукою, ми знаходимо поле для своєї власної наукової діяльності.

По-друге, усі науки користуються загально-філософськими методами дослідження і це – другий аргумент необхідності софійного знання. Через вивчення основ філософії науковець закладає базу свого майбутнього аналізу. Ми можемо сказати за власним досвідом, що в процесі роботи над дисертаційним дослідженням ми використовуємо філософські методи та підходи, які справді допомагають. Наприклад, у процесі підготовки до вступних іспитів в аспірантуру ми відкрили для себе майєвтику Сократа, що можна спостерігати кожного дня серед пересічних людей, які користуються нею навіть без усвідомлення цього. Значно пояснює розуміння світу поділ на феномени та ноумени ідея І. Канта, його категоричний імператив справді можна використовувати як правило, заклик до дії.

Під час навчання в університеті імені В.Н. Каразіна, наш викладач філософії сказав: «Філософія – це пошук істини. Наш Спаситель, Господь Ісус Христос, запитав у Понтія Пілата: «Що є *істина*?» Той не зміг відповісти. *Не змогли* відповісти й всі філософи за дві тисячі років із того моменту». Ми вважаємо і закладаємо це в базис нашого власного філософського світогляду, що досягнення абсолютної істини неможливе, бо вона є трансцендентним знанням. Ми сповідуємо у своїх дослідженнях ідею креаціонізму, але, тим не менш, зазначаємо, що *прагнення* до істини і є завданням Людини-Філософа. На шляху до ідеалу Людина здатна створити щось краще, «созіджити світ веселейшій», як казав Г.С. Сковорода.

Отже, філософія як сфера діяльності може справді бути джерелом мудрості, але, нам здається, аби популяризувати це, необхідно зробити певний «ребрендинг» філософії. Почнемо зі слів видатного філософа античності

Епікура: «Ніхто не може бути занадто старим або молодим у прагненні до мудрості». Народна мудрість каже дещо по-іншому, але ідея є тією ж: усьому свій час. Людина має «дозріти», аби сприйняти філософію, можемо сказати це щиро, бо самі пройшли цей шлях: від нігілізму стосовно софійного знання до «куштування його солодощів». На наш погляд, треба видозмінити академічну модель філософії: виділити найбільш застосовані практичні моменти, скоротити історичний екскурс, виокремити ті відносні істини, що були підтверджені і які «працюють».

Третім аргументом на користь філософії є те, що вона нерозривна з людською когнітивною діяльністю. Часто ми кажемо: «Ти – філософ!». Чи означає це, що адресат є «новим Гегелем»? Ні, він розмислює, пізнає світ.

Підсумовуючи вищесказане, робимо висновок: філософія нам потрібна, це джерело мудрості людства, а людство – це ми. У якості суми наших роздумів побудуємо простий силогізм: Ми – людство. Людство потрібне саме собі. Філософія – частина людства. Значить, філософія потрібна всім нам.

Секція I. Філософія у системі соціогуманітарного знання

**Digital dehumanization as a phenomenon of deontologization
of the educational process**

Svitlana SHYROKA, Associate professor

Heorhii PIVEN, Senior Lecturer

National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute»

The start of the third millennium marked the beginning of a new era not only in chronological sense but as mark of the beginning of a new era of social development. The rapid spread of information technology, the spread of the global Internet system, the general digitalization of all activities radically changes all social processes. These processes dictate new requirements for their participants, anticipating the formation of skills which is the main task of the educational process. Therefore, the changes taking place in society primarily concern the learning process, in particular higher, university education. As Bartlett Giamatti, president of Yale University, aptly points out, "a university is a statement of culture created by our consciousness that has value and can transmit values". University education is the concentration of the cultural environment in which the axiological principles of existence and activity of all spheres of society are formed and which ensures its functioning on the basis of these principles. Each time a new system of communications appears, it accelerates the transformation of society and is reflected primarily in the university learning environment [1].

In recent decades, in Europe, in particular in Ukraine, we can see an increase in higher education institutions and the number of students seeking to enter and study there. In addition, most technical institutes are being transformed into universities. These processes lead to changes in attitudes towards higher education institutions and understanding of their goals and objectives. University education is turning out "mass" and like secondary education is becoming almost compulsory. This tendency leads to a decrease in the quality and requirements for education, which undermines the value and prestige of higher education. But does it destroy the very idea of university education? Does it indicate its degradation? In other words, is there a threat of losing the existential and target certainty of higher education?

"Deontologization", in a general sense, is the process of violating or changing the structures, principles and conditions of existence of any social institution. In modern higher education, this process is primarily associated with intensive computerization and implementation of digital technologies.

Let us turn to the Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine for 2021–2031 published last year. The reader of this document is faced with a large number of purely technical terms, such as: "academic mobility", "education technology", "innovation", "educational centers", "personnel certification", "human resources", "network of higher education institutions", "Information processing", "feedback mechanisms, evaluation, interaction", "educational trajectory", "intellectual product", etc. [2]. Of course, there is nothing unusual in this terminology. All these expressions entered the "flesh and blood" of our language. We use them, literally,

unconsciously, that is, without realizing that we are using them to describe reality that has the world of electronics as a model.

Mechanistic images of the New Age have become part of history as well as the disciplinary model created within the framework of mechanism, which was analyzed in detail and thoroughly by Michel Foucault [3]. But the principle of mechanization in its new embodiment - computer - continues its development in our time. This new model, like the previous one, is based on the principles of economic efficiency and total control.

The list of requirements for future specialists is very peculiar. As stated in this document, "the rapid changes that are taking place in society, technology, knowledge, will require in the future from specialists the ability to adapt, master new skills, professions, creativity. In future structures of educational programs, the most relevant is the acquisition of universal competencies: the ability to learn, process information, quickly master new technologies, the ability to think critically and creative approach to tasks. The skills of system thinking, programming, intersectoral communication, the ability to work in conditions of uncertainty, multiculturalism and multilingualism, environmental thinking, multifunctionality are also gaining relevance. The high complexity of the tasks of the future requires from specialists the ability to concentrate, manage their own emotions, maintain mental and physical performance, plan workload. Thus, the task of combining the development of such abilities in students and at the same time providing them with specialized knowledge and skills within the chosen profession". In the future, according to the authors of the document, this will contribute to the permanent education of future generations [2].

But here we are faced with an approach in which the traditional goals of higher education, such as the formation of scientific and philosophical worldview, self-improvement, creative thinking, the ability to identify and pose problems, create new knowledge degenerate into procedures that describe the algorithm of "machine learning" in technical sphere. According to this approach, a person is seen as a functional unit, a carrier of "creative thinking", a producer of "new knowledge" and a participant in "innovation". Instead of creating new knowledge, repetition, compilation and reproduction become the ideal and goal of higher education. The "educational process" itself is a certain idealized structure that works according to mechanistic laws. Of course, it can be argued that the example taken illustrates only the peculiarities of bureaucratic terminology and cannot serve as a justification for the general trend. But such a restriction seems too optimistic. It is no secret that in the so-called information society, knowledge is one of the most valuable resources, and the education system is becoming one of the most important government agencies. The concept of the information society is based on the extreme informatization of society, its transformation into a computer network. And, if the ideal of the education system in the Enlightenment was a well-established mechanism that produces normal members of society who can benefit the state, that the ideal of the modern education system is a well-designed computer [4].

The authors of the strategy are also interested in the fact that education is currently lagging behind digitalization, and more needs to be done to take advantage

of the tools and strengths of new technologies, while addressing possible abuses such as cyber intrusion and confidentiality. But, unfortunately, nothing is said about the threat of digital dehumanization and deontologization of the educational process.

Most often, the dehumanization of education is understood as the reduction of the role of humanitarian knowledge in the process of professional training and the formation and development of the personality of the future specialist [5]. However, the other side becomes more fundamental: the inconspicuous process of replacing a person with a technical substitute, ie a machine, and "mechanization" or "computerization" of the person himself. Digitalization begins to invade the space of the noosphere and relentlessly change it. Dehumanization consists primarily in the transformation of education into an instrumental category of industrial and market relations, in the loss of the humanistic meaning of education, as a result of which it turns into a utilitarian assimilation of a narrow range of professional knowledge and skills.

But, as Ortega y Gasset notes, "to move in the thickets of life, you must be experienced", ie you need to understand the conditions and principles of existence, you need to have an idea of time and environment in which man exists, to enter a certain spiritual and cultural space [6].

Education, in particular university education, not is simply learning, broadcasting, transferring a certain amount of knowledge and acquiring professional skills and competencies. Its humanistic meaning is the formation and education of man in general, his spirituality, morality, universal qualities that allow him to create and define the world around you and himself. This is achieved by joining the spiritual heritage of mankind, as well as gaining skills to identify, understand, analyze the essence, preconditions and consequences, the processes that take place [7]. As J. Mill notes in a landmark speech on university education, "People who dedicate themselves to a well-known profession should bring out of the university not professional knowledge, but knowledge that would guide the use of their professional knowledge, and which would illuminate the technical details of a special subject with the light of general education. People can be competent lawyers without a general education, but only a general education can make them lawyers-philosophers - who want and who are able to understand the principles, instead of just cluttering their memory with details. And the same happens in all other useful activities, including mechanical. Upbringing makes a man a smarter shoemaker if he is engaged in the shoemaking trade, but it does not do so by teaching him to sew boots; it makes it the mental exercise it gives and the habits it communicates" [1]. In this sense, the dehumanization of education can be the destruction of the cultural space in which only humanity can exist.

References

1. Sovsun, I. *The idea of the university and its historical metamorphosis.* <https://medium.com/@inna.sovsun> (2019) Accessed 10 Nov 2021 [in Ukrainian]
2. *Ministry of Education and Science of Ukraine: Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2021-2031*(<https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>). Accessed 10 Nov 2022 [in Ukrainian]

3. Foucault, M. *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. Penguin Books, London (2020)
4. Gasilin, A. *Academia.edu: Social Media Marketing as the “New Organon” of Open Science. Philosophical problems of information technology and cyberspace 1 (14), 73–91 (2018) [in Russian]*
5. Kopina, A., Kovalevska, O., Shyroka, S. *The phenomenon of critical thinking in the context of global challenges of modern society. Bulletin of Lviv University. Series: philosophical and political studies 34, 50-57 (2021) [in Ukrainian]*
6. Ortega y Gasset, J. *The Dehumanization of Art and Other Essays on Art, Culture, and Literature*. NJ Princeton University Press, Princeton (2019)
7. Bilchuk, N., Kolotova, L. “Heart” as a basis formation of spirituality. *Bulletin of Lviv University. Series: philosophical and political studies 34, 15-20 (2021)*

До проблеми формування фахівця як інноваційної особистості

Ольга ПРОЦЕНКО, доктор філос. наук, проф.

*Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»*

Тетяна ЧУБИНА доктор філос. наук, проф.

*Черкаський інститут пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

Для інноваційної активності людини в економіці України, яка пов'язана, перш за все, з використанням нових наукових знань, високоефективних технологій, елементів розумної інфраструктури (інтелектуальні транспортні мережі, smart grid тощо), потрібна підготовка висококваліфікованих фахівців.

Відомий дослідник кросс-культурних комунікацій Г. Хофстеде вказував, що існує безпосередній зв'язок між культурними феноменами та індексом інноваційного розвитку – Global Index. Інновації – це технології, які включають в себе зміни прийнятих способів мислення. Перехід до інноваційного типу розвитку передбачає використання інноваційних процесів у різних галузях соціуму. Отже всі сфери суспільства тісно пов'язана і значною мірою залежить від діяльності освіти, яка є основним джерелом людських ресурсів, накопичення символічного капіталу людини.

Освіта в даний час значно змінюється і в нашій країні. Як будь-яка система, вона має потужний амортизаційний запас, який пом'якшує вплив зовнішніх факторів. Поки немає ясних алгоритмів на формування нової системи, трансформуються окремі елементи колишньої системи. Виникають нові напрями, нові типи провайдерів освітніх послуг, які використовують переваги інформаційно-комунікативних технологій. На даному етапі жодна інформаційна технологія сама по собі не забезпечує конкурентних переваг у довгостроковій перспективі. Актуально лише перетворення сталих прийомів та механізмів освітнього процесу на певні нові смислові налаштування до дії. Тому залишається відкритим питання, чи інформаційно-комунікативні технології будуть у майбутньому відігравати провідну роль в освіті, або їх використовуватимуть як доповнення до традиційних технологій.

Сучасна освітня модель має бути адекватна постіндустріальній епосі, економіці знань, якій потрібен інший тип працівника, схильного до новацій,

інновацій та принципово креативних рішень. Тому зараз більш актуален інший тип керівника, який використовуватиме комплекс гуманітарних технологій для управління інноваційним процесом.

Креативні здобувачі освіти відрізняється тяжіє до універсалізму, вибирають для себе оновлену систему цінностей, тому стають більш перспективними. Виконання ними завдань новими, творчими засобами позитивно корелює з індивідуальними здібностями. Їх креативний потенціал примушує щось відстежувати, обчислювати, якимось чином уявляти, що з ними відбувається. В освітньому середовищі потенційно присутні умови здійснення творчої атмосфери спілкування, що впливають на формування перспективних гуманістичних цінностних орієнтацій та належних поведінкових стереотипів. В освітньому співтоваристві також дискутуються питання, чи не будуть одні якості особистості розвиватися на шкоду іншим? Як зміниться в цілому ціннісно-смілова організація особистості? Чи не входе креативна особистість фахівця у суперечність зі сталими і конче необхідними реаліями сучасного життя? Перелічені проблеми дозволяють стверджувати, що формування такого типу фахівця «інноваційна особистість», по суті, не зверхзавдання, а скоріше ціль досягнення якої для нашої країни має конкретний зміст у соціокультурній сфері суспільства.

Інтеграція методів наскрізного проектування в процесі наукових досліджень в навчанні людини

*Тетяна ПЛАСТУН, здобувач III освітньо-наукового ступеня (PhD)
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»*

Потреба пізнання оточуючого світу та себе одна з головних складових духовності людини. Знати свої сильні та слабкі сторони, вміти аналізувати свою поведінку, особисте ставлення до оточуючих та їх ставлення до себе, зробити висновки про своє життя та багато іншого ці характеристики описують самопізнання, завдяки якому люди можуть розвиватись.

В сучасному світі необхідні спеціалісти, які вміють швидко та ефективно працювати на результат, здатні на певні соціальні досягнення, мають творчий та логічний підхід, володіють вмінням до саморозвитку. У зв'язку з цим розвиток особистості та вміння до самонавчання стає популярною направленістю в системі вищої освіти. Ефективна реалізація розвитку не тільки професійних але й особистісних якостей людини можлива за допомогою інтегрування методів наскрізного проектування в концепцію наскрізних методів навчання.

Наскрізне проектування – це процес, який стирає границі між етапами в проектній середі. Тобто мається на увазі, передачу результату одного етапу проектування на наступний в єдиній проектній середі. При цьому на якому б етапі не вносились зміни, вони будуть відображатись на всіх існуючих етапах.

Метод наскрізного навчання – це багаторівнева система дій, яка полягає в інтеграції загальних та профільних дисциплін, їх способів реалізації на

кожному етапі навчання. Даний метод дозволить навчати людей самостійно здобувати знання з різних сфер науки, групувати та використовувати отримані знання в контексті вирішення конкретної задачі. В цьому випадку границі між курсами, що вивчаються стають більш гнучкими, а в деяких випадках зникають, що дозволяє сформувати цілісну систему знань, яка дасть можливість людям використовувати отримані знання не тільки для виконання поставлених задач але й для саморозвитку та вдосконалення вже існуючих знань.

Для того, щоб знання отримані даним методом були придатні для використання в майбутній практичній діяльності, потрібно віддавати пріоритет поєднанню професійних та соціальних дисциплін не тільки в теорії, а дати змогу відразу застосовувати отримані знання. Даний метод залучає людину до практики, що робить процес навчання більш цікавим та зрозумілим, та сприяє покращенню засвоєння отриманої інформації. За допомогою такого поєднання кожен етап навчання взаємозалежний та працює на самовдосконалення і кінцевий результат, це дає змогу суттєво підвищити якість рівня підготовки.

Література

1. Сергєєнкова О. П. *Самопізнання*. – 2011.
2. Носенко Ю. Г., Шишкіна М. П. *Хмарні технології відкритої науки у процесі наскрізного навчання ІКТ в освіті у закладах вищої педагогічної освіти*. – 2022.

До питання аксіологічних принципів у вищій освіті

Яна КУНДЕНКО, кан. філос. наук, доц.

Національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова

Ольга ГАПЛЕСЬКА, ст. викладач

Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського

«Харківський авіаційний інститут»

Аксіологічний підхід як фундамент духовної культури в освіті розглядається багатьма сучасними дослідниками (І. Бех, А. Гулига, І. Зязюн, В. Кремінь, В. Малахов, А. Міщенко, В. Сластьонін, А. Ярошенко та ін.). Такий підхід впливає на організацію освітнього процесу у навчальних закладах, на практиці висвітлює оптимальні шляхи вирішення професійних проблем та транслює актуальні духовні цінності сучасного суспільства на межі цивілізаційного розлому. Так, В. Сластьонін у навчальному посібнику «Введення в педагогічну аксіологію» визначає, що у вітчизняній філософській літературі «цінність» це здатність речей, ідей тощо виступати засобом задоволення потреб окремих індивідів і соціальних груп; значущість речей, ідей для життєдіяльності суб'єкта; специфічна форма виявлення відношення між суб'єктом і об'єктом з метою задоволення потреб суб'єкта; специфічні утворення в структурі індивідуальної і суспільної свідомості, що є орієнтирами особистості і суспільства.

Звернення до філософської теорії цінностей у контексті освіти в вищих навчальних закладах дозволяє розглядати зміст і структуру навчального процесу як сферу суб'єкт-суб'єктних відносин. Де знання, викладач і здобувачі освіти об'єднуються не тільки практичним та прагматичним ставленням до

дійсності, що притаманні науковому світогляду, скільки специфічною аксіологією естетичного, етичного та гносеологічного поцінювання.

У процесі навчання і виховання майбутніх фахівців відбувається формування абстрактного мислення завдяки філософії саме у вищих наукових закладах. Фахівцеві академічної сфери, що займається гуманітарними науками в цілому і філософією як їх теоретичною основою, аксіологія, цікава як можливість практичного втілення теорії в практику життя людини і суспільства. Це дозволяє досягти реалізації виникаючих ідей в спільному обговоренні та творчій діяльності. Проте слід зауважити, що з'явилися негативні тенденції в соціально-психологічних рисах молоді: значне зниження соціальної відповідальності, нерозвиненість культурних потреб, моральне відставання від інтелектуального. У таких умовах необхідними є: раннє та об'єктивне фахове орієнтування, освоєння молоддю методів роботи по формуванню соціальної відповідальності, спонукання студентів до самовиховання, створення можливостей для всебічного наближення до такої системи цінностей, де на першому місці стоїть гідність людини. Здатність покласти відповідальність за чинені діяння на самого себе – якість, що характеризує високий ступінь адаптації особистості до можливих труднощів, які виникатимуть у трудовій діяльності, у міжособистісних відносинах, у вирішенні власних душевних конфліктів.

На нашу думку, ефективне професійне становлення молоді неможливо здійснювати без визначення сучасних соціокультурних цінностей. Саме особистість спроможна до самовиховання як до однієї з форм усвідомленого саморозвитку. На рівні окремої особистості аксіологічний підхід спрямований у втілення на практиці оптимальних шляхів трансляції актуальних соціальних цінностей. У сучасних умовах аксіологічний підхід є одним з основних методологічних принципів професійної підготовки майбутніх фахівців з будь-якої галузі науки. Сучасні викладачі, що формують основи професійної підготовки, надають обґрунтування аксіологічно-методологічному підходу, виділяють систему цінностей освітнього процесу, і таким чином вказують, що освіта є загальнолюдською цінністю поряд з повагою до життя та свободою визначення особистості.

Професійне становлення особистості

Анастасія ВІТЕР, здобувач освіти

Науковий керівник – Олександр ТИНЬКОВ, канд. психол. наук, доц.

*Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»*

Професійне становлення – це продуктивний процес розвитку та саморозвитку особистості, освоєння та самопроектування професійно орієнтованих видів діяльності, визначення свого місця у світі професій, реалізація себе у професії та самоактуалізація свого потенціалу у досягненні вершин професіоналізму.

Особистість оцінює професію як можливість задоволення в ній дедалі більшої кількості своїх потреб.

У ході пізнання людиною навколишнього світу, включеного в реальну професійну діяльність і підпорядкованого її цілям, відбувається відображення виробничої ситуації, яка є системою об'єктивних і суб'єктивних факторів, що детермінують діяльність.

Вирішальну роль у формуванні адекватного уявлення про професію - відіграє зміст професійного навчання, зокрема співвідношення між теоретичною та практичною його частиною, а також соціально-економічні умови та соціально-професійні групи.

Основним питанням формування професійних здібностей є питання про те, як із загальних здібностей розвиваються здібності професійні. Відповіддю на це питання є концепція функціональних та операційних механізмів, що забезпечують розвиток будь-якої психічної функції, запропонована психологом Б. Г. Ананьєвим.

Одне з основних завдань психологічної науки і практики полягає у допомозі людині найбільш повно та ефективно реалізовувати себе в праці, отримувати задоволення від трудового процесу на основі вивчення психологічних закономірностей трудової діяльності, ролі психічних функцій та їх індивідуальних особливостей у реалізації трудових завдань, характеристик - процесу взаємної адаптації людини та засобів, змісту, умов та організації діяльності.

Сучасна система вищої освіти покликана створювати відповідні умови для підготовки компетентного фахівця, орієнтованого на постійний професійний розвиток, самовдосконалення, що забезпечить у подальшому високий рівень конкурентоспроможності, професійної мобільності, продуктивності професійної діяльності і, як наслідок, кар'єрне зростання та самореалізацію. Крім успішного оволодіння необхідною базою знань і вмінь відповідно до специфіки обраної спеціальності, важливим також є володіння максимально вираженими професійно-необхідними якостями та практичними навичками, що є передумовою ефективного здійснення основних функцій на будь-якому етапі професійного становлення особистості. Найважливішою психологічною умовою розвитку професійної компетенції майбутнього фахівця в період навчання у вузі є професіоналізація його психологічної підготовки.

Застосування штучного інтелекту в процесі навчання

Олександр ТИНЬКОВ, канд. психол. наук, доц.

*Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»*

Відомі декілька визначень поняття «Штучний інтелект» (ШІ). Найбільш точним, на мій погляд, є: «ШІ – це система або машина, яка здатна імітувати людську поведінку для виконання певних завдань і може поступово навчатися, використовуючи отриману інформацію».

Комп'ютер не призначений для перетворення значень понять в сенси, інформацію в знання. Звідси можна зробити ствердження про те, що комп'ютерне перетворення інформації не може служити джерелом знань людини. Останнє швидше пов'язане з психологією людини, а саме з його когнітивними і емоційно-вольовими процесами, властивостями особистості та її функціональними станами.

Без урахування цих властивостей людини, наявність у неї природнього інтелекту неможливо зрозуміти саму суть штучного інтелекту. Існує реальна можливість психологічної деформації особистості. Така деформація пов'язана з деградацією мислення і відповідно мови людини. Особливо великий ризик такої деформації пов'язаний з процесом формування особистості на ранніх етапах її розвитку, а саме в процесі навчання і виховання.

Як показують дослідження, у сучасних дітей, що живуть в «цифровому просторі» мислення, має фрагментований характер, а артикуляція думок поверхнева. Рівень грамотності таких дітей дуже низький. Це особливо помітно на граматиці письмової мови у форумах і численних соціальних мережах.

Якщо молода людина (школяр, студент) має незначний запас слів при спілкуванні, низьку швидкість і точність мислення, то це вказує на те, що відбувається психологічна деформація особистості. В цьому випадку можна говорити про значне зниження досвіду живого спілкування, формулювання думок в процесі мови. Для молодих людей, що живуть в «цифровому просторі», процес навчання ніяк не пов'язаний з процесом виховання, який є обов'язковим і необхідним для психологічного формування особистості.

Досі не вирішено завдання ефективного впровадження наукових знань в практику. Успішні в навчанні молоді люди далеко не завжди мають можливість застосування своїх знань. І не останнє місце в такому «нестиківанні» пов'язане з відсутністю практичних навичок роботи. Застосування штучного інтелекту (ШІ) в процесі навчання дає значну прибавку знань, але не заповнює відсутність навичок. ШІ не можна просто включити в наявну дидактичну систему й розраховувати на значне підвищення якості навчання. Передусім, потрібно розробити психологічну і педагогічну теорії, які б забезпечили гармонійне включення ШІ, як засіб навчання, що має потужні можливості отримання, накопичення, і передачі великих масивів інформації. Окрім цього може статися деформація когнітивних і емоційно-вольових процесів особистості.

Здоровий спосіб життя через призму філософії

Артур ДАХНО, асистент

Ігор ЄВАРНИЦЬКИЙ, асистент

*Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»*

Сучасна людина живе в умовах, що негативно впливають на стан її фізичного та психічного здоров'я: малоактивний спосіб життя, інтенсивна

праця, вплив стресових чинників, шкідливі звички тощо. Втрачаючи своє здоров'я та здатність до здорового, активного життя, людина втрачає все, і цьому не зможуть зарадити жодні технологічні винаходи [2]. Здоров'я людини є складним феноменом, що становить індивідуальну та суспільну цінність [3]. За даними О. В. Городецького [2], здоров'я як феномен інтегрує чотири його сфери або складники: фізичну, психічну (розумову), соціальну (суспільну) і духовну. Усі ці компоненти тісно взаємопов'язані і лише разом визначають стан здоров'я людини. Науковці [2, 3] відмічають, що здоров'я кваліфікують як філософську категорію.

Нині проблема збереження та зміцнення здоров'я є предметом вивчення не тільки медиків, соціологів, психологів, педагогів, але і філософів, що й обумовлює актуальність досліджуваного питання.

Мета дослідження: розглянути філософські погляди на здоровий спосіб життя.

Методи дослідження: теоретичний аналіз і узагальнення науково-методичної літератури.

Виклад основного матеріалу дослідження. В різні часи філософи надавали здоров'ю різного значення. Одні вважали, що здоров'я є тільки тоді, коли людина сильна фізично, інші – коли людина перебуває у гармонії з собою та своїми думками. Однак фізичне і духовне здоров'я можуть існувати лише в єдності.

Здоров'я населення – це один з основних показників економічного, соціально-політичного, культурного розвитку суспільства. На сучасному етапі проблема фізичного і духовного розвитку людини, її становлення як соціальної особистості, готової до активної участі у суспільному житті є актуальною. Тому формування цінності здоров'я на всіх рівнях є важливим завданням для держави в цілому. Виконання даного завдання, своєю чергою, передбачає переосмислення принципів здорового способу життя населенням [3].

О. Городецький [2] вважає, що поширення практики здорового способу життя серед населення є, безперечно, ключем для рішення багатьох проблем сучасного життя та запорукою процвітання у майбутньому.

На думку філософів, спосіб життя – це поняття, що характеризує особливості повсякденного життя людей. Воно охоплює працю, побут, форми використання вільного часу, задоволення матеріальних та культурних потреб, участь у суспільному та політичному житті людей. Як відомо, спосіб життя людини є фактором, який обумовлює понад 50% її здоров'я.

Сучасна людина освічена та поінформована з приводу того, що корисно, а що шкідливо для її здоров'я, навіть занадто поінформована про всілякі хвороби та засоби лікування, але зовсім не освічена в питанні, як бути здоровим.

Одних лише знань про елементи здорової поведінки мало – потрібна переконаність, відданість і все нові й нові досягнення, а досягнутим потрібно вважати лише те, що увійшло до культури, побуту звичок.

В основі способу життя лежать як біологічні, так і соціальні принципи.

До біологічних принципів належать:

- спосіб життя потрібно будувати згідно з віком;
- спосіб життя потрібно забезпечувати енергетично;
- спосіб життя має бути ритмічним;
- спосіб життя має бути зміцнюючим;
- спосіб життя має бути помірним.

До соціальних принципів належать:

- спосіб життя має бути вольовим;
- спосіб життя має бути естетичним;
- спосіб життя має бути моральним [1].

Здоровий спосіб життя – це спосіб життя окремої людини, спрямованої на профілактику хвороб і зміцнення здоров'я [2, 4]. Здоровий спосіб життя включає такі принципи, як дотримання режиму дня, раціональне харчування, фізична культура, дотримання правил гігієни, відсутність шкідливих звичок, доброзичливе ставлення до оточуючих, активний відпочинок, сприятливі умови життя. Але на сучасному етапі це поняття істотно розширилось.

Складові здорового способу життя містять різноманітні елементи, що стосуються усіх сфер здоров'я. Найважливіші з них – це харчування (у тому числі споживання якісної питної води, необхідної кількості вітамінів, мікроелементів, протеїнів, жирів, вуглеводів, спеціальних продуктів і харчових домішок), побут (якість житла, умови для пасивного і активного відпочинку, рівень психічної і фізичної безпеки на території життєдіяльності), умови праці (безпека не тільки у фізичному, а й психічному аспекті, наявність стимулів і умов професійного розвитку), рухова активність (фізична культура і спорт, використання засобів різноманітних систем оздоровлення, спрямованих на підвищення рівня фізичного розвитку, його підтримку, відновлення сил після фізичних і психічних навантажень) [2].

Висновки. Спосіб життя людини впливає на особистість і спричиняє серйозні зміни у її фізичному, психічному та духовному станах. Дотримання здорового способу життя є ефективним засобом збереження та зміцнення здоров'я,

Література

1. Глазирін І. Д., Олексієнко Я. І., Петришин Ю. В. *Фізичне виховання. Теоретичний курс для студентів ВНЗ не профільних напрямів підготовки* : навч. посіб. Черкаси : Видавець С. Г. Кандич, 2014. 204 с.
2. Городецький О. В. *Вступ до філософії* : методичні рекомендації для студентів, магістрів та аспірантів. 2-е вид., перероб. і доп. Дніпро : Видавництво ПФ «Стандарт-Сервіс», 2018. 83 с.
3. Лук'янченко М. І. *Здоров'я людини через призму моделі салютогенезу: теорія та практика. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2010. № 11. С. 58–60.
4. Чаплигін В. П., Терещенко В. І. *Методолого-теоретичні засади формування здорового способу життя студентів засобами фізичного виховання. Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)* : зб. наук. праць / за ред. О. В. Тимошенка. Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. Вип. 5 (99) 2018. С. 171–173.

**Філософські аспекти впровадження сучасних технологій
для збереження здорового способу життя студентів**

Ірина ШЕСТОПАЛОВА, здобувач освіти

*Науковий керівник – Наталя БІЛЬЧУК, канд. філос. наук, доц.
Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»*

Студентське життя завжди було досить різноманітним в сфері побуту спілкування та взаємодії з навколишнім світом який відкриває нові можливості для пізнання самосійного життя.

У свою чергу студент перш за все зацікавлений в отриманні знань за обраною спеціальністю. В минулому для того щоб отримати продукти харчування, людині потрібно було працювати фізично. На сьогоднішній день ситуація кардинально змінилася. Розумова діяльність не пов'язана з фізичними навантаженнями, розвиток техніки та інфраструктури, примножений на сидячий спосіб життя, не йде на користь здоровому образу життя людини. Із розуміння цього і культивується прагнення покращити загальний стан організму шляхом заняття фізичними вправами. Не дарма існує повір'я: «У здоровому тілі – здоровий дух». Регулярне виконання фізичних вправ дисциплінує, допомагає тримати себе в тонусі, бути здоровим і уникнути багатьох захворювань. Кожна людина, будь то чоловік або жінка, дитина або пенсіонер, може і повинна займатися спортом [1].

На сьогоднішній день актуальною проблемою для студентів є те, що вони втрачають інтерес та розуміння наскільки в нашому житті важлива тема здорового способу життя та як же філософія напряду пов'язана з темою фізичної культури, спорту та здоров'я. Іноді цього можуть не розуміти навіть самі спортсмени та їх тренера.

У зв'язку зі змінами звичайного стилю життя, введення обмежень (наприклад, пандемія, війна тощо) студентів, спостерігається малорухливий спосіб життя, який негативно впливає на фізіологічну та моральну якість життя. Також, особливо важливо гармонізувати власне життя, і у цьому допомагає спорт.

Питання філософського виміру здоров'я виникло ще на ранньому етапі історії людства. Як зазначав ще Гіппократ, «... належить ... перенести мудрість в медицину, а медицину в мудрість, адже лікар-філософ рівний богові». Щетодівінказував і на значення сильного духу та позитивного настрою людини на її одужання, відзначаючи, що рани переможців заживають краще, ніж у переможених. Подібні думки висловлював і Сократ, відмічаючи, що не можна лікувати тіло, не лікуючи одночасно і душу, а його учень – Платон в діалозі «Тімей» підкреслив, що в питаннях здоров'я немає нічого більш важливішого, ніж розмірне співвідношення духовного і тілесного. якщо звернути увагу на стоїцизм, то можна наголосити, що вони любили спорт і навіть порівнювали м'яч із добрими справами. Можна відзначити таких філософів: грек Клеанф був боксером, Хрісіпп – бігуном на довгі дистанції, а Марк Аврелій любив кулачні бої, боротьбу та вправно грав у м'яча.

Розуміння здоров'я в контексті гармонії людини зі світом і одночасно гармонії її душі і тіла характерне для всієї античної філософської думки. Актуальним такий підхід залишається і для сьогодення. Здоров'я в широкому філософському контексті розуміється як справжня гармонія душі, тіла й розуму, що передбачає здоровий спосіб життя в цілому.

На даний час, а особливо під впливом сьогоденних обмежень через війну, погіршується стан здоров'я та пригнічується моральний стан, тому прискорилося використання розроблених технологій покращення, тому що, зараз як ніколи важливо гармонізувати власне життя. Рухова активність впливає на велику кількість систем організму. Вона активує вегетативні допоміжні системи. Однією з найважливіших властивостей рухової активності є встановлення в центральній нервовій системі складних координаційних співвідношень. Рухова активність служить постійним засобом взаємодії організму з зовнішнім середовищем, засобом розвитку самого організму. Рух є обов'язковим компонентом для роботи всіх аналізаторів, необхідним для одержання інформації, розвитку психіки [2].

Самоізоляція та соціальне дистанціювання сприяли активному розвитку ринку віддалених технологій. Особливо це помітно у галузі освіти, науки, а навіть і в спорті. Але вчитися он-лайн – це не просто обмеження, а й доступ чи недоступність можливостей здобуття освіти для цілих верств, регіонів, країн. З одного боку, новітні технології та їх впровадження, має потенціал, щоб значно покращити такі речі, як охорона здоров'я, освіта, безпека.

Моя думка приділяється позитивному впливі сучасних технологій на здоровий спосіб життя студентів, адже завдяки таким технологіям, як наприклад, смарт часи можливо відслідкувати свій пульс, кількість зроблених кроків за день, пройденої відстані та ін. Що в свою чергу дозволяє відстежувати власний прогрес в динаміці. Також багато викладачів завдяки сучасним технологіям знімають свої заняття на відео (викладачі фізичного виховання) та викладають їх до різних систем, чи інтернету. Де по ним можливо займатися в будь який час не прив'язуючись до місця знаходження. Усі ці технології допомагають розвиватися людству та покращувати своє фізичне та ментальне здоров'я.

Отже, можна сказати що впровадження новітніх технологій. Поліпшення деяких аспектів якості життя – це лише частина того, що відбувається. Можливі як втрати у сфері зайнятості, і різкі трансформації у сфері людських знань та відокремлення нового покоління від старого [1].

Література:

1. Свешук А. Л. *Штучний інтелект та соціоекономічні трансформації* Матеріали міжвузівського міського науково-практичного семінару «Філософія в аксіосфері глобалізуючого соціуму», 17-18 листопада 2021 р. – С. 10–12.

2. Балабанова Л. М., Дусенко Д. І. *Психічне та фізичне здоров'я людини* Збірник тез наукових доповідей : XXI Міжнародної науково-практичної конференції «Людина, культура, техніка в новому тисячолітті» м. Харків. – Харків : Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «ХАІ», 23 квітня 2020. – Ч. I. – С. 151–153.

Філософія як джерело теорії та методики фізичного виховання

Олег СЛОБОДЯНЮК, старший викладач

Олексій САМОХІН, старший викладач

Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського

«Харківський авіаційний інститут»

Теорія та методика фізичного виховання – це наука, яка вивчає загальні закони управління процесом фізичного виховання. Теорія та методика фізичного виховання належить до педагогічних дисциплін. Але, на відміну від інших педагогічних дисциплін теорія та методика фізичного виховання вивчає лише загальні закономірності управління фізичним розвитком людини, передачу необхідних рухових умінь та навичок. Зокрема теорія та методика фізичного виховання вивчає взаємозв'язок фізичного виховання з розумовим, моральним, естетичним, трудовим вихованням. Це об'єднує її з іншими педагогічними науками [1, 2]. Узагальнюючи наукові та практичні дані, теорія та методика фізичного виховання розкриває суть положень, які вирішує фізичне виховання, визначає принципи, засоби, методи, завдання, розробляє оптимальні форми побудови процесу фізичного виховання з урахуванням особливостей контингенту [2].

Теорія та методика фізичного виховання є науковою та навчальною дисципліною. Як навчальна дисципліна теорія та методика фізичного виховання є основним загальнотеоретичним профілюючим предметом професійної освіти фахівців з фізичного виховання та спорту (в дошкільних, шкільних, середніх, вищих та спеціальних закладах освіти). Цей предмет має першочергове значення у формуванні професіоналізму майбутнього фахівця, його професійних поглядів і переконань.

Як наука, теорія та методика фізичного виховання розробляє ті закономірності, які є однаковими для всієї багатогранної практики фізичного виховання і поширюються на всі основні напрямки та вікові ланки системи фізичного виховання. На цій базі фахівцями розробляються методики фізичного виховання основних напрямків (професійно-прикладний, лікувальний) і різних етапів вікового розвитку людини (дитячий, юнацький і т. д.).

Теорія та методика фізичного виховання, як й інші науки, черпає матеріал із різних джерел: філософія, гуманітарні дисципліни (історія фізичної культури, педагогіка, психологія, соціологія та ін.), біологічні науки (анатомія, фізіологія, біохімія, гігієна, лікарський контроль та ін.), досвід практичних дисциплін (плавання, легка атлетика, футбол та ін.), практичний досвід роботи викладачів, тренерів, вихователів, дані наукових досягнень галузі фізичного виховання та спорту [1, 2].

З філософії теорія та методика фізичного виховання використовує різні філософські закони та категорії, закони розвитку природи і суспільства, вчення про всебічний розвиток особистості. Тому досліджуване питання є актуальним.

Мета дослідження: розглянути філософії як джерело теорії та методики фізичного виховання.

Методи дослідження: теоретичний аналіз і узагальнення науково-методичної літератури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рух – це не тільки суть життя, але і здоров'я. Гіппократ стверджував, що гімнастика, фізичні вправи, ходьба повинні обов'язково увійти у повсякденний побут кожного, хто хоче зберегти працездатність, здоров'я, повноцінне радісне життя [3].

Гіппократ вважав, що гімнастика, фізичні вправи повинні міцно увійти в повсякденне життя кожного, хто хоче зберегти працездатність, здоров'я, повноцінне і радісне життя.

Платон відмічав, що для пропорційності краси та здоров'я потрібна не тільки освіта в галузі наук та мистецтва, але й заняття все життя фізичними вправами, гімнастикою.

Сократ стверджував, що люди від природи немічні тілом, завдяки фізичним вправам стають міцніші силачів.

Арістотель вважав, що ніщо так не виснажує і не руйнує людину, як тривала фізична бездіяльність.

Горацій зазначав, якщо не бігаєш, коли здоровий, побігаєш, коли захворієш.

На думку Авіценна, людина, яка своєчасно займається фізичними вправами, не потребує жодного лікування, спрямованого на усунення хвороб.

К. Жорді вважав, що рух – це життя. На його думку, гімнастика і праця на свіжому повітрі – найкраща гарантія здоров'я.

Будучи фізіологом, Анджело Моссо зазначав, що здорове тіло не подарують жодні ліки, але фізичні вправи можуть продовжити і покращити життя.

Дж. Аддісон був переконаний, що за допомогою фізичних вправ і стриманості більшість людей може обійтись без медицини.

Силу, на думку Фабія, потрібно підтримувати постійними вправами.

Ж. Ж. Руссо зазначав, що 10–20 хвилин витрачені на ранкову гігієнічну гімнастику не лише додають бадьорості на увесь день, але й збережуть чимало років життя.

Висновок. Філософія є важливим та невід'ємним джерелом теорії та методики фізичного виховання.

Література

1. Масляк І. П., Мамешина М. А. *Теорія та методика фізичного виховання* : навч. посіб. перероб. Харків : ХДАФК, 2018. 180 с.

2. Носко М. О., Архипов О. А., Жула В. П. *Волейбол у фізичному вихованні студентів* : підручник. Київ : «МП Леся», 2015. 396 с.

3. Присяжнюк С. І., Краснов В. П., Третьяков М. О., Раєвський Р. Т., Кійко В. Й., Панченко В. Ф. *Фізичне виховання: навч. посіб.* Київ: Центр учбової літератури, 2007. 192 с.

Роль філософії у формуванні людини як індивіда та спеціаліста

Євгеній ПОЛИЩУК, здобувач III освітньо-наукового ступеня (PhD)

Національний аерокосмічний університету ім. М. Є. Жуковського

«Харківський авіаційний інститут»

Сьогодні, в процесі перебудови нашого суспільства, дуже важливо не втратити його сутність, якою є особистість. Його формування потребувало повноцінної роботи освітньої системи з великою гуманітарною складовою. Предмет філософії в робочій програмі повинен займати не менше половини часу, тому що без філософії як методологічної основи не може розвиватися жоден фахівець, а без філософії як основи світогляду не може розвиватися сучасна зріла особистість.

Починаючи вивчати філософію, студенти часто запитують «Навіщо нам ця філософія?». Такі питання часто можна почути від дорослого населення, солідних людей, обговорюючи питання, пов'язані з навчальними програмами та навантаженням студентів. Прагматично налаштовані люди вважають, що філософія – це дурна трата часу, яку можна використати для більшого блага, а саме для якогось матеріального дивіденду, ніж пусті балачки. І, на жаль, цей погляд стає домінуючим у сучасному суспільстві. Ми постійно говоримо, що хочемо здобути незалежність і свободу, але поступово втрачаємо не лише свободу, а й себе. Адже що таке людина? Одні скажуть, що це біологічна соціальна істота, інші скажуть, що це творіння Бога тощо. Але чи може людина бути людиною, не думаючи «бути чи мати ці прокляті вічні питання: яка мета життя: що добре, що погано тощо, які є питаннями всіх віків? Основні питання і народи». Саме намагаючись знайти відповіді на ці запитання, мудреці задають тон новим інтелектуальним пошукам і новим відкриттям, надихаючи однодумців на досягнення певних ідеалів, водночас створюючи цілі системи.

Вивчаючи історію філософії та порівнюючи досягнення тієї чи іншої філософської системи з соціально-політичними реаліями того часу, що породив ту чи іншу теорію, можна встановити логіку духовного зростання людини, її розвитку від початкового стану сучасного. Тому не дивно, що розвинуті та високорозвинені країни намагаються залучити до вивчення філософських курсів не лише в університетах, а й у середніх та загальноосвітніх школах, збагачуючи себе культурними надбаннями людства та навчаючи його мислити цілісно. Кожно явище в його різноманітних зв'язках, від його витоків до сучасності, до перспектив розвитку. Універсальність такого розвитку найкраще характеризує здатність вже оволодівати певними речами конкретно, і чим більший рівень філософського розуміння, тим вищий професійний рівень фахівця. І навпаки, чим сильна відраза до філософії, тим примітивний і гірший фахівець, а точніше навіть не фахівець, а, просто, людина-робот.

Античність, єдиний період у розвитку людства, який свідчить, що шанобливе ставлення до філософії сприяло процвітанню того суспільства. Вона лягла в основу розвитку культури всього людського суспільства.

Не можна заперечувати роль людського чинника в процесі державоуправління. Про нове суспільство не можна мріяти, якщо до цього процесу не залучені самі люди.

Таким чином, побудова нового суспільства стає метою і засобом існування кожного громадянина, щоб можна було впроваджувати цілеспрямовану політику, яка б гарантувала, що люди розуміють і вибирають діяти з упевненістю. Свідомий, всебічно освічений громадянин, патріот своєї країни, творча особистість, філософія – це та сама духовна скарбниця, без розвитку такої особистості, а якщо так, то такої особистості може просто не бути.

Секція II. Людина і соціум в ціннісних пріоритетах сучасного світу

The concept of “true I” in the virtual-digital environment

*Liudmyla VASYLIEVA, Associate professor
National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute»*

Today, the informational presence of a public human acquires a special manifestation and realization. It is in the virtual-digital environment that a new out-of-body experience of a public human is formed. Yes, on the Internet, there is information about human, his/her biographical and physiological data, account number, archive of correspondence with others, but there is no a human him/herself, his/her true existence. With a simple touch of a computer key, a human is able to move to the right place and time in a matter of seconds, without worrying about the real travel difficulties. He/she seems to be in the playful essence all the time, showing the image of both him/herself and the demanded Other. Here, a human is in some degree protected from conflict, communicative incomprehensibility, open aggression and anger of the interlocutor, because at any moment he/she can get out of an awkward communication model and turn off the computer. Thus, a human is capable to identify him/herself with those aspirations which allow him/her to think highly of his/her own “I,” tend “to a distortion towards positive authenticity... and add his/her best characteristics while describing his/her ‘real Self’... It’s not enough for people to convince themselves that they have positive qualities and talents. It is usually important that others do not think of them any worse”[1].

The concept of “true I” is interesting here, which is fully comprehended by Karen Horney [2, p. 57]. According to the researcher, the “true I” is a living, unique, personal center, which shapes human existence. K. Horney proves that there are very devastating consequences of self-alienation of the “true I,” which seems entering an agreement with the devil: “...in exchange for promises, we are losing connection with our senses, desires, beliefs, forces, and the ability to feel that we ourselves are an active determining factor in our own lives. As a result of the loss of a holistic sense of self, we lose our ‘soul’ and are forced to find ourselves ‘in hell within ourselves“ [1, p. 58]. Given this, the researcher is convinced that a human is able to resort to two models of creating a “true I”: 1) suppressing certain features of his/her character and bringing the opposites to the fore (for example, overemphasize the ability to be kind, caring, loving, in no way showing aggression towards others or actively keeping the environment under constant control, dominate the environment); 2) maintaining a distance from others that in any case prevents conflicts (for example, highly appreciate loneliness and do not take any action, which hints at the risk of interfering in his/her personal space and draws attention to the insecure “I”) [1].

Undoubtedly, for some people social media, as one of the manifestation forms of virtual-digital publicity, are the only way to contact others. But there is a kind of paradox in this environment: on the one hand, it increases the chances of a close relationship, and on the other hand, it makes it easier to avoid deep relationships. This

can be explained by the thesis that it is more pleasant for a human to feel accepted by the general public than to seek a true connection with individuals. If in the real public environment, human only seeks to create a certain significance of his/her self, while in the virtual one it already exists as a copy of the ideal self: the interweaving of simulacra, the combination of everything demanded in one time and space. Thus, the virtual-digital space of escape from reality, the collage of superimposed images lead to the intense self-search and the development of the human Self. Due to the significant blurring of public-personal boundaries, the blurring of the Self, the preconditions for self-identification and understanding of the personal "I" are created.

Ресентиментна людина у трансляції морального зла

Ольга ПРОЦЕНКО, доктор філос. наук, проф.

*Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»*

Марія ДМИТРЕНКО, доктор філос. наук, проф.

*Черкаський інститут пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

Головним протиріччям в становленні і розвитку моралі та удосконаленні морально цінного виступає єдність і протилежність добра і зла, а точніше, доброго і злого в взаємодіях між людьми. С одного боку, вони обумовлюють один одного, а з іншого, – виключають. Тому зло – не є самостійним феноменом, або явищем, а похідним від ідеї блага, яке складається від того що уявляє собі людина як за потрібне, необхідне, що становить велику значимість, тобто цінність. Зло, як сукупність явищ, процесів, дій і вчинків підриває гуманістичні принципи життя людей, втілює різного роду негативи в стан їх спілкування, завдає духовні та матеріальні втрати, викликає страждання і веде до деградації особистісних якостей людини, продукує ворожнечу в різному масштабі, від малого до великого.

У соціально-культурному просторі моральна оцінка поведінки людей має велике значення, тому, що безпосередньо вказує на ту небезпеку, що продукує зло, яке пов'язане з активністю самої людини, а також з її унікальною здібністю причиняти шкоду самої собі. Моральне зло, і як сукупність дій, і як злочинні наміри, коли їх не зупинити, стають джерелом руйнування не тільки буття окремої людини, а і існування людського роду взагалі. Тому тема морального зла і критичного ставлення до нього, та ще пошуки шляхів його передбачення, усунення, стають стратегічною метою рятування людства та людяності. В історії етичної думки пропонується широкий спектр практичних заходів подолання зла: від пасивного відсторонення, уникання, до активного викорінення. Дослідники феномену зла, і перш за все Аристотель, як засновник етичного знання, пов'язували зло з природою самої людини, с дисгармонією тілесних та душевних сил, якостей її характеру.

У моральній оцінці поведінки людини, яке вирізняється негативним проявом, поступово розповсюджується поняття «ресентимент», що з французької мови перекладається як злопам'ятність, озлоблення і, як додаткові

до них, відчуття заздрі, ворожості та помсти. Спочатку тип такої людини та її опис заявив про себе у художньої літературі з боку створення наочного типізованого образу, як результат споглядання за притаманними людині рисами у її поведінки. Увага представників філософсько-просвітницької традиції зосередилась на інтерпретації вчинків, які можуть бути кваліфіковані як вади, що бувають притаманними людської натурі, або обурюють її душевний стан. Прикладом таких роздумів можуть бути філософські твори Ф. Бекона, М. Монтеня під назвою «Досвіди», де безпосередньо вказується на такі стани моральної свідомості та афективні рухи душі, як злопам'ятність, жадання помсти, підступність та їх прояв у вчинках і діях. Наприклад, у своїх «Досвідах, або настановах моральних і політичних» Ф. Бекон зосереджує свою увагу на осмисленні помсти, як «стихійному і дикому правосудді», а також заздрості, яка «наймерзотніша із усіх пристрастей». Але, як поняття моральної філософії, з певної ступенню умовності, вперше став використовувати Ф. Ніцше. В своїй відомій праці «Генеалогія моралі» він вводить поняття ресентименту в систему своїх роздумів стосовно «моралі рабів» та «моралі панів». Розгорнуті роздуми про феномен ресентиментної людини запропонував М. Шелер у своїй праці «Ресентимент в устроєнні моралей». Він відштовхується від біосоціальної природи людини, яка безпосередньо впливає на її характер, вчинки, обумовлює її ціннісні переваги та формулювання моральних суджень. Головною вадою ресентиментної людини, як активної, так і пасивної на думку М. Шелера є заздрість, яка її мучить та вимушує «малювати» ворога, який як би зіпсує її життя. Саме вона, заздрість, не тільки не дає спокою думкам і душі ресентиментної людини через постійне порівняння себе з іншими і бажання тих благ або цінностей, яких вона не бачить у себе, а саме: успіхів в кар'єрі, творчості, матеріальному благополуччі, родинному щасті та інших можливостей, притаманних існуванню людини. Саме заздрість і вибір ворога обумовлюють помсту та масштабність морального зла ресентиментної людини в залежності від того, хто вона є і хто від неї залежить. В своїх роздумах щодо феномену ресентименту, український філософ і політолог С. Дацюк категорично стверджує, що «усе зло – від ресентименту».

Моральне зло, яке продукує ресентиментна людина ні кількісно, ні якісно не вчасно визначити неможливо. Крім того, воно не має і єдиної постійної форми прояву і часу виникнення, наприклад омана, зрада, образи, наклепи та ін. Як правило вони з'являються неочікувано. Тому в припиненні морального зла від ресентиментної людини треба, перш за все, опізнати її та обрати стратегію спілкування з нею: обмежити контакти, не довіряти, ніколи нічого не доручати, бути вкрай уважним у своїх словах та вчинках та діях.

**Совість як моральний регулятор поведінки людини:
аксіологічний вимір**

Віктор МІЩЕНКО, старший викладач

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Аксіосфера (від грец. ἀξία – цінність) – духовна сфера суспільства, яка включає ціннісні орієнтації, що забезпечують самозбереження та розвиток людини у культурному просторі. Важливим механізмом, що є засобом самозбереження та розвитку є моральна регуляція життєдіяльності за допомогою ініціацію роботи самосвідомості з метою оцінки всього, що творить людина, і, навіть не тільки її вчинків, певних висловлювань з метою моральної оцінки інших, але й думок й мотиваційних прагнень. Православний філософ Олександр Осіпов підкреслював, що істиною мірою моральності є не зовнішній бік морального вчинку, який сприймається іншими, а його справжня сутність, яка полягає у мотивації людини, яка його скоїла, бо такий вчинок може мати простий логічний і, навіть, – цинічний розрахунок. Але, що є мірою цих мотиваційних настанов, таємних прагнень душі людини? Таким засобом оцінки і моральної регуляції є совість. Совість сприймається як внутрішній голос Сократа – даймон, вона є певним «оком», яке здатне спостерігати за собою очима Всевишнього, як певний духовний «Соляріс» Станіслава Лема, певне дзеркало, яке відбиває усі прояви душі людини. Величезний пласт літератури від античної драми – до романів «Злочин і кара» Ф.М. Достоевського і «Американська трагедія» Т. Драйзера є філософським аналізом дії цього механізму в душі людини, який знаходить віддзеркалення в душах інших. Совість – «вияв духовності людини» [7, с. 9], фундамент аксіосфери, без якої руйнується уся система морального виховання людини, бо зникає сам механізм застосування моральних норм у житті людини.

Величезна цінність совісті в її певної автономності, вона говорить, коли ми і нізвертаємось до неї. Від її всевидячого «ока» неможливе сховатися, її голос неможливе заглушити. Трагедія совісті – це трагедія суспільства. В сучасних умовах совість вмирає. Вона поступово зникає. Якщо в 70 роках останнього століття у молодіжному середовищі можна було почути висловлювання «В мені є усе, крім совісті» (слід замислитися, чому це висловлення взагалі виникло?), то вже на початку XXI століття у молоді зникає розуміння того, що є совість. В дисертаційному дослідженні, проведеному у 2000 році О.В. Єсєвій з питання розвитку совісті у старшокласників доведено, що кожний третій старшокласник не зміг дати визначення совісті, кожен четвертий учень негативно ставиться до совісті, вважає, що вона заважає жити, кожен третій учень має подвійне відношення до совісті і вважає, що у різних ситуаціях можна поводитися по-різному, тобто. йдеться про пристосуванство [3, с. 15]. Людей, які живуть по совісті, говорить Святитель Ігнатій, сприймають як «вимираючий вид» [4]. Якщо ми не усвідомимо причину такого дивного та жахливого відношення ставлення до совісті, ми не можемо рухатись далі, забезпечити духовне сходження людини.

Для того, щоб уявити характер сучасних процесів, які визначають відношення до власної совісті, необхідне уяснити характер цивілізаційного та духовного розвитку людства, виявити основні історичні етапи у розвитку духовності, як сукупності цінностей, смислів, переконань людства, які визначають характер нашого мислення, відношення до світу, ті чи інші поступки, стиль життєдіяльності. Розглядаючи характер духовного розвитку людства, автор виділив катарсичну духовність стародавнього світу та середньовіччя та інноваційну духовність, яка починає формуватися в кінці XV ст. та існує і в наші часи. Катарсична духовність сприяла становленню людини, як істоти, яка здатна до моральної саморегуляції та духовного очищення, дає можливість прислуховуватися до голосу власної совісті. В кінці XV сторіччя починає складуватися техногенна цивілізація, яка формує новий тип відношення до природи, розглядається як певна безмежна ресурсна база, а сама людина – ні як мета, а як засіб людський діяльності. Великі географічні відкриття сприяють поширенню експансії по відношенню до природи в межах усієї земної кулі, а виникнення работоргівлі посилює технократичне ставлення до людини. Епоха Відродження, Нового часу вимагають революційних змін в мисленні й діяльності, на тлі катарсичної духовності виникає нова – інноваційна духовність, яка прагне зберегти цінності попередньої епохи, але в значній ступені спрямовується на інтелектуальний та технічний розвиток самої людини в інтересах зростання та удосконалення промислового виробництва. Інноваційна духовність акцентує увагу на розвиток розумових здібностей людині, що сприяє формуванню духовної витонченості, але орієнтує на утвердження цінностей антропоцентризму, розвиток свободи особистості, прагнення до утвердження її як індивідуальності. Здійснюється трансформація від цінностей соціоцентризму до цінностей індивідоцентризму, а згодом, й до егоцентризму, виникає антропологічна криза, яка пов'язана з втратою людини почуття совісті.

Під впливом розвитку техніки змінюється сама людина, виникає НомоFaber – людина технічна. Конвеєрне виробництво, на думку А. Швейцера, одноманітність праці вбиває у робочого духовний початок, а безмежна інтенсифікація діяльності приводить до того, що у нього і залишається ні сил, ні часу щодо серйозної інтелектуальної діяльності. Люди, як вважає А. Швейцер, «перестають діяти як живі організми, і все більше уподібнюються вдосконаленим машинам» [8, с. 47]. С.Н. Гавров і Т. Ашер, відзначають що «прискорення турбулентної гонці, наближення до порогових значень щодо адаптаційних можливостей людської психіки» [1, с. 163]. Змінюється мистецтво: театр замінюється кабаре, а роман – бульварною жовтою пресою. Філософія втрачає функції стража духовності, культури та мислення людини, бездумність стає для людини другою натурою. Суспільство стає антигуманізм, а людина – агресивною, здатною іти по трупам інших заради кар'єрного зростання або матеріального прибутку. Чи можемо ми говорити про гуманне ставлення до іншого, коли людина поставлена в умови жорсткої конкурентної боротьби? Від духовності, як прагнення бути людиною залишається лише

бажання духовного спокою, духовного здоров'я. Про таке прагнення НомоFaber говорять висловлювання філософів різних епох. Якщо в епоху Відродження Франческо Петрарку говорив, що «головне завдання філософії – як досягнути повної незалежності, самовладання і душевного спокою при постійної боротьбі з навколишнім світом», то вже в Новий час Альбер Камю писав про «мужню гідність продовжувати жити всупереч вселенському хаосу і абсурду буття». І це – певна епоха домінування інноваційної духовності в техногенній цивілізації, яка з часом стала заперечувати сам дух катарсичної духовності, яка формувалась на почутті святості і благоговіння перед макросвітом, а пізніше – на почутті християнської любові. Гуманізм космогенній цивілізації, який був спрямований на почутті емпатії та співпереживанні, в нових умовах став прямувати особистість на трансцендентне, на можливість перевершити самого себе. В таких умовах совість, як механізм моральної саморегуляції став непотрібним анахронізмом. Століття існування техногенній цивілізації, формування суспільства масового споживання привели до абсолютизації конкурентної боротьби і втрати альтруїзму і гуманного ставлення до іншого, хоча мають досить високу укоріненість у самій природі, про що писав В.М. Кудін.

Чи маємо ми можливість відродити поняття «совість»? Т.М. Султанова вказує, що подальша судьба совісті як соціального інституту буде залежить від того, «як саме розвиватиметься людина, залежить від суспільного середовища, в якому він існує, від того, хто виховуватиме його, які зусилля він робитиме самостійно, щоб згодом стати високоморальною особистістю» [5]. Для подолання сучасної антропологічної кризи, таким чином, необхідна й нова мораль, й нова духовність, й нові обставини життя. Такі нові умови, обставини буття, на думку Е. Тофлера, можуть раптово виникнути в процесі еволюції техногенній цивілізації. Певним вікном можливостей, яке відкривається перед суспільством, надає можливості як подолання цивілізаційної кризи та подальшого розвитку самій людині є епоха становлення технотронного суспільства. Суть його в синтезі інформаційного та технологічного, в «збагаченні» «науковим і технічним знанням виробничих здібностей, а також «заплідненні» ними «всіх аспектів життя. Що дає таке «злиття» інформаційних технологій та високих технологій промисловості для людини? П.С. Гуревич, оцінюючи книгу З. Бжезинського «Between Two Ages. America's Role in the Technotronic Era», наводить таку цитату З. Бжезинського: «Від чого страждає сучасна людина? Він страждає від непосильного фізичної праці, від виснажливої експлуатації. Все це породжує невдоволення робітників. Вони страйкують, борються за свої права, вимагають полегшити їхню долю. Однак в цьому протесті мало сенсу. Комп'ютерна техніка, яка швидко набирає силу, здатна взяти на себе всі виробничі операції» [2, с. 7]. Тобто, інформаційні технології здатні звільнити людину від влади машини, створити нову вільну та духовну людину, яка буде усвідомлювати свій високий статус, значення життя, буде здатне до почуття совісті, нових моральних відносин.

Але ця можливість може бути бездарне втраченою суспільством, члени якого стали відкрити байдужими до всього, що коїться у суспільстві. Цим історичним шансом може скористатися певна технократичне еліта, яка може перетворити суспільство на зразок інформаційного концтабору, або переформувати його на кшталт поляризованого суспільства Герберта Уеллса, даного в романі «Машина часу». В умовах високих ризиків загибелі цивілізації на стадії перетворення до планетарної й планетарне-космічної цивілізації, що виглядає як закономірність галактичного розвитку цивілізацій (ми не маємо контактів з позапланетним розумом) внаслідок дії закону Мальтуса, який описує зростання суперечностей внаслідок зростання кількості населення й зменшення ресурсів і енергії, необхідних для існування, а також – можливих девіацій соціального розвитку необхідна нова духовність, яка буде спрямована не тільки на створення людського у людині (катарсична духовність), не тільки на її розвиток (інноваційна духовність), алей на збереження Розуму, як інструменту еволюції у Всесвіті.

Такою формою духовності, яка буде спрямована на розвиток позитивного, життєве стверджувального мислення є інтелектуально-моральна духовність. В ней й інтелект, й мораль взаємно збагачують одне іншим. Мораль є запорукою виникнення антигуманного технократичного мислення, а інтелект – умовою розвитком самої моралі, формуванню її як планетарного явища. Саме така духовність має спрямувати людину на формування совісті. Не випадкове, аналізуючи зміст совісті, як прояву духовного, В.Д. Шадріков розглядає її з одного боку – як результат духовної праці інтелекту, як відображення ідеалу людини, сфери смислів людини, а з іншого боку – як наслідок оцінки поступку та моральної норми, як «совісний акт – внутрішню діяльність, пов'язану з оцінкою власної поведінки, як своєрідну совісну рефлексію» [7, с. 9-10]. Саме така мораль може дати історичний шанс успішної трансформації технотронного суспільства, формуванню Homo Spiritus – людини духовної, яка буде мати розвинуте почуття обов'язку, розвинуте почуття совісті. Тільки така людина може дати можливість подолання антропологічної кризи та успішного розвитку суспільства й його аксіосфери.

Висновки. Існування й розвиток аксіосфери неможливе поза актуалізації совісті, як механізму моральної саморегуляції. Умовою відродження цього механізму безпосереднє пов'язаний з формуванням інтелектуально-моральної духовності технотронного суспільства.

Література

1. Гавров С. Н., Ашер Т. Кризис глобализирующегося мира и переход к планетарной культуре. *НОВАЯ ЦИВИЛИЗАЦИЯ: Междисциплинарный науч.-практ. сб.* Самара: Изд-во Самарского науч. центра РАН, 2007. С. 157–168.

2. Гуревич П. С. *Новая технократическая волна на Западе.* Москва: Знание, 1986. 64 с.

3. Есева О.В. *Воспитание чувства совести у старшеклассников.* Диссертация на соискание ученого звания кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01, «Сыктывкарский государственный университет им. Питирима Сорокина», Сыктывкар, 2000, 190 с.

4. Святитель Ігнатій (Брянчанінов) – про покаєння. URL: <https://pravoslavna.volyn.ua/svyatytel-ignatij-bryanchaninov-pro-pokayannya/>

5. Султанова Т. М. О феномене совести как этической категории <https://doi.org/10.24158/fik.2019.5.4>
6. Тоффлер Э. Третья волна. Москва: ООО "Фирма "Изд-во АСТ", 2004. С. 6–261.
7. Шадриков В.Д. Совесть: психолого-философский анализ. Психологический журнал, 2018, том 39, №1, с. 5–14.
8. Швейцер Альберт. Культура и этика. / пер. с нем. Н. А. Захарченко, Г. В. Колюшановского / общ. ред. и пред. В. А. Карпушина. Москва: «Прогресс», 1973. 344 с.

Морально-етикетний зміст обміну подарунками у діловому спілкуванні

Аліна ІВАНЕНКО, здобувач освіти

Науковий керівник – Ольга ПРОЦЕНКО, доктор філос. наук, проф.

Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського

«Харківський авіаційний інститут»

Етика ділового спілкування – наука, яка оперує відповідними знаннями, теоріями, методами, методологією, і водночас мистецтво, тому що залежить від світосприйняття й здібностей особистості. Основним завданням цієї дисципліни є не тільки навчання суб'єктів науці ділового спілкування, але й спонукання їх до мистецтва спілкування шляхом активної пізнавальної діяльності, формування відповідної мотивації, самовдосконалення, використання різних вправ і завдань.

У діловому світі, як і в повсякденному житті, заведено робити подарунки, дарувати речі з фірмовими знаками чи у фірмовій упаковці. Подарунок – це дзеркало, в якому відбиваються відносини між тим, хто приймає, і тим, хто його дарує. Подарована річ може розповісти про марнотратство чи безкорисливість, щедрість чи неймовірну жадобу, мудрість чи безтактовність, наявність почуття гумору чи його недоліки. Справжній подарунок – це гармонійне поєднання уподобань того, хто отримав подарунок, і почуття смаку того, хто подарував. Однак необхідно знати, що тут потрібні міра і такт, свої суворі, відпрацьовані багатьма роками правила. Подарунок можна розцінювати як «матеріальний знак нематеріальних стосунків», тому подарунок не має переслідувати корисливі цілі, він не повинен до чогось зобов'язувати того, кому призначається.

Незважаючи на те, що подарунки часто визначають як безоплатну добровільну пожертву, у ділових відносинах при даруванні переслідуються цілком певні цілі, до яких належать:

- розвиток та заохочення ділових відносин;
- вираз глибокої поваги й вдячності;
- презентація компанії.

З етичної точки зору, подарунки діловим партнерам та співробітникам – демонстрація доброзичливого ставлення і поваги до них, а не замаскована форма хабара в корисливих цілях. Саме для того, щоб подарунки були знаками поваги та вдячності, були вироблені етикетні правила, що регламентують

процес дарування у діловій сфері: з якого приводу робиться подарунок, хто і кому дарує, що дарується.

Приводами для дарування є:

- особисті свята в житті співробітника: день народження, одруження, народження дитини, здобуття диплома;
- ювілейні дати в житті співробітника;
- вихід співробітника на пенсію;
- загальносвітові свята (Новий рік, Різдво та ін.);
- державні свята (День народної єдності, День захисника Вітчизни та ін.);
- ділова зустріч з партнерами (у цьому випадку першими подарунки підносять представники сторони, що приймає партнерів);
- ювілейна дата у житті організації.

Подарунки можуть мати індивідуальний або колективний характер: дарують як на індивідуальному рівні (співробітник – співробітнику; колеги – співробітнику; співробітники – керівнику), так і на рівні організації (організація – співробітникам; фірма – фірмі).

Роблячи подарунок, потрібно враховувати характер службових відносин з тим, кому його дарують. Керівник може зробити подарунок співробітнику, а ось співробітник керівнику – не повинен, оскільки подарунок керівникові від співробітника може бути розцінений як свого роду хабар. Викладач не повинен приймати подарунки від студентів, оскільки, по-перше, студенти ще самі не заробляють, а, по-друге, не виключено, що студент сподівається на особливе ставлення при оцінюванні знань. Винятком є колективні подарунки від групи студентів (квіти, книги, сувеніри) після закінчення курсу. У всіх ситуаціях потрібно зважати на вимоги службового етикету.

Якою може бути вартість подарунка? Хоча у відомому прислів'ї говориться, що «дорогим є не подарунок, а увага», тим не менш, вартість подарунка може вплинути на ділові стосунки як негативно, так і позитивно. Діловий етикет регламентує вартість подарунків. В обміні подарунками між колегами повинна виявлятися взаємність, що передбачає рівновагу взаємин між людьми. Тому подарунок не повинен бути дорогим, зберігаючи символічний характер. Зрозуміло, що ці обмеження не стосуються колективних подарунків, наприклад, з нагоди виходу співробітника на пенсію.

Отже, при виборі подарунка потрібно враховувати ситуацію дарування, кому призначений подарунок і яким він повинен бути відповідно ситуації. Однак є універсальні предмети, які можна дарувати в будь-якій ситуації. Сюди відносяться: дорогі цукерки у красивих коробках, красиві квіти й композиції з квітів, книги й художні альбоми, сувенірна продукція з кришталю, кераміки, скла та срібла, а також письмове приладдя.

У більш-менш великих організаціях існують корпоративні подарунки, які поділяються на кілька категорій:

- корпоративні сувеніри, тобто предмети з логотипом і слоганом організації;

- поліграфічна продукція з логотипом організації: календарі, блокноти, органайзери тощо;

- VIP-подарунки, подарунки для значущих клієнтів і ділових партнерів, дизайнерської роботи.

Подарунками для клієнтів зазвичай стають стильні корпоративні подарунки невисокої вартості. Для VIP -клієнтів вибирають тільки дорогі, якісні та солідні подарунки, прикрашені логотипом організації.

Подарунками для зарубіжних партнерів можуть бути альбоми з мистецтва, художні твори, дорогі вітчизняні напої у відповідній упаковці, авторські роботи. Доречними будуть подарунки з національним колоритом, твори народних промислів.

Окрім вартості подарунка діловий етикет регламентує й різні сторони самого процесу дарування:

- при врученні подарунка вимовляються відповідні фрази вітального змісту;

- на знак поваги й особливої уваги подарунок зазвичай вручається двома руками, з легким поклоном (виключення становлять дрібні предмети);

- приймається подарунок також двома руками;

- прийнявши подарунок, слід негайно ж у присутності дарувальника звільнити подарунок від упаковки й розгорнути;

- висловити подяку і похвалити подарунок за красу та практичність, а того, хто дарує – за виявлений при виборі подарунка гарний смак (навіть у тому випадку, якщо подарунок не сподобався).

Таким чином, у діловій сфері важливі як доцільність подарунка, так і тактовність при його виборі. Діловий подарунок відбиває характер стосунків між тим, хто приймає, і тим, хто його дарує. Правильно дібраний діловий подарунок – це гармонійне поєднання уподобань того, хто отримав подарунок, і почуття смаку того, хто подарував.

Література

1. *Здоровенко В.В. Культура ділового спілкування : навч. посібник / В. В. Здоровенко. – Дрогобич : НВЦ “Камінь”, 2002. – 147 с.*

2. *Проценко, О.П. Етикет і ділові відносини. Консп. лекцій із спецкурсу [Текст] / О.П. Проценко. – Х.: Харк. авіац. ін.-т, 1993. – 42 с.*

3. *Етика ділового спілкування [Текст]: навч. посіб. до самот. роботи / В. О. Чернієнко, С. І. Широка, О. І. Гаплевська. – Х.: Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «Харк. авіац. ін-т», 2012. – 68 с.*

Концепції надлюдини у різних галузях знань

Олександр ВДОВІЧЕНКО, здобувач III освітньо-наукового ступеня (PhD)

Національний аерокосмічний університету ім. М. Є. Жуковського

«Харківський Авіаційний Інститут»

В наші часи доволі гостро стоять питання ідеалів, еталонів та паттернів поведінки і шляхів світосприйняття. Кожна з галузей знань по-своєму оперує поняттями добра та зла, хорошого та поганого, корисного та шкідливого. У темі

розвитку та буття людини таким еталоном щочастіше стає образ надлюдини – ідеальної істоти, яка втілює у собі лише позитивні риси характеру та позбавлена будь-яких недоліків.

Однак сам термін надлюдини є доволі нечітким. Через цей факт концепція надлюдини зазнає відчутних перетворень відносно поля людської діяльності, де термін використовується. З цього приводу пропонується провести уточнення шляхом аналізу використання терміну у різних галузях знань.

Першим прикладом може слугувати визначення надлюдини у філософії Ніцше. Згідно з нею надлюдина – це та істота, якою повинна стати людина. Для надлюдини людина так само нікчемна, як для людини – схожа на неї мавпа. Надлюдина ні від кого не залежна, вона цілком покладається на власні сили і тому цілком відповідальна за свої вчинки. Вона ні на кого не покладає провини за власні невдачі, будь то людина чи надприродна істота, як-от Диявол. Так само надлюдина не покладає сподівань на когось іще – якщо вона вирішує чогось досягнути, то досягає цього самотужки. В зв'язку з цим для надлюдини не існує надприродного – Бога, богів чи душі.

Ще одним прикладом можна взяти визначення з літератури. Так у творах Аркадія та Бориса Стругацьких надається опис людини майбутнього, яка за думкою авторів і має бути зразком, до якого варто прагнути поколінням сьогодення. Цей еталон подається як генетично модифікована, освідчена людини, наївна та щира як дитина, але сильна та смілива як герої стародавніх міфів.

Іншим прикладом можна винести поняття з теорії психоаналізу Зігмунда Фрейда, де виділяються Его, або «Особисте-Я», Ід, або «Я-Тваринне», та Супер-Его як «Над-Я». З опису цих компонентів психіки, що відповідають за поведінку та мислетворення, можна виділити 2 основні центри сил, до яких тягне Его. А саме: несвідома тваринна істотність, яка концентрує у собі усі емоційні та інстинктивні риси та потяги; та високоморальна духовність, як втілення усіх високих намірів, заборон та ідеалів. Згідно з теорією, жодного з цих центрів Его досягти не зможе, доки існує протележність. Впродовж свого свідомого життя, людина тягнеться до ідеалів, однак тваринна сутність вносить свій вклад у результати її намагань. З цих означень можна виділити, що Супер-Его це і є той самий еталон, і той самий образ надлюдини.

Виходячи з оглянутих прикладів тлумачення надлюдиною можна назвати концепт істоти, схожої на людину, втілюючої у собі риси самостійної, високодуховної, фізично та розумово здорової людини, які примножило у кратність, недосяжну людині, та втілило їх у собі. При цьому тваринну природу відкинуло, породивши нові стимули для власної діяльності.

Оскільки описане вище є лише концепцією і на практиці її втілень не було зафіксовано, достоменно не відома ступінь корисності та благодійності у її дотриманні. До яких наслідків призведе поява суспільства надлюдей, і яке місце поряд з ними отримає теперішнє людство? Якщо брати за зразок образ надлюдини Ніцше, то прогнози будуть доволі невтішні. Як ми знаємо – при

появі людини, мавпи не вимерли. Тому і з надлюдьми теперішній людині доведеться уживатись.

Підсумовуючи сказане вище, проведений аналіз показав, що концепт надлюдини задає високі стандарти, які у найближчому майбутньому задовольнити буде неможливо. Однак важливим є зазначити, що на шляху до самовдосконалення важлива не мета, а саме шлях. Еталони потрібні, щоб до них прагнути. Але їх досягнення може викликати суворі наслідки, які людству буде необхідно прийняти.

Людина у сучасному політичному світі: модерн та/чи постмодерн

Альона ЧЕПЕЛЕВИЧ, здобувач освіти

*Науковий керівник – Наталя БІЛЬЧУК, канд. філос. наук, доц.
Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»*

Європейська та американська дійсність після Другої світової війни виявляє все більший потяг людства до раціоналістичного консервативного прагматизму, але філософія схиляється до альтернативного способу мислення. Прагнення до володіння світом речей філософи зустрічають із зневагою як прояви споживчого суспільства та американізму. Набуває популярності важка для сприйняття література через привабливість вихідного принципу філософії, наприклад Гуссерля чи Гайдеггера, прагнення поглянути світ людини не через оточення, а зсередини, з її духовного ества. При цьому європейська свідомість повоєнного часу не сприймала послідовно індивідуалістичного лібералізму – вона відчувала гостру потребу у нетоталітарному колективізмі, християнському чи національному.

Найістотнішими для європейської свідомості були такі питання:

– чи належать ідеї і цілі, які є безконечними і втілюються в інтелектуальних, моральних та правових нормах, до надособистої сукупної громадської свідомості; реалізуються в цілях нації і держави?

– чи мають переслідуватися цілі тільки окремими людьми, а держави та інших загальнонаціональних інституцій лише стежити за дотриманням норм?

Пріоритет національно-державницької ідеології означав би також прийняття за вихідний принцип потреби «суспільства» і «соціальних класів» у цілому, тобто абстрактних об'єктів, що протистоять реальним людям.

Гаск рішуче стверджує, що будь-яка спроба визнати цілі людської діяльності також і цілями суспільства та держави неминує веде до тоталітаризму. Цілі можуть бути лише індивідуальними, і мета суспільства полягає в тому, щоб узаконити такі норми, які б дозволяли жити і конкурувати людям з різними цілями.

Але натомість він отримує велику критику, бо відбір норм неявним чином ґрунтується на загально-ідеологічних цільових пріоритетах і тим самим неявно набуває поняття загальнонаціональної мети, якій ці норми мають у майбутньому служити. Філософ мав аргументи проти такої критики: на відміну

від окремих норм чи правил, неможливо «відтворити всю систему норм, бо нам бракує знань про весь той досвід, що брав участь в її формуванні. Тому систему норм не можна звести до якоїсь свідомої конструкції, спрямованої на відомі цілі; вона має залишатися для нас успадкованою системою цінностей, яка керує цим суспільством». Отже робимо висновок, що систему норм ми не вибираємо, як не вибирають батьків і батьківщину, – як цілісність, вона дана традицією.

У свою чергу гуманізм ХХ століття виходив з того, що людина не є «річ серед речей» казав Жан-Поль Сартр. «Людина – то є передовсім проект, який здійснюється суб'єктивно... Насамперед екзистенціалізм віддає у володіння кожній людині і буття, і покладає на неї вину, відповідальність за існування». Кожна людина проектує себе плин буття, оцінюючи його, надаючи йому смисл відповідно до того, як вона мислить саму себе і якою міркою міряє свою власну сутність. І якщо вона не хоче осмислювати своє буття, то це не звільняє її від відповідальності.

Тим часом постмодерністи заперечують можливість говорити про цілісний «суб'єкт», протиставляючи йому невизначену множину різних і несумірних суб'єктів пізнання і чину. Але не існує проекту, який би дозволив оглянути всі ці суб'єкти з понадлюдської висоти. Існує єдиний механізм сполучення цього хаосу частинок у ціле – комунікація, в ході якої індивіди-суб'єкти дивляться не звідкись із недосяжних висот, а один одному у вічі і знаходять порозуміння, а не внутрішню єдність на основі проекту раціонального колективного Я поза межами особистості та часу. Постмодерн застерігає від раціоналізму, що міститься уже в гаслі Роджера Бекона «Знання – сила», яке стало гаслом використання знання для концентрації сили в руках влади, яка завжди прагне до тотального контролю. Єдність суб'єкта пізнання тільки приховує спроби зосередити інформаційну владу в руках тоталітарних структур.

В політичній філософії постмодерну сформульовано ставлення до принципу справедливості, яке можна вважати альтернативою неоліберальній філософії. Гаск стверджував, що соціальна справедливість – це блукаючий вогник, який спокусив людей відмовитися від багатьох цінностей, що в минулому стимулювали розвиток цивілізації. Постмодерніст Дерріда піднявся на захист соціальної справедливості через її нераціональність. Для нього поняття справедливості, як і поняття демократії, не піддається деконструкції, бо ідея справедливості є сама по собі умовою. Справедливість існує «поза правом, поза розрахунком та комерцією»; нагадує дар, щирий подарунок, який «додається» до комерції, обміну, тим самим підважує засади взаємовигідності. Справедливість не розрахована на майбутнє і належить не до світу «завтра», а до світу «тепер».

А сама людина за своєю природою є носієм високих цінностей, і нам слід зрозуміти, в чому ці високі цінності полягають. Нещастя людини полягає в тому, що у теперішній світ включене минуле з його жахами. В одному тісному суспільстві живуть минулі тисячоліття, і це сповнює його атмосферу тим страхом-депресією. І немає сподівання на те, що колись усі драми будуть

вечерпані, а людство повернеться до втраченого «золотого віку» або побудує «світле майбутнє» з принципів і норм, заданих подібно до норми «гідної поведінки» в суспільстві цивілізованих людей.

Ставлення до майбутнього – це ставлення до над-людського, над-індивідуального в теперішньому, «модерні». Якщо людина знаходить своє Я тільки в колективності, тільки відчужуючись у надособистісну сферу, доступ до якої можливий лише через повну довіру до цінностей і рішень спільноти, то тоді життя перетворюється на самопожертву і чекання «благої вісті». Постмодерн не створює альтернативного світу політики. Він претендує на позицію над усіма політичними світами, зверхньо й іронічно оцінює соціальні ідентифікації і оцінки. За цим криється насправді прагнення відмежувати світ соціальних дій, конформних і політично оформлених як елементи світового порядку, від світу моральнісних соціальних оцінок.

Тож, чи перевернула ця постмодерністська ідеологія світ? Звертаючись до політичної та економічної реальності, можемо сказати, що кардинального перевороту не сталося. Але якщо йдеться про духовний світ людства і механізми цивілізаційного розвитку, то постмодерн, можна думати, став важливим симптомом.

До питання духовності і моральних принципів релігії

Анатолій КУЗНЕЦОВ, докт. філос. наук, проф.,

Ольга ГАПЛЕСЬКА, ст. викладач

*Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»*

Духовність, за релігійним світоглядом властива будь-якій людині – вважає вона себе віруючою або атеїстом. Духовність може існувати в прихованому вигляді і виявитися в результаті духовного виховання або навіть несподівано під дією Святого Духу. Тому релігія категорично заперечує страту. Звідси виводиться поняття гріха не як проступку, помилки, злочину, здійсненого людиною, а як випадання з об'єктивно існуючих світових зв'язків, що призводить до страждання, болю, втрат тощо. Будь-який найзакореніліший злочинець може увірувати в Бога і, завдяки цьому, релігія надає людині шанс духовно віродитися.

Релігія стоїть на тій позиції, що релігійність – це і є духовність. Ця якість людини відрізняє її від тварини. Завдяки духовності, людина внутрішньо, інтуїтивно розрізняє добро і зло.

Моральність в релігійному розумінні пов'язана з духовним світом людини, в якому первісно присутнє відчуття Вищого начала, «іскра Божія». Починаючи з середньовіччя вважається, що моральність відображає об'єктивно існуючі закони світового етичного порядку, котрі надають світу цілісність, гармонію, впорядкованість.

Широке коло етичних ідей відображено у вченні «о трьох світах і двох натурах» українського релігійного філософа 18 століття Г.Сковороди. Біблія

для нього є взірць соціального упорядкування людства і безумовний гарант того, що суспільство буде в любові, любов у богові, а бог у суспільстві. Моральні почуття властиві кожній людині, але їй потрібно розвиватися, орієнтуючись на закони вищого духовного світу.

В рамках різних релігійних систем виділяються моральні принципи, яких кожна людина повинна неухильно дотримуватися. У світових релігіях ці принципи співпадають. Оскільки нам ближче християнство, звернімо увагу на найбільш істотні його етичні положення.

Християнство увійшло у світ як нове вчення про життя, міняючи моральні настанови людей, звернулося до душі людини (до її духовно-етичних переживань і почуттів) не як до маси, до натовпу, а як до конкретної людської особи, поставивши її на величезну висоту. Згідно з християнським віровченням під духовністю людини розуміється її богоподібність. Таким чином, у людині вже споконвічно закладені абсолютні цінності. Завданням людини є їх розкриття. Ідеалом моральної досконалості особи в християнстві є живий зразок в образі Ісуса Христа. У нім представлене те, до чого повинна бути спрямована звичайна людина і що вона може здійснити у своєму житті. Глибоким ціннісним змістом наповнюються такі людські якості як любов, співчуття, жертовність, терпимість, цнотливість. Багато біблейських висловів, сюжетів, ситуацій свідчать про те, чого християнство навчає: «людина не повинна бути як всі», «кожній людині Бог дає особливе служіння», «люди різною мірою можуть наблизитися до Бога», «щастя людини – це його внутрішній стан, який не залежить від усього того, що відбувається у зовнішньому світі».

Богослови підкреслюють, що сучасній людині властиво не закликати бога йти з нею, частіше особа думає, як йти з іншими. Людина йде від відповідальності перед Богом, розширює свій шлях настільки, що з нею йде натовп, але з нею вже немає Бога. А шлях людини повинен бути вузьким і тісним, без цього не буде благодаті. Християнство рішуче виступає проти владолюбства, нетерпимості, прагнення до матеріальних благ, прагматизму.

Тож релігійно-етичні принципи зберігаються, історично міняється тільки їх зовнішня форма, шляхи і засоби релігійно-етичного виховання. Можна сказати, що у релігії відсутнє поняття прогресу моралі. Добро і зло існують у світі і протистояння між ними посилюється, і немає підстав для ствердження, що людський рід кращає.

Філософсько-релігійна змістовність храмової архітектури Китаю

У ЧАНЧЖИ, здобувач III освітньо-наукового ступеня (PhD)

Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова

І філософія, і релігія є продуктами суспільства, і обидві походять із знання суспільства, природи та самих людей. Релігія – це духовна діяльність з універсальними законами. Філософія – це раціональне пізнання, яке спирається

на спостереження, міркування, індукцію та інші види мислення. На релігійне пізнання впливають і сприяють інтуїція чи випадкові події, воно існує в підсвідомості людей. Зараз прийнято вважати, що у сфері людської свідомості релігія передре філософії. Насправді, у тому, як люди дивляться на світ, часто домінує релігія, але в кінцевому підсумку їм доводиться вирішувати проблеми або речі з філософським мисленням.

Релігія є важливою частиною існування стародавніх людей і навіть сучасного суспільства, і буддизм є одним з них. Саме він був представлений в Китаї наприкінці династії Західна Хань, і швидкість його розвитку та широкий діапазон впливу не мають собі рівних з іншими іноземними релігіями. У Китаї, країні з великою кількістю населення, через подвійний вплив гуманітарних наук і природного середовища, буддизм неодмінно зазнає впливу і зміни китайської культури в процесі поширення. Будучи продуктом поєднання буддійської культури та буддійських релігійних громад, буддійські монастирі найбільш безпосередньо втілюють злиття буддизму та китайської культури.

Храм – це символ багатовікової історії та культури Китаю. У широкому сенсі храми пов'язані не тільки з буддизмом. Храмова культура повністю зберігає історичні реліквії різних династій у Китаї. Храми та пов'язані з ними об'єкти становлять близько половини оголошених державою підрозділів охорони національних культурних пам'яток. Будівля храму поєднується з традиційною формою палацової забудови, з характерним національним стилем і фольклорними особливостями. Храмова культура проникла в усі сторони китайського життя: астрономію, географію, архітектуру, живопис, каліграфію, скульптуру, музику, танці, культурні реліквії, храмові ярмарки, народні звичаї тощо. Щорічні храмові ярмарки в різних місцях не лише збагачують культурну атмосферу різних місць, а й сприяють розвитку місцевого туризму.

Архітектурна краса китайських храмів відбивається у взаємному відгоміні гір, сосен і кипарисів, текучих вод, залів і павільйонів, демонструючи гармонію, спокій і чарівність, завдяки їх поєднанню. Крім того, стародавні китайці мали космологію інь і ян і естетичну психологію, яка відстоює симетрію, порядок і стабільність в архітектурному середовищі. Тому китайські буддійські храми об'єднують функції поклоніння предкам, небу і землі, які є унікальними для Китаю. Лі Цзехоу в «Історії краси» зазначив, що просторове усвідомлення китайської архітектури узгоджується з теорією «туризму» та «життя» в пейзажному живописі. Вона не дбає про сильне стимулювання чи знання, але показує живе місце, яке можна відвідати. Органічна група китайських храмових будівель, що розкинулися на площині, фактично перетворює просторове усвідомлення в процес часу. Коли людина подорожує безперервним простором складного павільйону і цінує красиві краєвиди, вона відчуває комфорт і спокій життя, гармонію довкілля.

Китайська буддійська архітектура пережила майже тисячу років розвитку в часи династії Хань, Вей, Цзін, Суй і Тан. Архітектурний стиль китайського буддизму більш виразний, а дизайнерські ідеї більш багаті на культурну спадщину. Дослідження характеристик і стилів давньокитайських буддійських

архітектурних ідей має велике довідкове значення для сучасного архітектурного проектування.

Співвідношення віри і розуму

Ярослав ШОМА, здобувач освіти

*Науковий керівник – Наталя БІЛЬЧУК, канд. філос. наук, доц.
Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського
“Харківський авіаційний інститут”*

Однією з головних проблем філософії була проблема співвідношення віри і розуму. Взаємозв'язок розуму і віри завжди перебував у центрі уваги релігійної філософії. Ці поняття можуть доповнювати одне одного. Якщо у Аристотеля та Платона аспекти цієї проблеми стосувалися гносеологічного (пізнавального) контексту, то уже розпочинаючи від періоду формування християнства як певної укладеної догматичної системи, питання набуло ще й соціально-політичних конотацій: більшість розмірковувань з цього приводу зазвичай необґрунтовано зводились до аналізу відносин суспільних інститутів релігії та науки. Фактично, трансформувались у постановку проблеми суспільної значимості і офіційного статусу: теології (як репрезентанта віри), науки (як репрезентанта рацію) та філософії (як, з одного боку, медіатора суперечки, а з іншого представника, бо не має відповідного інституту рівносильного представництва).

Актуальність постановки проблеми в даний час викликана так званим «антропологічним поворотом» в науці, який прагне знайти певне нове співвідношення між вірою та розумом. Доба постмодернізму намагається відкинути ієрархічність цих взаємовідносин та вибудувати їх за горизонтальним принципом зв'язків. Увага до бачення цієї проблеми в епоху ранньої християнської Церкви виправдана тим, що саме в ті часи ця проблема набувала надзвичайної гостроти, оскільки визначала перспективи суспільного поступу. За твердженням папи Бенедикта XVI, Отці багато чому ще можуть навчити наших сучасників і нинішніх християн, маючи на увазі в першу чергу проблематику взаємовідношення віри і розуму

Для християнського теолога, Августина Аврелія, віра не замінює і не підмінює розумного сприйняття. А навпаки, стимулює і просуває розуміння. Віра – це спосіб згідного розуміння – *cogitare cum assensione* – «мислити із схваленням», саме тому без думки немає і не може бути віри. Віра тут виступає своєрідним цементуванням через максимальне прояснення. На зміну формулі «*credo quia absurdum*» формується позиція, виражена формулами: «*credo ut intelligam*» (вірую, щоб розуміти) та «*intelligo ut credam*» (розумію, щоб вірити). Витоки їх ми знаходимо у книзі Ісаї 7, 9 («А як не вірите, не встоїтеся»), що у Августина звучить як: «розуміння – винагородження віри».

Згадаймо відомий вислів відомого теолога і філософа, Ансельма Кентерберійського «*Вірю, щоб розуміти*». Мислитель віддавав пріоритет саме вірі, а не розуму. Його теза це доводить. Натомість, великий діалектик

середньовічної філософії П. Абеляр на перше місце в процесі пізнання ставив розум. У своїй праці «*Так чи ні*» він писав, що віра, що не просвітлена розумом, не гідна людини, звідси випливає принцип: «*Розумію, щоб вірити*». Відомо, що концепція «схоластичної діалектики» Абеляра була засуджена офіційною церквою як еретична, а книга «*Так чи ні*» засуджена до спалення.

Дана проблема знаходить рішення у філософії італійського філософа Тома Аквінського. Своім завданням він поставив з'єднати філософію Аристотеля із християнською релігією. Тома Аквінський розмежовує "істини розуму" і "істини одкровення", області філософії й області теології. Але оскільки джерелом істини, у кінцевому підсумку, є Бог, то ці істини не можуть суперечити одна одній. Але людський розум обмежений у часі й у просторі, він має справу з явищами об'єктивного світу, тому сфера його судження обмежена і далеко не всі істини одкровення йому підвладні. Але це не означає, що істини одкровення, що не підвладні розумові, протирозумові, вони просто надрозумові. І тому, якщо філософія входить у суперечність з теологією, вона повинна упокоритися і погодити свої висновки з останньою.

Розум і віра покликані вирішувати різні проблеми і не пов'язані один з одним. Ця позиція була представлена в пізній схоластиці. Для глави номіналістів У. Оккама є очевидним допоміжний характер знання по відношенню до віри. З точки зору Оккама, володіння людського розуму і володіння віри не перетинаються і будуть розділені вічно. Він заявляє, що неможливо шукати логічну і раціональну основу для того, що дано вірою в Одкровенні. Філософія у Оккама вже не є служницею теології. Як, втім, і теологія у нього вже є не наукою, а таким собі комплексом положень, пов'язаних між собою вірою.

Підсумовуючи все сказане вище, можна стверджувати, що концепція незалежних один від одного істин, що виникла ще в Середні століття, не витримала перевірку часом. Віра і розум повинні взаємодіяти таким чином, що розум через свої можливості повинний постачати вірі аргументи її правоти, і ця теза стає офіційним принципом взаємозв'язку віри і розуму, релігії і філософії. Розум - це знання, що походять від людей. Віра - це знання від Бога. Розум - це всі знання, що не походять від віри, а віра - знання, що не походять від розуму. Розум і віра у їхньому правильному розумінні не суперечать одне одному. Людина, яка цінує віру, може і повинна цінувати також розум (наприклад, науку). Людина, яка цінує розум, повинна шанувати віру. Зрозуміло, у кожній з форм пізнання своя область компетентності та некомпетентності, але між ними немає непереборних перешкод. Проблема співвідношення розуму і віри в середньовічній філософії показова ще й тим, що дозволить нам з сучасних позицій оцінити свій духовний вибір.

Сучасна людина існує в атмосфері й ментальності страху, викликаного тим, що людський інтелект може бути використані проти неї самої. Понтифік висновує, що протиставлення віри і розуму зрештою має згубні наслідки: розум, позбавлений підтримки об'явлення, втрачає свої найглибші сенс і мету; віра без підтримки розуму стає лише відчуттям і переживанням,

перетворюється на фідейзм і замість «універсального призначення» спадає до рівня міфології або забобон. Тобто віра і розум, теологія і філософія мусять усвідомити і відбудувати свою «глибинну єдність».

Релігійний простір в людському бутті

Наталя БРИСЛАВСЬКА, здобувач освіти

Науковий керівник – Наталя ЯРОВИЦЬКА, канд. філос. наук, доц.

Харківський національний університет будівництва та архітектури

Глибоко всередині душі є бажання, яке веде людину від видимого
до невидимого, до філософії, до божественного
К. Джебран

Люди з самого початку свого існування, намагаючись осягнути процеси народження буття, а закони природи, пояснювали невідомі їм процеси божественним втручанням, що сформувало особливе бачення світу та перші релігії. Але ми у ХХІ ст., у часи технічного та наукового прогресу і досі звертаємося до релігії.

Мета роботи: дослідити яким чином релігія впливає на суспільство, що змушує людей у наш час звертатися до божеств.

Перші релігії зароджувалися у кроманьйонську добу. Такі релігії були політеїстичними серед них: фетишизм, анімізм, тотемізм, магія, шаманізм. У фетишизмі певний неживий предмет може вважатися чудодійним, таким віруванням користувалися не тільки наші предки, а і дехто з нас, згадати хоч щасливий квиток у тролейбусі. Прихильники анімізму вірили, що і тварини, і рослини, і предмети мають душу, наділяли їх могутністю та розумом. Тотемізм передбачував, що певна родина чи плем'я пов'язані з деяким божеством «тотемом» і він оберігає їх та допомагає на життєвому шляху.

Згодом, кожен народ сформував певну міфологію, характерну для свого регіону. Міфології різних частин світу досі цікавлять людей, як етап розвитку культури. Міфи дозволяли людям пояснювати природу явищ, що їх оточують. Вони створювались людьми для людей, таким чином боги набували характерних людських якостей, як ось, ревність Гери. Гера зображувалась гнівною заздрісною жінкою. Враховуючи той факт, що у Греції панував патріархат, то звичайно, цілком справедливі почуття Гери засуджувалися, а ось зради її чоловіка, Зевса, зовсім не викликали осуду. А якщо бог зраджує, то чому мені не можна? Подружні стосунки Зевса та Гери цілком відображають реальні відносини, характерні для варварської дорійської епохи, коли жінки втратили колишню роль в магічних обрядах, за винятком пророцтв, і поступово на них починають дивитися як на річ.

Міфології закладали базові традиції народів, деякі з яких досі залишаються з нами, також їх культуру та відображали цінності, можна сказати, що вони були кодом нації. Таким чином, міфологія формувала світогляд та звички народів. Божествам зводилися монументи та культові споруди, деякі з яких і досі є взірцями архітектури.

Поступово, міфологія почала втрачати позиції і на її місце прийшла релігія. Суттєвою відмінністю релігії та міфології є те, що релігія вносить в життя людини певний релігійний культ. Це і особливий календар, що дуже впливає на життя людини, наприклад, у православному календарі є 4 обов'язкових пости: Великий, Петрів, Успенській та Різдва́ний пости, усі вони допомагають віруючим підготуватися до великих релігійних свят та духовно очиститися. Але окрім тривалих постів є і короткі: одноденні та суцільні седмиці. Релігія не є додатком до життя людини, вона є стилем життя. Також суттєвою відмінністю від міфу є те, що релігія допомагає людині зменшити відчуття власної немічності перед природними явищами та іншими негараздами. Переважно, люди приходять до Бога, коли мають певні проблеми, у періоди війн та епідемій, таким чином у людини з'являється надія на вирішення проблеми, на захист від непідсильних їй сил. Приходячи до церкви, люди отримують також психологічну підтримку від людей, що поруч. Коли людина вірить в Бога, вона не відчуває себе такою самотньою, бо відчуває підтримку вищих сил, і не так боїться смерті, бо ж знає, що там її чекає вічне життя, але яке саме визначають вчинки людини на землі.

Не малу ролі відіграла релігія у розвитку культури, освіти та книгодрукування. У часи Київської Русі Софія Київська стала символом світла і розуму. Софійський собор у давнину був громадським і культурним центром держави. Тут відбувалися церемонії «посадження» князів на київський престол, прийоми іноземних послів; біля стін собору збиралося київське віче; при соборі писались літописи і була створена Ярославом Мудрим перша бібліотека. При великих соборах відкривалися школи та колегії, одна з яких Києво-Могилянська колегія, що згодом стала Києво-Могилянською академією. За часи існування була одним з найбільших та найвидатніших навчальних осередків у Східній Європі.

Окрім позитивного впливу на життя людини, релігія часто була фактором, що виготовувався людьми у своїх політичних цілях. Як наприклад Хрестові походи або інквізиція, що прикриваючись релігійними ідеями чинив злочини проти невинних людей. Під час походів було знищено багато пам'яток культури, бібліотек, палаців. У результаті Четвертого Хрестового походу було зруйновано Константинополь – центр східної християнської культури. Хрестові походи спричинили погіршення відносин між Європою і країнами Сходу, християнським та ісламським світами.

Інквізиція зі свого боку, не тільки знищувала жіноцтво, що було обвинувачено безпідставно, а ще і науковців, що намагалися рухати прогрес. Був час, коли служителі і захисники релігії без далеких околіїв просто відкидали наукові істини на тій єдиній підставі, що вони суперечать релігійному віровченню. Відкидаючи об'єктивні істини, що відкриваються в ході розвитку науки, церковники для більшої переконливості піддавали гонінням і переслідуванням геніальних людей, що дали людству ці істини, катували їх у катівнях інквізиції, спалювали живцем на багаттях. Часто люди засуджували своїх особистих ворогів та інакодумців. За два століття розглянули близько 100

тисяч чаклунських справ, з яких близько половини закінчилися смертною карою.

Релігія впливає на світогляд людей і закладає в їх свідомість певні гендерні ролі та модель сім'ї. Жінка має слухати чоловіка, має виглядати певним чином, має брати на себе увесь клопіт стосовно дітей та їх виховання. У християнській традиції питання ролі жінки мала актуальність загалом впродовж усієї історії існування релігії, однак, найбільш активного розгляду вони отримали саме під час першої та другої хвилі фемінізму на Заході. Водночас, християнський письменник і спікер Пол Кофлін стверджує, що вплив чоловіків у християнстві є завищеним.

Також релігією пояснюються чисельні теракти. Терористи, прикриваючись релігійними ідеями, вчиняють терористичні акти. Релігійний тероризм побудовано на мотивуючій силі релігії, коли людина фанатично вірить в єдино правильність своєї релігії. Світ такої людини поділено на чорне та біле, на віру та ересь. Ціллю релігійного тероризму є панування однієї «істинної» релігії. Але досить часто терористичні акти мають під собою політичні мотиви, прикриваючись релігією.

Отже, релігія корегує життя людей, створюючи певні правила та заборони, що як правило, спрямовані на захищення людини від людини, окрім цього, релігія виконує важливі психологічні та соціальні функції. Незалежно від того, чи вірує людина, релігія має вплив на життя кожного з нас, взяти до уваги хоча б вихідні у великі церковні свята та вивчення релігійної літератури у програмі зарубіжної літератури в школі.

Головні положення етики конфуціанства

Анастасія ДЕРЕВ'ЯНКО, здобувач освіти

Науковий керівник – Ольга ПРОЦЕНКО, докт. філос. наук, проф.

*Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»*

Конфуцій вважав себе виразником цінностей попередніх епох, яких, на його думку, відмовилися тогочас. Його філософське вчення, зване конфуціанством, підкреслювало особисту та державну мораль, правильність соціальних відносин, справедливість, доброту та щирість. Його послідовники конкурували з багатьма іншими школами в епоху ста шкіл думки, але були придушені на користь легістів під час правління династії Цінь. Після падіння Цінь та перемоги Хань над Чу думки Конфуція здобула офіційну санкцію нового уряду. За часів династій Тан і Сун конфуціанство розвинулося в систему, відому як неоконфуціанство, а пізніше як нове конфуціанство. Конфуціанство було частиною китайської соціальної структури та способу життя; для конфуціанців повсякденне життя було сферою релігії.

Принципи Конфуція перегукуються з китайськими традиціями та віруваннями. Із синівською шанобливістю він обстоював вірність сильної сім'ї,

шанування предків, повагу старших до дітей і чоловіків до дружин, рекомендуючи сім'ю як основу ідеального правління.

Конфуцій був тієї думки, що найкращим моральним впливом на людину буде встановлення особливо суворої системи правил Лі до поведінки людини, якій, безумовно, всі повинні підкорятися. Благо людини, навчав Конфуцій, полягає в цілій серії обов'язкових обрядів і правил, яким він повинен неухильно дотримуватися і підкорятися з дня появи на світ і до останнього подиху перед смертю. Система правил Лі захищає від слабкостей, властивих кожній людині, і змушує уникати спокуси. Система веде моральним шляхом і навіть доводить до героїзму. Китай увірував у вчення Конфуція, і вказані ним правила виконувались протягом багатьох століть. Книга, ним складена, містить кодекс китайського етикету, що полягає в сорока шести відділах. Текст цього кодексу, що дійшов до нас, не має жодного інтересу в літературному відношенні. Книга написана сухим складом, нерідко трапляються темні місця.

В основі вчення конфуціанства лежать ідеї Конфуція про поведінку серед собі подібних або вчення про мораль та моральність. Розв'язання завдання вчення Конфуція пов'язувалося їм із реалізацією ідеї «золотої середини». «Золота середина»(禮) – це середина в поведінці людей між нестриманістю та обережністю. У цій середині, на думку Конфуція, – вся справа. Але це не проста справа. Здебільшого люди або надто обережні, або надто нестримні. Потрібно подолати це і знайти ту золоту середину, яка дозволить уникнути крайнощів. На цьому шляху добру службу послужить слідування ритуалу.

На думку Конфуція, ритуал «надає почуттям належної форми і не дає їм ухилитися до згубної крайності. Ритуал не тільки розставляє все на свої місця, а й показує Жити за ритуалом означає йти «серединним шляхом». Ритуал завжди передбачає певну послідовність дій та виконання конкретних ролей. У цьому Конфуцій бачив глибоке життєве значення. Він закликав: «Хай буде государ государем, слугою – слуга, батьком – батько і сином – син».

Ритуал не лише все розставляв на свої місця, а й показував, як мають будуватися стосунки між людьми. Скажімо, державні стосунки. Їхня гармонізація пов'язувалася Конфуцієм з поняттям «Тянь» (Небо). Небо – це найвища влада, король. Тому треба знати волю неба. Це вимога ритуалу та обов'язок шляхетної людини. Про себе Конфуцій говорив, що він «у п'ятдесят років пізнав волю неба». Інакше висловлюючись, лише у п'ятдесят років він зрозумів філософію імператора, її сутність і значення [1].

Характерною рисою для системи Конфуція є чітке розмежування та взаємозалежність правил Лі та ритуалу. Ритуал – це певна дія з різновиду соціальних дій з чіткими та твердими стереотипами у поведінці: «Шанобливість поза ритуалом стомлює, а обережність поза ним веде до боягузтва; при сміливості поза ритуалом піднімають смуту, від прямої поза ритуалом стають нетерпимими». Саме правила Лі є встановленою системою вимог у суспільстві, що регулює поведінку людей з погляду на поводження їх один з одним. Саме ці правила сприяють формуванню цілому ряду моральних якостей. Конфуцій

звертає особливу увагу на реалізацію правил Лі у різних сферах соціальної практики через улаштування ритуалів і церемоній. За Конфуцієм ритуал (церемонія) – це спосіб поширення та прояв у людських відносинах людських начал: «Бути людиною – значить перемогти себе і звернутися до ритуалу.. Від самого себе, не від інших, залежить набуття людяності». Ритуал поєднує людей, які переживають певний настрій, наділених тим чи іншим комплексом відчуттів.

Наслідувати ритуал повинен не тільки підданий, але і правитель. «Коли правитель любить ритуал, йому легко наказувати народом». Імператор, за Конфуцієм, – це людина обов'язку. Він повинен гармонійно поєднувати у собі природність та вченість.

Імператор повинен керувати як на підставі закону, так і за допомогою чесноти. Конфуцій, проголошуючи повагу до ритуалу, вказує на здобуття з нього великої користі для представників влади: «Якщо правити на основі чесноти, улагоджувати за ритуалом, народ не тільки засоромиться, але й висловить покору» і «коли правитель любить ритуал, ніхто в народі не наважиться бути нешанобливим». Тому у своїй філософії Конфуцій спирається на поняття «Жень» (仁 – людинолюбство). Жень вимагає поваги до людини, волає до моральності. І правитель повинен знати, як керувати на основі чесноти та людинолюбства. Про це треба постійно думати. Однак, як Конфуцій, так і його послідовники проповідували людинолюбство до ближніх (насамперед до свого роду та батька суспільства).

У своєму вченні Конфуцій, а потім і його послідовники, проголошує верховенство добра над злом, основним поняттям, своєрідним моральним законом якої є «жень» – гуманність, людинолюбство, людяність. Учення про жень було на той час новою мораллю, що ставила під сумнів засади патріархально-родових звичаїв, намагалася регулювати стосунки між незнайомими, не з'єднаними родинними зв'язками між людьми у великих містах, які у своїй взаємодії переслідували різні, а часом протилежні інтереси. За конфуціанським вченням, людина, яка щиро дотримується принципу людяності, не скоїть зла, вона здатна виявляти шанобливість, ввічливість, правдивість, кмітливість, доброту. Тому шанобливу людину не зневажають, ввічливу – підтримують, правдивий – довіряють, кмітлива досягає успіхів, а людина добра може використовувати інших. До людей слід ставитися так, як до дорогих гостей, потрібно стримувати себе, щоб поводитися згідно з ритуалом, а на те, що не відповідає його вимогам, не слід дивитися, його не можна слухати, робити [3].

Універсальною моделлю поведінки людини на думку Конфуцій, задає правило, яке називають золотим: «не роби іншим того, чого не бажаєш собі». Дійсно, людина може практично не знати іншу людину, і в неї можуть виникнути труднощі у налагодженні відносин із нею. Проблема може вирішити «золоте правило моральності»: «якщо щось не подобається тобі, то швидше за все це не подобається й іншому. Тому прислухайся до себе і те, що не вселяє тобі симпатію, не використовуй у взаєминах з іншою людиною». Так можна

уникнути великих неприємностей у спілкуванні з людьми, а отже, слідувати шляхом добра.

Основне завдання конфуціанства – пошук шляхів як гармонізувати життя держави, сім'ї та людини. Така постановка питання як добре розкриває масштабність постаті мислителя, а й демонструє його особистісні орієнтири – необхідність пошуку гармонії. З часів Конфуція таке завдання не втратила ні своєї важливості, ні своєї практичної значущості.

Література

1. <https://poisk-istini.com/literatura/filosofiya-v-zhizni-cheloveka-ermakov/konfucij-i-ego-uchenie>
2. Проценко О. П. *Етика у просторі практичної філософії*. – Харків: ХНУ, 2002. – 240 с.
3. <https://studfile.net/preview/7810161/page:29/>

Роздуми про книгу Ф. Ніцше «Антихристиянин»

Юлія САМОХВАЛОВА, здобувач освіти

Науковий керівник – Світлана ШИРОКА, канд. філос. наук, доц.

*Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»*

Спорідним для філософії і релігії є те, що вони постають різновидами світогляду, формами суспільної свідомості які надають людині найважливіші життєві орієнтири. Вони претендують на роль життєвого наставника, проте релігія базується на вірі, на безумовному сприйнятті догм (віровчень) у якості істинних, у той час як філософія, базуючись на дискурсивному усвідомленому мисленні, намагається усе розглядати критично та доводити те, що розглядається, до рівня розуміння.

В книзі «Антихристиянин» критично розглянуто засади негативного ставлення Фрідріха Ніцше до християнського віросповідання.

Я завжди дотримувалася тієї думки, що знайомство з творами філософів слід починати з їх біографії. Біографія Ніцше представляє особливий інтерес, оскільки, ознайомившись з нею, читач набагато ясніше розуміє його афоризми і причини волонтаризму, волі до влади. Життя Ніцше не можна назвати простим, адже, він володів далеко не добрим здоров'ям, що можливо послужило однією з причин такої суперечливості та агресивності у творчості.

Дуже вражає початок твору «Антихристиянин», що попереджає нас про те, що: «Ця книга призначена небагатьом. Можливо, ніхто з цих небагатьох ще й не існує». Не можу не погодитися з автором, бо впевнена, що багато людей назвуть роботу жорсткою по відношенню до релігії християнства. Щодо себе можу сказати, що в цілому ідея книги не викликає у мене морального відторгнення, з багатьма думками, висловленими в ній, я згодна.

Насамперед, філософ висловлює своє розуміння таких важливих питань і дає на них відповідь: «Що добре? – Все, що підвищує в людині почуття влади, волю до влади, саму владу. Що погано? – Все, що відбувається від слабості. Що є щастя? Почуття зростаючої влади, почуття протидії, що перемагається».

На думку Ф. Ніцше християнство повинне бути засуджене за заперечення цінності «гордості, пафосу, відстані, великої відповідальності, інстинктів війни і завоювання, обоження пристрасті, помсти, гніву, чуттєвості, ризику і знання». Ніцше стверджує, що всі ці речі хороші, але християнство оголошує їх поганими, негативними. Негативне ставлення до християнства він висловлює так: «Чому ми боремося з християнством? Тому, що воно прагне зруйнувати сильних, розбити їх дух, використати хвилини стомленості та слабкості, перетворити їх горду впевненість в неспокій та тривогу; тому, що воно знає як отруювати благородні інстинкти і заражати їх хворобою, доки їх сила, їх воля до влади не обернеться проти них, доти, доки сильні не загинуть внаслідок надмірної самозневаги і принесення себе в жертву...». Надлюдина, за Ніцше, повністю позбавлена співчуття, безжалісна, хитра, зла, занята лише власною владою.

Можливо, розповідь ведеться дійсно надто жорстоким для широкої аудиторії, але завжди існували люди, здатні з чистим розумом і без забобонів сприймати цю жорстокість і чесність. Ніцше запевняє нас, що християнство по суті є релігією, яка має бути викорінена у всьому світі. Він пише, що «... шкідливіше за всякого пороку є християнство, що несе в собі співчуття до всіх невдах і слабких». Так, і на мою думку, багато в чому християнство, з усіма його поняттями про гріх, необхідність ідолопоклоніння та сліпу віру, в наш час не цікаве для молоді у їх життєвих орієнтирах.

Ніцше в «Антихристиянині» виступив насамперед проти будь-яких обмежень людини, звільняє людину від нежиттєвих догм та забобонів, закликає її покладатися на власну волю, бути непохитною у виконанні життєвої мети.

Читати чи не читати? Безперечно, вибір кожного. Не порекомендувала б «Антихристиянина» дуже вразливим людям, особливо тим, хто бездоганно сповідує християнство, оскільки нічого, крім огиди, ця книга у них не викличе. Якщо ви можете назвати себе людиною, відкритою до нового, здатною бути, за словами самого Ніцше «чесною в інтелектуальних речах аж до жорстокості» – читайте!

Агресія: філософсько-антропологічний вимір

Вероніка ПАЗЕНКО, здобувач освіти

*Науковий керівник – Наталя БІЛЬЧУК, канд. філос. наук, доц.
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»*

Життя будь-якої людини складається з різноманітних ситуацій. У свою чергу, кожна людина по-різному реагує на кожен таку ситуацію. Реакція, у свою чергу, відбувається від почуттів та емоцій, що відчуває конкретна людина в конкретний момент. Нерідко такі емоції бувають далеко не позитивними.

Безумовно, негативні емоції ведуть до погіршення ситуації, лише посилюючи конфлікт чи проблему.

Агресія, мабуть, будучи цілим емоційним станом, не може призвести до позитивних результатів за замовчуванням. Проте чи здатна людина звільнитися від цього?

Незважаючи на усю гостру і актуальність теми агресії і її проявів у сучасному житті, вона залишається ще недостатньо розробленою, як у філософії в цілому, так, особливо, у такому її підрозділі, як філософська антропологія. Проблема агресії стала виступати безпосереднім і самостійним предметом філософського осмислення достатньо пізно – з другої половини ХХ ст., хоча тема зла, у контексті якої вона почала розроблятися, привертала увагу практично протягом усієї історії розвитку світової філософської думки.

Власне науковим дослідженням агресії насамперед почали займатися представники різних галузей психології та патопсихології (А. Адлер, В.В. Джеймс, Р. Крафт-Ебінг, Ст Райх, З. Фрейд, К. Хорні, А. Налчаджян, К.-Г. Юнг та ін.). Поступово, у міру зростання інтенсивності проявів агресії у соціальному житті людини, дослідницький інтерес почав перемішуватися в соціально-психологічну площину з зосередженням уваги на соціальних передумовах та проявам агресії. Істотним внеском у розробку теорії агресії стали та Вивчення етологів.

У своїй передмові до книги "Агресивність людини" Альберт Налчаджян каже: "Агресія, садизм, вандалізм, вбивства та самогубства – явища, що супроводжують історію людства з давніх-давен."

У науковому суспільстві ходить думка, що агресія у своєму прояві є атрибутивною властивістю людини і належить до необхідних біологічних механізмів самозбереження і виживання виду. Але незважаючи на значні розбіжності щодо визначень агресії фахівців в області соціальних наук приймається наступне визначення: «Агресія – це будь-яка форма поведінки, націленої на образу або заподіяння шкоди іншій живій істоті, що не бажає подібного поводження. І далі, на підставі ретельного аналізу визначень, запропонованих іншими науковцями, – Бассом, Берковицем, Фешбахом, Зільманном – а також теоретичних проблем і суперечностей, що приховані у даному визначенні, Р. Берон та Д. Річардсон вносять суттєві уточнення: «агресія, у якій би формі вона не проявлялася, являє собою поведінку, спрямовану на заподіяння шкоди або збитку іншій живій істоті, що має всі підстави уникати подібного із собою поводження.»

З тим, не тільки людська прерагатива – поводитися агресивно. Агресія в природі виконує найважливішу життєстверджуючу функцію, а її перетвореними формами або засобами еволюційної компенсації є такі людські якості, як честолюбство, творчість, дружба, самопожертва, почуття гумору, і такі соціальні феномени, як мораль і релігія. Агресія становить мотиваційне підґрунтя творчості, мистецтва та любові.

Як було сказано Реєм М. «Протилежністю агресії є не миролюбність, повага чи дружба, а ізоляція, стан повної відсутності контакту».

Прагнення наступати, захоплювати все доступне простір і перетворювати його за своєю подобою, придушуючи можливих конкурентів, становить

фундаментальну властивість живої речовини. Це було добре відоме вже біологам ХІХ століття. А що це як не агресія?

Насамперед, життя – це стійко нерівноважний стан матерії, збереження якого забезпечується постійною роботою, протиставленою врівноважувальному тиску середовища; із припиненням такої роботи організм повертається до стану рівноваги, тобто вмирає. Але робота – це витрати енергії, а енергію потрібно регулярно видобувати із середовища, накопичувати у власному тілі та використовувати для будівництва та оновлення органічних структур. Зі свого боку, накопичена в тілі енергія служить предметом бажання інших, а тому поведінка організму націлена на те, щоб видобувати їжу (вільну енергію) зі своїх жертв і самому не виявитися їжею для зовнішніх або внутрішніх ворогів.

Зовнішні вороги – це організми, які представляють таку ланку в харчовому ланцюзі (наприклад, хижаки до травоядних); внутрішніми ворогами можуть стати хвороботворні мікроорганізми та навіть власні клітини багатоклітинного організму. Скажімо, внаслідок тривалого голоду або старіння ефективність внутрішнього управління в системі знижується, і якщо тварина не стане жертвою агресії ззовні, вона гине через активізацію хижих бактерій, вірусів, баціл або безконтрольного зростання злоякісних клітин.

Агресія життя обумовлена вже тим, що доступна енергія вивільняється при руйнуванні інших нерівноважних систем. Перспективи суспільного розвитку автори соціально-антропологічних концепцій убачають або у рухові вгору без низу, або у щобільшій загрозі природним підвалинам людського буття.

Отже, упорядкованість у нашому світі багато в чому виходить з агресії та солідарності. Дві абсолютні крайнощі, завдяки яким не тільки люди змогли вижити, а й взагалі все життя.

Зміна духовних цінностей у сучасному світі

Анастасія СТЕПАНЕНКО, здобувач освіти

Науковий керівник – Яна КУНДЕНКО, канд. філос. наук, доц.

Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова

Проблема цінностей, пов'язаних з духовністю завжди була та є актуальною. Зараз в світі відбуваються рушійні соціальні зміни, зумовлені процесами глобалізації, але її вплив на духовність вивчений недостатньо і потребує подальшого розвитку, тому що духовність – це внутрішній світ людини, центр її інтелектуальних і емоційних сил у єдності свідомості, самосвідомості й розуму.

В структурі духовності розрізняють дух і душу. Поняття дух пов'язують з діяльністю свідомості людини. Дух – активний, повний творчої енергії. Саме завдяки його діяльності людина сприймає і оцінює світ з різних ідей світогляду. Проте дух є основою в структурі особистості, яка робить її тим, ким вона є.

На відміну від духу душа – це психологічний феномен. Вона відображає життя за допомогою почуттів, емоційних морально-психологічних станів, які виникають у зв'язку з оцінкою людиною тих чи інших явищ зовнішнього або внутрішнього світу. Тому душа може страждати, боліти, хвилюватись, радіти і таке інше.

Взаємодія духу і душі створює засіб існування і функціонування духовності, де визначає дух, бо саме він є суб'єкт, суб'єктивність, свобода і творчий акт, як уточнював М.Бердяєв. Саме завдяки діяльності духу, його самовираженню і відбувається становлення особистості, її вдосконалення та самовдосконалення.

Визначивши поняття духовності, можна з'ясувати як саме цінності особистості змінюються у сучасному світі. Сьогодні духовні цінності людини мають набути нової світоглядної орієнтації, націленої не на нестримний активізм людини, а на здатність діяти, максимально вписуючись у вже наявні у світі орієнтири, тобто абсолютні духовні цінності. Тобто, тоді духовність людини, долаючи потреби, піднімається до вищих об'єктів людських цінностей, що збагачує її фундаментальними вимогами вселюдської культури. А вже ціннісні орієнтації є найважливішими елементами внутрішньої структури особистості, завдяки їм у суспільстві формуються різного рівня цілі людей.

З появою нових суспільних умов під впливом індустріалізму сформувався новий соціальний тип людини HomoFaber – «людина економічна, технічна». Відомий мислитель ХХ ст. Е. Фромм вбачав головну загрозу духовності людства саме з боку орієнтації на ринкову економіку.

Капіталістична економіка, заснована на свободі ринку і приватизації спрямовує на прибуток все суспільство і людину, підпорядковує їх культу грошей. Все стає товаром, предметом купівлі-продажу, в тому числі професії, заняття, статуси. Наслідком цього стає самовідчуження людини, втрата її гуманістичної сутності. Людина перетворюється, за словами Е. Фромма, у інструмент, що служить економічній машині, який опікується про ефективність та успіх, а не про щастя та розвиток душі».

Через цей процес сформувалось суспільство споживання, ідеологія споживання і в результаті людина – це споживач, у якої прагнення до особистої користі і добробуту переважає над внутрішніми почуттями моралі та , погоня за речами перетворюється в єдину ціль.

Отже, зміна духовних цінностей людини дійсно змінюється, змінюється соціальна сфера, і причиною того стає зміна економічної, політичної сфери життя суспільства. Все в нашому світі розвивається, духовність людини залежить від цього розвитку, але кожна людина має обрати для себе вірний, на її погляд, шлях і регулювати свою поведінку і діяльність в соціумі.

**Визначення принципів духовності ХХІ ст
(за працями С. Кримського)**

Наталія БІЛЬЧУК, канд. філос. наук, доц.,

Олександр МИТРУС – здобувач освіти

*Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»*

Актуальною проблемою сьогодення є проблема духовності людства на порозі 21 століття. Як зазначає С. Кримський, після завершення тоталітарного режиму, люди опинилися на волі, ніби, як звіри, яких випустили з зоопарку і вони опинилися потрапили до джунглів, але такі "джунглі" є і всередині людей, тому проблема полягає в тому, як протистояти цим джунглям.

Відомий психолог Малькольм, проводив експеримент, під час якого, студентам представлявся шанс побути в ролі вчителя, але якщо учень відповідав невірно, вони могли вдарити його током. Три кнопки - три різних рівня сили струму. Експеримент було перервано через те, що 60% студентів вибирали останній рівень. Це свідчить про те, що ми не знаємо самих себе, тієї агресії та зла, який є в нас. Психологія каже, що тільки 5% людей щось знають про самих себе. Тому так важливо визначити ті чинники, які визначають існування людини, створюють рівень людяності.

Так, що таке Духовність? Духовність – це шлях до формування свого внутрішнього світу, що дозволяє людині не залежати повністю від контексту, зовнішнього життя, тобто залишатися собі тотожним. Як зазначає С. Кримський, духовність характеризує шлях до самого себе, це завжди ціннісне домобудівництво особистості. А отже, то є незкінчений шлях, який людина проходить все життя.

Слід зазначити, що духовність, то заклик зробити те що не робиться природнім чином, заклик який потребує індивідуальної розшифровки. Можна сказати, що це спосіб життя. Духовність – це вся повнота буття людини, яка орієнтована й націлена духом. Ось чому її не можна зводити тільки до ідей.

Трагічні події ХХ-століття, а також, повномаштабна війна, яку розгорнула Росія проти України, наочно показали що ідеї, особливо абстрактні, це такі речі, які можна повернути і в позитивний, і в негативний бік. Вони дуже легко перекручуються. Прикриваючись ділом добра, люди можуть робити найстрашніші речі. Тому, духовність – то і є формування людських якостей; проблема, що для нас дуже важлива.

На думку С. Кримського, в наш час не відбувається стрімкого падіння рівня духовності. Навпаки, багато людей, здається плекають про свою духовність та роблять все, щоб її підтримувати. Але постає інша проблема: небезпека хибної духовності. Саме це може породжувати псевдодуховність, коли людина, зазираючи всередину самої себе, не бачить нічого, окрім власної зовнішності, яка і розглядається самість, а не як орган духу. Важко сказати чи духовність людства на початку 3-ього тисячоліття якось відрізняється від інших епох, адже духовність не поділяється на століття чи тисячоліття, але можна

точно сказати, що зараз переосмислюється увесь набутий людьми досвід та по-іншому інтерпритуються віковічні принципи.

Духовність – це не тільки неповторність індивіда, це й індивідуальна неповторність нації. Таким чином, духовність співпадає із національною ідеєю, а тому нація повинна постійно звертатися до своєї унікальності, відновлювати її, здійснювати через врахування своєї історії і історичного досвіду, відстоювати власну незалежність від зовнішніх зазіхань. Це ж саме стосується українського етносу, який має велику історію, що визначає його як особливий український автопортрет людства.

Чи потрібна Україні ідеологія? Ідеологія - це класово перекручена свідомість, тому для країни вона немає ніякого сенсу. Україні необхідна духовність, та духовність, яка викристалізувалася в греко-слов'янській православній цивілізації Київської Русі. Це загалом та духовність, яка зробила українську націю суб'єктом світової історії.

Як показали дослідження Карла Юнга, чим глибше ми йдемо всередину індивідуальної психіки, тим більш колективні структури ми зустрічаємо. І не треба виходити за межі особистості, для того щоб встановити її колективність і соціальність. Річ не тільки в протистоянні колективності, а й в знаходженні колективності всередині самого себе. Найбільш показовим у цьому відношенні є феномен національних архетипів. На думку С. Кримського, щодо української нації, актуальними є щонайменше три фундаментальні архетипи: Дім, Поле, Храм.

Дім – це довілля буття, «життєвий простір», місце, у якому людина займає визначене нею самою чільне місце. Поле – то життєвий топос; те що пов'язує стіл із навколишнім світом. Храм - це святині, які сповідує людина. Саме ці поняття визначають внутрішній етнос кожної людини, а не тільки як приналежність до якоїсь нації. Ми живемо в такому світі, де важливо всі соціальні процеси переводити через свою внутрішню соціальність. Ця внутрішня соціальність є необхідною, «щоб не бути роздертим зовнішньою соціальністю».

Важливу роль, внутрішня соціальність грає і в іншому боці. Справа в тому, що в сучасному суспільстві перестає діяти, в соціальному сенсі, деякі нормальні устрої, наприклад: «закон виключеного третього», тобто принцип «або-або», коли людина займає одну з протилежних позицій. І притому таким чином, що «третього» не дано. В нормальному світі не можливо поділити все на «чорне» та «біле». Важливо розуміти, що між такими поняттями є певні фази переходів, таким чином можливо приходити до консенсусу і домовленостей, які задовільняють обидві сторони. Живучи в світі людей, важливо розуміти сучасну ситуацію боротьби Добра та Зла, яка зараз має один особистий відтінок. На думку Кримського, треба мати в собі частинку зла з яким борешся, а у супротивнику бачити частинку добра, за яке борешся.

Життя люди вимірюється не тільки в роках. Насамперед, одиницею виміру є ступінь ціннісного сходження людини, те який вклад людина встигла принести у розвитку своєї духовності за своє життя. За довге життя, вона може

нічого не отримати, а може за декілька років досягти свого духовного космосу. З 700 тисяч годин, які дані людям, тільки 200 тисяч залишаються на особисту внутрішню духовність. Тому, як їх заповнити?

Дійсно, залишається дуже мало, але час має таку чудову здатність – він розширюється від ціннісного, духовного наповнення. Наприклад, людина перед стратою, переживає останні хвилини життя значно довше ніж в будь які інші моменти. Вона захлинається у своїх думках, про те що вона могла зробити, що не могла, що закінчила і що ще не зробила. І хоча, це тільки метафора, але ми дійсно можемо навіть мить перетворити у дуже великий час. Тільки це і є завдання духовності – і його потрібно виконувати кожному з нас.

Саме таке сходження до третьої правди є принципом толерантності, який був принципом терпимості. Але зараз, він набуває принципом розуміння. Оце розуміння і є зараз головним змістом принципу толерантності. Кант висунув категоричний імператив моралі, що має два формулювання. Перше зводиться до вимоги: «Не роби іншим, чого не хочеш, щоб зробили тобі...», друге формулювання зводиться до заклику: «Особистість не може бути засобом ні для чого – ні для праці, ні для насолоди. Особистість – тільки самоціль». Доповнивши останній імператив, особистість не може бути об'єктом, тобто тим, що протистоїть людині, а тільки суб'єктом. Так як і Бог не може бути об'єктом, це тільки суб'єкт. Це значить, що особистість треба зрозуміти, тобто включити в своє життя». Це і буде справжня толерантність.

Моральні ціннісні орієнтири особистості **(за книгою Еріха Фромма «Людина для себе»)**

Станіслав МАЛЯВКО, здобувач освіти

*Науковий керівник – Ольга ГАПЛЕСЬКА, старший викладач
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»*

Кризовий стан в країні, зумовлений соціально-політичним конфліктом, приводить людину до розгубленості у визначенні самоідентифікації.

Е. Фромм – видатний американський психоаналітик ХХ століття, соціальний філософ німецького походження пов'язав психоаналіз з етикою, тому що «усякий невроз – це проблема актуалізована моральними і соціальними конфліктами». Книга допомагає вибрати ціннісні орієнтири у визначенні лінії поведінки.

Так, у главі «Етика гуманістична і авторитарна» абсолютним благом для людини відзначається гуманістична етика. Гуманізм (у перекладі з латинського – «людяність») – принцип моральності, до основи якого покладено переконання в безмежних можливостях людини, її здібності до вдосконалення, її права на щастя. Бути гуманістом – значить поважати і любити людей, боротися проти всього того, що заважає людям жити щасливо. Е. Фромм пише, що гуманістична етика вбачає одну з характерних особливостей людської природи в тому, що людина може знайти себе і своє щастя не тільки у родинних

стосунках, а і в солідарності з іншими людьми. Людина повинна відстоювати право на свободу від зовнішнього диктату. В тому числі від диктату морального, який він наводить на прикладі авторитарної ірраціональної етики, заснованій на владі сильного і страху покарання. Розрізняючи авторитарну етику на раціональну і ірраціональну, Фромм вказує, що ірраціональна авторитарна етика позбавляє людину волі і відповідальності, перекладаючи їх на авторитет, потребує згоди. А раціональна авторитарна етика близька до гуманістичної етики, тому що до того як стати особистістю, людина проходить стадії соціалізації. Спочатку у дитинстві поведінкою керують і дають настанови, що є добре і погане, батьки. У підростковому віці авторитети – батьки, вчителі, товариші, дворові лідери, що себе такими визнали, щоб на них рівнялися. Коли індивід свідомо визнає себе особистістю, то основою раціонального авторитету стає компетентність. Авторитетну людину поважають за те, що вона справляється з покладеними на неї задачами, здібна до сприйняття конструктивної критики з боку тих хто її визнає, компетентно допомагає у вирішенні проблем.

Таким чином, етичні норми – не тільки зовні встановлені вимоги, а і взірці для формування внутрішнього, духовного розвитку особистості. Ступінь моральності, духовності особистості залежать від притаманних їй моральному вибору орієнтацій на гуманні цінності та ідеали. Незалежно від того, як орієнтована людина, що для неї є пріоритетним на даному етапі її життя, вічні моральні цінності: любов, дружба, щастя, свобода, патріотизм не втрачають свого значення.

Тому, багато важать у духовно-моральному самовизначенні людини ті ідеї, ідеали, переконання, які вона впроваджує в життя. Вони відіграють значну роль у ставленні особистості до власної позиції в моральному виборі й виступають підґрунтям ціннісних орієнтацій. На думку Е.Фромма найважливіші принципи на які треба спиратися у визначенні лінії поведінки особистості – це активне мислення, здібність до синтезу світоглядів, відношення до авторитетів, продуктивна творча діяльність, де вічні цінності на першому плані, а матеріальні на другому. І головне – відповідальність кожної людини за свій життєвий шлях.

Є книги, які змінюють життя. Хтось з авторитетів сказав: «Я вірю в силу слова і в те, що вчасно сказані, або прочитані слова, можуть зробити крутий поворот у житті». Такою може стати книга Еріха Фромма «Людина для себе».

Чи було раніше краще?

Ілля ОЧКУРОВ, здобувач освіти

*Науковий керівник – Наталя БІЛЬЧУК, канд. філос. наук, доц.
Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»*

Погане було завжди. Ось тільки зараз варто обернутися назад, охопити поглядом усі порожні роки свого дитинства чи юності, що давно вже пройшли, і

почуття несправедливості починає бити по скронях. Найцікавіше, що це практично не залежить від віку, і особливо емоційні люди можуть начати ностальгувати з самого дитинства.

Треба розуміти, що особистість формується за рахунок культури, яка її оточує. Той проміжок життя коли людина вбирає як губка всі елементи часу: менталітет, цінності, ідеали, особливості взаємовідносин та багато іншого... Його сприйняття світу чіпляється за отримані настанови і робить з цього висновки. За підсумками будь-які зміни, які несе за собою тимчасовий потік, сприймаються не спокійно. Все що було важливо для внутрішнього світу людини, все що його сформувало просто змінюється. І з цього породжуються не тільки меланхолійні спогади про молодість, але й серйозніші проблеми. За типом того, що такі люди відмовляються приймати будь-які нововведення навіть корисні і їм же.

І якщо культура формує особистість, то субкультура може як закріпити людину в тих рамках, де їй комфортно існувати, так і обмежити потенціал повністю. Зазвичай субкультури додають таке визначення як молодіжна. яка має на увазі що субкультура – нестабільна. Самі рухи можуть світитися корінням глибоко в минуле, проте тенденції майбутніх змін знаходяться в руках поточних представників субкультури, якими незмінно стають підлітки. На формування субкультури впливає багато чинників. Від певних технічних нововведень до політичної ситуації у країні. У кожній субкультури, течії чи просто абстрактної групи людей можна знайти "своїх". Є характерна особливість, яка може виражатися як прихильності до певного музичного жанру чи напряму мистецтво і у поклонінні конкретної особистості. Проте породжені навколишнім світом на такі відокремлені від нього субкультурні світи теж є заручниками змін (оскільки субкультура справа молодіжна). Звичайно, виняток зустрічаються. Але здебільшого рушійною силою виступає саме нове покоління, що вступило на поріг руху, що зацікавив їх. Новачки будуть змінювати його виходячи зі своїх поглядів, які у свою чергу були сформовані подіями та умовами навколишнього світу.

Найчастіше ностальгія атакує нашу пам'ять за найуразливішим - за періодом перехідного віку. Під час якого багато хто починає блукати з компанії в компанію, щоб знайти себе і знайти своє місце в цьому світі. Глуупо відзначити що пубертатний період - це період формування особистості та отримання досвіду на скоєних помилках. Враховуючи рівень емоційної нестабільності підлітка – кожен промах сприймається фатально. Ознайомлення хоч якимось хорошим продуктом, що вміє натиснути на потрібні точки в серці тінейджера. Може викликати бурхливе захоплення. А таке гадаю складно видалити з буфера нашої з вами пам'яті. І потім навіть найсоромливіші підліткові витівки ми починаємо згадувати з деякою теплотою. Так чи інакше ностальгія найчастіше впливає на нашу оцінку того чи іншого продукту. І тут все набагато складніше, чи так часто ми щось аналізуємо та оцінюємо критично? Людська свідомість це дуже складний суб'єкт, що поглинає буквально все, що зустрічається йому на шляху. І в потрібний момент сухо

абстрагуватися від усіх сторонніх чинників неможливо. Життєвий досвід у кожного різний, система оцінок формується теж різна. Погано коли людина зятяті прихильник тільки одного: старої доброї класики або всього модерного. Як правило, такі персонажі активно ображають протилежний бік повністю ігноруючи її переваги і свої недоліки. І ті й інші усвідомлено не приймають особливості один одного, позбавляючи себе очевидних плюсів, за рахунок яких і існують полярні представники питання про те, а коли ж все-таки краще. Інша справа коли негатив аргументований і в тему але це вже швидше виняток.

Не варто забувати що тенденції змінюються одна за одною, а кожна наступна є лише переосмислена версією за попередній. Все циклічно. Будь-який медіа продукт орієнтуються на сьогоднішні тенденції: на попадання або перебіг моди, або на заплив проти цієї течії. У самій моді немає нічого поганого.

Як не подивися нами керує саме час. Але не тільки через описані вище пункти, які явно відштовхуються від забарвлення тієї епохи, в якій вони існують. Швидше про розуміння та усвідомлення факту, що всьому в цьому світі приходить кінець, і нам у тому числі. адже ми чудово розуміємо, що у нас є хоч і нескінченно довгий, але такий швидкоплинний шлях від появи на світ до відходу в п'ятьм. І дуже часто ми пропускаємо спогад про минуле саме через цей ностальгічний фільтр. Тоді ми мали більше часу менше турбот і стільки всього цікавого. але це не означає, що сьогодні фарби навколишнього світу потьмяніли. А ті речі, які були цікаві тоді, нині втратили всякий сенс.

Ми постійно рухаємось, люди рухаються наша планета рухається, все знаходиться у постійному русі та я напевно скажу дурість але я вважаю що гірше нічого не стає. Вона просто змінюється з часом. але найчастіше це просто переосмислення старого концепту навряд чи час може щось втратити, а ось цілком змінитися. Раніше було краще – ні. Раніше було по-іншому.

Роль мистецтва в сучасному суспільстві

Ксенія КАРПОВИЧ, здобувач освіти

Науковий керівник – Наталя ЯРОВИЦЬКА, канд. філос. наук, доц.

Харківський національний університет будівництва та архітектури

Життя без праці – злодійство, праця без мистецтва – варварство
Ф. Ларошфуко

У мистецтві є два найнебезпечніших ворога: ремісник, не осяяний талантом і талант, не володіючий ремеслом Анатоль де Франс. За допомогою мистецтва людина здатна сприймати світ у всьому його багатстві й різноманітті. Мистецтво – це завжди розповідь про людину, для людини та в ім'я людини. Це – хранитель цілісності особистості, гарант цілісності культури та життєвого досвіду людства.

Мета роботи: визначити та ознайомитись з особливостями, проблемами мистецтва в сучасному суспільстві. Незаперечний факт, що мистецтво – один з

найефективніших засобів впливу на моральну свідомість і поведінку людини. Серед історичних підходів до співвідношення мистецтва і моралі можна виокремити два основних: моралістичну концепцію мистецтва та імморальну концепцію.

Моралістична концепція мистецтва виходить з того, що мистецтво і художня творчість повинні підпорядковуватися моральним цілям. Естетична цінність мистецтва, згідно з Платоном, тотожна його моральній цінності. Єдина можлива функція мистецтва – етична. Філософ виходив з принципової внутрішньої єдності добра і краси, етичного і естетичного. (Необхідно зазначити, що естетичні погляди Платона є досить суперечливими, його розуміння природи мистецтва є набагато глибшим, ніж ті практичні рекомендації, які він, як філософ-мораліст, дає політикам у другій і десятій книжці "Держави" (360 р. до н.е.), де мистецтво розглядається з функціональної точки зору: філософ звинуватив мистецтво і пропонував вигнати з "ідеальної держави" трагедію, комедію, всіх поетів, включно з Гомером). Б.Кроче оцінив платонівську позицію як перше "велике заперечення" мистецтва, що впливає з надмірного перебільшення ролі і значення морального фактору у суспільному розвитку. Платон висував перед мистецтвом вимогу слугувати мостом між моральним (духовним) і природним (чуттєвим). Ідеї Платона здійснили відчутний вплив на розвиток етичної і естетичної думки, мали багато прихильників-ригористів: від вирішення проблеми мистецтва і моралі у середньовічній естетиці до теорій Ж.-Ж. Руссо та Л. М. Толстого.

Науковці естети вважають, що мистецтво має такі функції:

1. Гедоністична функція (мистецтво як насолода).
2. Естетична функція (формування творчого духу та ціннісних орієнтацій).
3. Пізнавальна функція (мистецтво як знання та просвіта).
4. Виховна функція (формування цілісної особистості).
5. Компенсаторна функція (мистецтво як релаксація)
6. Суспільно-перетворююча функція (мистецтво як діяльність).
7. Інформаційно-комунікативна функція (мистецтво як повідомлення та спілкування).
8. Прогностична функція (мистецтво як передбачення і віщування).
9. Сугестивна функція (вплив на підсвідомість).

Перелік художніх функцій не обмежується зазначеними. Головне в тому, що мистецтво намагається комплексно осмислювати дійсність, що зумовлює необхідність синтезу всіх його основних функцій. Саме тому специфічною ознакою сучасного мистецтва є його тяжіння до поліфункціональності, що сприятиме створенню універсальної цілісної художньої моделі світу. Потреби людини в естетичній насолоді та духовному збагаченні, пізнанні та спілкуванні, поєднуючись разом, змушують людину звертатися до літератури і музики, живопису і кіно.

Саме завдяки своїй поліфункціональності мистецтво впливає на культуру взагалі та перетворює реальність. Це відбувається завдяки ідейно-естетичному

впливу на людей. Можна говорити про те, що тип художньої свідомості певної доби, ідеали мистецтва та тип особистості є взаємозалежними. Наприклад, античне мистецтво формувало характер грека та його відношення до світу, а мистецтво Відродження, певною мірою, звільняло людей від догм Середньовіччя. Завдяки включенню людини до ціннісно-орієнтованої діяльності мистецтво пробуджує чуттєвість до порушень суспільної гармонії, стимулює соціальну активність особистості, орієнтує її на приведення світу до відповідності з ідеалом. Людина постає самоцінною особистістю завдяки мистецтву, яке сприяє самопізнанню та разом з тим соціалізації особистості. З останньою пов'язане поняття художнього життя людини та суспільства.

Таким чином, засадничий принцип моралістичного підходу у мистецтві – підпорядкування художньої творчості моральним цілям. Кожного разу, коли виникав і загострювався конфлікт між етичним і естетичним, більшість мислителів і художників вирішували його на користь моралі, як носія гуманістичного смислу мистецтва.

Як подолати стрес та труднощі сьогодення: філософія стоїцизму до проблеми скрізь віки

Ірина УЗУН, здобувач освіти

*Науковий керівник – Наталя БІЛЬЧУК, канд. філос. наук, доц.
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»*

Кожного дня людина стикається зі стресом. Актуальною проблемою сьогодення для багатьох також є фонові тривога, яка виникає та посилюється через страх за майбутнє, за близьких та рідних, за себе і своє життя. Стрес та тривога у нашому житті, особливо зараз, є майже постійно.

За порадами сучасних психологів тривогу та якісь переживання необхідно осмислювати та відсіювати. Стрес схильний до само підсилення, людина не завжди має розуміння, що необхідно контролювати себе на рівні емоцій. Саме з цим може допомогти дотримання філософії стоїцизму, бо контроль над своїми емоціями та їх осмислення є одними з основних ідей стоїків. Руйнівні та необґрунтовані емоції, на думку стоїків, - джерело зла, які можуть виступати у вигляді нерозумності. Стоїк прагне піднятися над пристрастями. Вони вчили поміркованості, терпінню, мужньому перенесенню ударів долі.

Марк Аврелій писав: «Будь подібний до скелі, про (об) яку постійно розбиваються хвилі. Але та стоїть непохитно, в той час, як пінні води заспокоюються навколо неї. Не кажи: «Яке нещастя, що це сталося зі мною!» Навпаки, скажи: «Мені пощастило, адже хоч це і сталося зі мною, я можу це витерпіти. Я можу переносити це, не засмучуючись, не журячись, і не боячись майбутнього».

Однією з основних ідей стоїцизму є вміння відрізнити речі, якими ми можемо керувати, від тих, які від нас не залежать. Тобто, усі речі в філософії стоїцизму поділяються на такі, на які є сенс витратити свій час та нерви, та на які немає. Адже час, витрачений на безнадійні спроби або розмірковування

змінити те, що нам не під силу – це час, який можна витратити на те, щоб змінити, що можна. На думку стоїків, до цього принципу варто повертатися щодня – у кожній скрутній ситуації. А якщо розмірковувати про це і навчитися застосовувати цю філософію у повсякденному житті, можна непомітно стати щасливим (щасливішим?).

Стоїки також радять скласти свій план дій для найскрутніших ситуацій. Це дійсно має рацію. Вони вважають, що якщо ми думатимемо про проблеми, які дійсно можуть статися, це допоможе підготуватися до них емоційно, та значно зменшити рівень стресу. Таким чином ми готуємось долати труднощі. По суті стоїцизм радить готуватися до всіх можливих подій, включаючи ті, які краще б не відбувалися і про які ми вважаємо за краще взагалі не думати. «Хороша людина відноситься до всіх негараздів як до тренування» - каже Сенека. Він проводить аналогію з борцем, який має більш користі із боротьби з сильними супротивниками, і який втратив би свою майстерність, якби зустрічався тільки з більш слабкими. Негаразди в житті діють аналогічним чином: вони дозволяють нам виявити наші переваги і тренують їх, щоб ми могли вдосконалюватися.

«Наші близькі неминуче помруть, і можуть зробити це будь-якої миті. Все наше благополуччя та безпека можуть зникнути будь-якої миті і ми нічого не зможемо зробити; навіть коли ми думаємо, що справи йдуть дуже важко, завжди є можливість, що все стане ще гіршим», - зауважує Луцій Анней Сенека.

Ми не повинні вірити, що все складеться так, як ми сподіваємось чи очікуємо, оскільки це дуже малоімовірно. Майже весь наш страх знаходиться в майбутньому. Якщо тільки ви просто зараз не біжите від фізично присутньої загрози, ваш страх – це емоційна реакція на прогноз вашого мозку. Цей принцип дійсно має допомогти з тривогою сучасній людині, хоча він і не здається позитивним.

Філософія стоїцизму також радить створити компенсатори стресу. Шукайте, що тут і зараз дозволить зробити собі та близьким комфорт, що допоможе відволіктися та заспокоїтися. Стоїки завжди знаходили компенсацію в турботі про інших. «Щоразу, коли ти хочеш підбадьорити себе, думай про добрі якості тих, хто живе з тобою: наприклад, про енергію одного, про порядність іншого, про щедрість третього, про якусь іншу якість у комусь ще. Ніщо так не піднімає настрій, як образи чеснот, які відображені в характерах тих, хто живе з тобою» - пише Марк Аврелій у «Роздумах».

Стоїки вважають, що людина, як і інші тварини, інстинктивно відчуває прихильність та турботу до інших представників свого вигляду. Вони також вважають, що люди здатні поглиблювати та розширювати цю природну прихильність раціональними та товариськими способами: наприклад, через сімейне життя чи глибоку дружбу, через участь у місцевих чи національних спільнотах. Інша дуже характерна ідея – і незвичайна для Стародавньої Греції та Риму – полягає в тому, що ми маємо поширити це ставлення турботи на всіх людей як таких, розглядаючи їх як наших братів і сестер і як співгромадян у

свого роду всесвітньому співтоваристві. Це називають стоїчним космополітизмом.

Наприклад, наш автобус затримується через погоду. Жодні крики на зупинці не змінять цього. Можна сваритися, шаленіти і нервувати, але нічого від цього не зміниться. Рано чи пізно погода покращиться, і ми обов'язково зможемо сісти в автобус і вирушити у справах, але тільки це від нас ніяк не залежить. Ми вже сприяли цій події: купили квиток, зібрали речі, прийшли на зупинку. Далі залишається лише чекати. Замість псувати собі та іншим людям нерви, краще віддатися волі долі. А поки що в очікуванні можна купити смачну каву, подивитися фільм на телефоні і просто розслабитися та поспілкуватися з іншими людьми, які так само як і ти в тій чи іншій мірі засмучені через це.

На мій погляд, у наш нелегкий час стоїки потрібні нам як ніколи. Їхнє вчення готує нас до життя, де щодня можуть відбутися найнесподіваніші події. Їхнє вчення досить похмуре і протверезне, але в той же час глибоке і втішне. Саме їхня філософія допомагає в наші дні впоратися з усіма неприємностями гідно та стійко. Також стоїцизм може навчити не тільки самотужки долати переживання, та розуміти їх природу, а й знаходити найкраще в оточуючих, що заспокоює та допомагає в боротьбі зі стресом та тривогою.

**Імідж у понятійно-категоріальному просторі наукового знання:
філософсько-культурологічний вимір**

*Лідія КОМКОВА, здобувач III освітньо-наукового ступеня (PhD)
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»*

Поняття «імідж» в наш час набуло надзвичайного поширення як у повсякденності, так і в лексиці представників цілої низки наук – соціології, психології, культурології, політології, менеджменту. Зазвичай цей термін виводиться від лат. *«imago»*, що пов'язане з латинським словом *«imitari»*, тобто імітувати, або від слова *«image»*, що в буквальному перекладі з англійської чи французької мови означає образ.

«Великий тлумачний словник сучасної української мови» дає такі визначення: «Імідж: 1. Громадська думка, уявлення про когось, щось; репутація, образ. 2. Образ особи (зокрема її вигляд і манера поведінки) спрямований на формування громадської думки чи уявлення про неї» [1, с. 492].

В "Словнику іншомовних слів" за редакцією О.С.Мельничука знаходимо: «Імідж (англ. *image* – зображення): штучна імітація або подання зовнішньої форми будь-якого об'єкта, особливо особи, в суспільній або індивідуальній свідомості засобами масової комунікації і психологічного впливу» [2, с. 351].

«Словник іншомовних слів» С.І.Бибик визначає поняття «іміджу» так: «Цілеспрямовано сформований образ (якої-небудь особи, явища, предмета і т. ін.) з метою емоційно-психологічного впливу на кого-небудь для популяризації,

реклами і т. ін. *Імідж модерніста. Створювати імідж. Формувати імідж. Мати імідж. Імідж джентльмена* [3, с. 243].

Одно з перших тлумачень терміна «імідж» можна знайти в «Американському словнику англійської мови» Ноя Вебстера 1828 року. Згідно йому, імідж – це уявний образ або копія, подібність якої створена у розумі за допомогою фантазії чи спогаду [4].

«Імажизм» – так називалася школа в англійській поезії, що існувала на початку ХХ століття й декларувала пріоритет образності і неістотність змісту.

У сьогоденні значення поняття «імідж» почав вживати З. Фройд, який заснував в 1939 р. журнал з назвою «Imago». А К.Г. Юнг використовував цей термін для опису того, як люди формують свою особистість шляхом ідентифікації з колективним несвідомим.

З 40-х років термін став використовуватися рекламистами і фахівцями у сфері зв'язків з громадськістю.

Вперше феномен іміджу став вивчатися в США 1950-60-х рр. як уявлення про людину, що цілеспрямовано формується в масовій свідомості за допомогою публіситі, реклами чи пропаганди [5, с. 296].

Американський економіст К. Болдуїнг дослідив міждисциплінарну природу іміджу та обґрунтував його практичну необхідність для всіх публічних осіб. В праці «Імідж: Знання в житті та суспільстві» 1956 року він обґрунтував поняття «імідж» і описав його корисність для ділового успіху, завдяки чому воно потрапило у діловий, а потім і в науковий обіг [6].

Саме тоді склалася наука «іміджелогія» (або іміджологія, іміджезнавство, англ. – imageology, image studies).

Серед зарубіжних авторів, чії роботи стали основою сучасного європейського іміджезнавства, виділяють С. Блека, Л. Браун, Ф. Дейвіс, С. Магхани, Б. Брюнер, Д. Брикенридж, М. Спіллейна, Р. Хелза, Т. Морріса, Т. Хансен-Хорн. Їхні роботи присвячені особливостям неповторного іміджу та його впливу в політиці, шоу-бізнесі, у новому соціальному просторі кінця ХХ та початку ХХІ століття.

В Україні чимало вчених займалися розробленням теоретичних і практичних основ іміджелогії. В. Мойсеєв, Г. Почепцов, Ю. Палеха, В. Королько написали низку праць, присвячених актуальним проблемам іміджелогії.

Цікаві підходи до систематизації складових іміджелогії, висвітлення фахових проблем цієї науки запропонували О.Холод, Л.Хавкіна, В. Дячук, Н. Барна, І. Бондаренко, Д. Вергун.

Імідж – поняття, що сформувалося на перетині різних дискурсів. У його науково-філософському осягненні можна виокремити декілька підходів:

психологічний – усебічне вивчення акту сприйняття й оцінки людини людиною, у процесі якого, власне, і виникає імідж;

соціологічний – тлумачить імідж як феномен індивідуальної, групової та масової свідомості;

політологічний – аналізує механізми впливу на індивідуальну та масову свідомість з метою створення заданого образу та заданої реакції на нього у політичному процесі;

економічний – досліджує можливості іміджу як фасилітатора (англ. *facilitator*, лат. *facilis* – легкий, зручний, стимулюючий) ринкових відносин;

сомаестетичний – розглядає імідж як тілесно орієнтовану практику;

естетичний – характеризує імідж як спосіб оптимізації індивідуального іміджу з метою підвищення атракції (лат. *tractio* – притягування, повернення, англ. *attraction, interpersonal attraction*) буденному та професійному житті людини [7, с. 13].

Поняття іміджу формувалось з найдавніших часів та було важливою складовою осмислення проблеми сутності людини. Проблематика філософського аналізу іміджу людини у його історичному розвитку простежується вже в творах Платона і Аристотеля, у класичних філософських творах епохи Відродження Дж. Мірандола, М. Фічіно, Данте Алігьєрі. Н. Макіавелі розглядає імідж не лише у естетичному та загально філософському, але й у прикладному контексті, відкриваючи можливість формування іміджей із метою маніпулювання суспільним сприйняттям та суспільною думкою. У філософії Просвітництва, у творах Ж. Ж. Руссо та його послідовників утворення іміджу людини цілком залежить від соціальних умов даної епохи. Проблему сприйняття людини було глибоко осмислено у німецькій класичній філософії, зокрема, у творах Г. Гегеля. У філософській думці XIX–XX ст. поняття «імідж» зазнає змін, пов'язаних із становленням наукової соціології та психоаналізу.

На сучасному етапі аналіз іміджу відбувається у рамках іміджелогії і має водночас науковий і практичний аспект, що зумовлює переважно емпіричну та практичну його направленість [8].

Наразі для української реальності феномен іміджу набуває принципового, вкрай важливого значення. Від того, як сприймаються культурні, політичні, економічні, наукові, особистісні проблеми українського суспільства, обумовлені викликами сьогодення, безпосередньо залежить рівень відгуку світової спільноти. Тому поняття іміджу потребує додаткового філософського осмислення, як одна із проблем часу, що постає своєрідним орієнтиром для людей нашої історичної епохи.

Література

1. *Великий тлумачний словник сучасної української мови / автор, керівник проекту і гол. редактор В. Т. Бусел. – Київ, Ірпінь: ВТФ Перун. 2001, 2005.*

2. *Словник іношомовних слів, за редакцією члена-кореспондента АН УРСР О. С. Мельничука - 1-е видання, Київ: Головна редакція «Українська радянська енциклопедія» (УРЕ), 1974 - 776 с.*

3. *Бибик С. П., Сюта Г. М. Словник іношомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання / За ред. С. Я. Єрмоленко; – Харків: Фолио, 2006. – 623 с.*

4. *Webster's 1828 Dictionary, Electronic Version by Christian Technologies, Inc. http://65.66.134.201/cgi-bin/webster/webster.exe?search_for_texts_web1828=image*

5. *Королько В. Г. Основы публичкой речейинз. М., «Рефл-бук», К.: «Ваклер». – 2001. – 528 с.*

6. Kennet E. Boulding *The Image: Knowledge in Life and Society, Ninth printing 1973, Copyright © by The University of Michigan 1956, - 198 p.*

7. Бондаренко І.С. *Іміджологія у системі гуманітарних знань: культурно-освітні стратегії: монографія / І. С. Бондаренко. – Запоріжжя, 2016. – 305 с.*

8. Д. В. Вергун *Гене́за концепту «імідж людини» в межах домодерної та модерної філософської традиції. Вісник Маріупольського Державного університету. Серія: філософія, культурологія, соціологія, 2015, вип. 10.*

Людяність як цінність в пріоритетах сучасного світу

Марина ГАНЗЕРА, здобувач освіти

Науковий керівник – Наталя БІЛЬЧУК, канд. філос. наук, доц.

Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського

«Харківський авіаційний інститут»

Зараз світ стрімко розвивається і не без досягнень у науці, що значно спрощують наше життя; дають розширену свободу дій та незалежність у виборі. За декілька років ми стали активними учасниками інтернету та соціальних мереж, які водночас зближують (як зараз, під час повномасштабної війни), але в той ж час віддаляють людей один від одного. Ми все більш рідко навіть просто дзвонимо телефоном. Все більша зануреність у телефони та мережу відокремлює нас один від одного.

Все більше у робочих моментах перевага надається *hard-skills* та досвіду роботи, ніж *soft-skills*. Конкурентність відбиває такі важливі людські якості як емпатійність, бажання допомагати, аби тебе не випередили і не забрали бажане місце. Найгірше, що це активно заохочується більшістю компаній та роботодавцями. Таким чином більшість вже вважають, що людяність – є пороком, від якого належно позбутися якомога швидше. Що це щось зайве та якір, який тягне тебе за собою на дно. І наша буденність наразі є така, що люди розглядаються здебільше як матеріал для досягнення мети та товар (як кандидати, серед яких обирають більш кращий та якісний). Нажаль, все більше яскравіше таким чином втілюється та проглядається теорія відчуження Карла Маркса. Людина стає такою собі сировиною. Її бажання, пориви, ентузіазм не враховується та навіть може бути присічено. Аби людина робила усе за планом, за дедлайнами, як «гарний працівник». Саме таке ставлення робить людей все більше і більше відчуженими, віддаленими. Губиться самоідентичність та реальні бажання, які збиваються нав'язливим маркетингом, який став основою функціонування будь-чого у сучасному світі. Усе, що на даний момент є у продажу – пастка. Світ міг побачити дуже багато продукції, винаходів та іншого, але до людей дійшло тільки те, що є вигідним для продажу компанією. Про це роздумував і Е. Фромм у книзі «Людина самотня».

Особисто для мене така думка є дикою та чужою. Я вважаю, що людяність та емпатійність потрібно зберігати у собі у будь-який момент життя. Це завжди було і буде мірою людини у суспільстві та одним із головних показників, що робить людей людьми. Хоча, ще варто пригадати міру. В даному питанні це не менш важливо, бо в деяких ситуація немає ніякого

вагомого сенсу «віддавати останнє» заради блага іншої особи. Навіть добра буває забагато та в цьому теж повинна бути грань. Це також ви могли ще із самого дитинства чути у народних висловах та приказках: «Від добра добра не шукають», «Доброта без розуму пуста». Але ми все одно не маємо права втрачати людські якості, які були ще у давніх людей. На мою думку, саме емпатійність робить людей людьми (якщо не брату у розрахунок мозок та розум).

Отже, як невеликий підсумок та висновки, які ми можемо зробити. По-перше, що ми маємо ставити на рівні професійні здібності, досвід та емоційні навички (здатність співпереживати, допомагати, заохочувати та комунікувати). По-друге, із розвитком науки та гаджетів паралельно та на тому ж рівні мають підтримуватись людні якості. Щоб тримався баланс, без якого людство дуже швидко та стрімко почне міжусобну боротьбу. Людські відносини та здоров'я (як моральне, так і фізичне) має стати головною цінністю для людини сучасності. Технологічний прогрес, розвиток науки та досягнення не повинні задурманювати та сп'яняти нас до такої міри, що ми забудемо що робить нас людьми.

Залишатися філософом коли йде війна

*Світлана ЧМІХУН, канд.філос. наук, доц.
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»*

Як бути філософові, коли поряд йде війна?
Він може піти на війну і героїчно битися, як Сократ,
або й загинути, як належить воїну.
Але він може також, як Вольтерів Кандид,
поставити собі завдання насамперед вижити.
Адже якщо філософ помре, хто буде філософувати?
Олексій Панич

Серед найважливіших якостей людської істоти, яка вважає себе готовою до узагальнення, тобто стоїть на першому ступені нескінченних філософських сходів, є здатність ставити питання. «Охочий досягти успіху повинен ставити правильні попередні питання», – стверджував Аристотель. Філософ-практик Оскар Бреніфьє вважає, що правильні питання запускають процес мислення. Ми думаємо, коли ставимо запитання, шукаємо відповідь, слухаємо відповідь чи невідповідь, і ставимо нове питання, яке змушує копати ще глибше. Адже готові відповіді є ілюзією. Так потрібно чи ні залишатися філософом?

На війні людина може втратити себе, а може себе знайти. Для історії Сократ народився вже цілком зрілою людиною – того сонячного афінського ранку, пройшовши, як мінімум, нам відомі три великі битви. Сократ не покинув учня Алквіада, допоміг піднятися і вивів, а може й виніс його з поля бою на своїх плечах. На тлі війни дорослішав Платон. Він бачив її підлість і брехню.

Він бачив, як спартанці знищують його рідний поліс – Афіни. Саме тому у своїх діалогах він багато місця приділяє розгляду війни.

У платонівських діалогах постійно зустрічаються дуже цікаві пасажі про війну. Можна навіть знайти міркування про її тотальність: «Війна ведеться між державами, війна ведеться між групами людей, між двома людьми, і всередині однієї людини теж ведеться війна». І тут цікаво зазначити: Платон пропонує оригінальну типологію воєн. Він ділить їх на зовнішні та внутрішні. Зовнішні війни – війни із варварами. Варвар – це не грек і не зовсім людина. Великі в цьому сенсі були шовіністи, Арістотель, наприклад, і зовсім писав про те, що «не-грек» навіть рабом бути у грека не цілком гідний. Ціль зовнішньої війни – перемогти противника, знищити його, взяти в рабство. Але є внутрішні війни, які ведуться між греками. Говорячи сучасною мовою, війни громадянські. І їхня головна мета – не перемога, але мир. Тому що не зовсім добре, коли грек убиває грека. У такій громадянській війні, вважав Платон, шлях обману не годиться. Тут слід керуватися моральними принципами.

Блаженний Августин працював над «Теорією справедливої війни», яка була потрібна за часів хрестових походів: їхнім учасникам-християнам треба було пояснити, як можна вбивати, коли одна з хрестових заповідей говорить «Не вбивай». Хто мав вирішити цю суперечність? Як завжди, філософи. Коріння цієї теорії ми можемо виявити ще в античності. Наприклад, римський мислитель і громадський діяч Цицерон поділяв війни на справедливі та несправедливі. Якщо одна держава нападає на іншу без видимих причин лише для того, щоб її захопити, – це несправедлива війна. А війни заради помсти Цицерон вважав справедливими. Наприклад, він наводив царя Менелая, який мав моральне право піти на Трою – троянський царевич Парис вкрав його прекрасну дружину Єлену. Але для християн такий підхід не годиться – помста не може бути причиною кровопролиття. Війна буде справедливою, якщо робить світ кращим. Так було сформульовано один із критеріїв справедливої війни. Іншим критерієм став захист віри. Є право на війну (*jus ad bellum*), є право у війні (*jus in bello*) – середньовічні ідеологи наполягали на тому, що справедлива війна має вестись справедливо. Вони забороняли вбивати беззахисних, катувати полонених. Були цікаві дискусії, але загалом слід визнати, що сучасна «теорія справедливої війни» – лише політичний інструмент, що не має відношення до філософії.

Цікавим зразком філософії сучасної війни є книга британського академіка Мері Калдор «Старі та нові війни». М. Калдор зрікається К. Клаузевиця і заявляє, що епоха старих, класичних воєн закінчена. Війни К. Клаузевиця – зі стратегією, з правом на війну, з правом у війні, з патріотизмом – пішли в минуле. Їх змінили війни постмодерну, які являють собою «суміш війни, організованої злочинності та масових порушень прав людини». Калдор заперечує головну тезу «теорії справедливої війни» – вона пише, що нові війни постмодерну просто неможливо закінчити таким миром, який був би кращим за мир довоєнний.

Сьогодні філософія війни трансформує таке ключове поняття, як «поле бою» в поняття «бойового простору», в яке, крім традиційних цілей на поразку, включені також і цілі, що лежать в іншій сфері: інформація, переконання та психіка супротивника, тактичні, інформаційні, соціально-політичні та економічні цілі, а також враховує психологічні аспекти впливу.

**До питання історико-культурної та філософської спадщини
Кирило-Мефодіївського братства**

Тетяна ДИВУЛЬСЬКА, здобувач освіти
Науковий керівник – Ольга ГАПЛІВСЬКА, старший викладач
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Кирило-Мефодіївське братство – таємна політична організація, яка прийняла назву знаменитих просвітителів слов'янського світу – Кирила та Мефодія. Ця організація виникла як спроба дати прогресивне політичне вирішення проблем, пов'язаних із кризою кріпосницької концепції суспільного розвитку у 1845-1847рр. Висловлюючи інтереси різних соціальних верств, братство об'єднувало у своєму складі представників, які групувалися навколо двох протилежних ідеологічних центрів: лівого революційно-демократичного крила на чолі з Т. Шевченком, Н. Гулаком, М. Савичем, а також правого – буржуазно-ліберальної групи на чолі з М. Костомаровим, В. Білозерським, П.Кулішем. При всіх ідейних розбіжностях членів Кирило-Мефодіївського братства історико-культурна та філософська спадщина цього товариства заслуговує на те, щоб на ньому зупинитися особливо.

У контексті розробки філософії національної ідеї філософія розуміється як особлива форма бачення світу, особливість якої полягає у її нерозривному зв'язку з історією та культурою народу. Саме вона, на думку одного з ідейних натхненників Кирило-Мефодіївського товариства першого ректора Київського університету М. Максимовича, є методологічною підставою розуміння «українського народного духу», специфіки українського національного характеру, виявлення тих «символів духу», які найбільш наочно уявляють сутність національної культури. У такому ж плані представлено програмний документ Кирило-Мефодіївської ідеологічної концепції – «Книги буття українського народу» М. Костомарова, де вперше було представлено в міфологічному ключі месіанське призначення України як унікальної етнічної самості, яка претендує на осягнення власного історичного змісту в контексті світової історії.

Неважко помітити відлуння ідей Г. Сковороди в «україноцентричному» світогляді П. Куліша, який також розумів людину як цілісну сутність, де чітко простежується боротьба двох початків: внутрішнього, духовного та зовнішнього, поверхового. Як і його великий співвітчизник, П. Куліш вважав, що тільки серце людини є притулком для Божого слова і тільки завдяки серцю людина реалізує себе як цілісність. Однак «серце» та «зовнішнє» завжди у

конфлікті, у боротьбі. Ця боротьба – постійне протистояння «поверхні» та «глибини душевної». Тема конфлікту, протистояння – лейтмотивного творчості, вона проходить червоною ниткою у його творах, листах, наукових працях. Всі протилежності, в контексті яких розгортається його дослідницька стратегія (серце – голова, хутір – місто, чоловік – жінка, рідна мова – чужа мова), зрештою, існують як прояв фундаментальної цілісності людини, світу, історії.

Саме тому філософська концепція П. Куліша необмежується проблемою людини, скоріше, тема людини виступає як умова широкомасштабного погляду на культуру та історію України, на трагічну (з його точки зору) діалектику взаємодії минулого та сьогодення, національної та привнесеної, «мови серця» та «мови розуму». П. Куліш не сприймає ні міський спосіб життя (вважає охоронцем народного етнічного духу менталітет хутірського жителя), ні чужу мову (думає, що тільки мова корінного народу є втіленням її культурної самості) і навіть протиставляє Україну чужою Європі, яка створює деформований тип людини-індивідуаліста, що реалізує себе в гонитві за багатством та престижем.

В іншій філософській тональності знаходяться погляди найбільш відомого представника Кирило-Мефодіївського братства українського поета Тараса Шевченка. Яскраво виражені матеріалістична та атеїстична спрямованості його поетичного слова надали неповторну своєрідність його філософської концепції, яку сьогодні характеризують як «філософію трагедії» (В.С. Горський). Філософія тут сприймається як усвідомлення людиною трагічності власного буття у тих трагедії свого народу. Як і соратники з Кирило-Мефодіївського братства, Шевченко оцінює минуле України в драматичній тональності, вважає, що в самій історії закладено конфлікт як прокляття в долі українського народу, але пов'язує надії на краще майбутнє з ідеєю перетворення і відродження України, здійсненої завдяки революційному перетворення суспільства. Його пророчі рядки несуть у собі ідеологію нового суспільства, заснованого на ідеалах рівності та справедливості.

Однак у контексті ментальності свого часу та під впливом деякої утопічності філософських пошуків своїх колег за братерством Т. Шевченком все-таки залишається в рамках деякої ідеалізації «божественності» людини і світу і не може поширити об'єктивний підхід до розуміння історії суспільного життя. Саме цим пояснюється та обставина, що він не побачив об'єктивної закономірності всередині історичного процесу і ніде виразно не висловив свої погляди на майбутнє суспільство. Як ніяка інша філософська концепція позиція Т.Шевченка глибоко патріотична, моральна, певною мірою містична та екзистенційна, що певною мірою пояснюється властивою українською ментальністю «кардіоцентричним» забарвленням. Основною рисою його життєвої спрямованості та творчості є постійна «робота» серця як осередку внутрішнього життя. І сам Т. Шевченко, як поет, живе не скільки правдою розуму та адекватністю мислення, скільки правдою серця та послідовністю

емоцій. Серце тому постає як живий образ в людині, що має і свої власні почуття:

І серце жде чогось. Болить.

Болить і плаче, і не спить,

Мов негодована дитина.

... Лихої тяжкої години

Мабуть, ти ждеш... [3].

Із серцем також Шевченко уособлює всю Україну. (Україна, серце моє, ненько!) і саме до нього звертається у критичні життєві хвилини: «молися ж, серце, помолюся і я з тобою».

Література

1. Горський В.С. Історія української філософії. – Київ: Наукова думка, 1997. – 287 с.
2. Ковалевська О.В. Українська філософія: навч. посіб. – Харків : ХАІ, 2005. – 38 с.
3. Шевченко Т. Полн. собр. соч.: В 6 т. – Київ, 1963. –Т2. – С. 215

ДО 300-РІЧЧА 3 ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Григорій Сковорода: життєвий шлях – це шлях свободи

Наталя БІЛЬЧУК, канд. філос. наук, доц.,

Віталій СІДІН, здобувач освіти

Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського

«Харківський авіаційний інститут»

Що є свобода? Добро в ній яке?

Кажуть, неначе воно золоте?

Ні ж бо, не злотне: зрівнявши все злото,

Проти свободи воно лиш болото.

О, якби в дурні мені не пошитись,

Щоб без свободи не міг я лишитись.

Слава навіки буде з тобою,

Вольності отче, Богдане-герою!

Г. Сковорода. De libertate

В історії філософської думки, да і людства взагалі, небагато знайдеться таких таємничих постатей, здобутки яких інтерпретувалися би так неоднозначно та різноманітне як ставлення до спадщини Григорія Савича Сковорода. Від ювілею до ювілею, від статті до статті, від згадки до згадки про нього загадковість його тільки зростає (як кантівське дивовижне захоплення від споглядання зоряного неба над нами та морального закону в нас). Увага до його творчості починається ще у 60-х рр. ХІХ ст., та й до тепер спалахує новими барвами. Так що хотів би сказати, чому навчити нас, теперішніх, Вар Сава, тобто, «син Сави», як він себе називав?

Григорій Сковорода, який народився 22 листопада (3 грудня) 1722 р. в с. Черноухах на Полтавщині, увібрав у своїй творчості дві епохи в українській та світовій культурі: бароко й романтизм. Він був оригінальним та глибоким мислителем, філософом, поетом, перекладачем, педагогом, богословом. Його багатогранна творчість укорінена в українській культурній традиції, а також відзначається щільним зв'язком з філософсько-культурною світовою спадщиною. Вже у віці 12 років, він вступив до Києво-Могилянської академії, яка у той час була на вершині свого розвитку. Він пройшов навчання на усіх чотирьох курсах академії, хоча і зробив перерву перед останнім, філософським класом, за того, щоб був викликаний до царського двору до Санкт-Петербургу. За програмою навчання він вивчає мови, поезику, риторіку, логіку, метафізику та інше у видатних фахівців. Будучи дуже талановитим учнем, Г. Сковорода став справжнім поліглотом. Він володів давньогрецькою, латинською, німецькою, угорською, польською, італійською, французькою, ідишем, а також, церковнослов'янською, що було надзвичайно для інтелектуальної еліти російської імперії. До того ж він чудово співав (виконував партії альту у придворній капелі), грав на духових, клавішних, струнних та струнно-смічкових інструментах, складав музичні твори, писав вірші, байки, малював тощо.

Сковорода якісно розвинув, підніс на один рівень з тогочасними західноєвропейськими зразками українську філософію, педагогіку, літературу. Йому судилася першість у багатьох сферах вітчизняної культури. Він перший з українських інтелектуалів і митців здобув всесвітню славу. Став першим байкарем і поетом-ліриком у нашій літературі, а також залучив фольклор в українське письменство. Його філософські ідеї допомогли тисячам людей піднятися на вищий духовний ступінь розвитку, відкинути марнотні спокуси світу. Нарешті, Сковорода став одним з основоположників екзистенційної традиції у філософії й мистецтві.

Просвітницька діяльність Г. Сковороди сприяла відкриттю першого в Україні Харківського університету. Під час викладання у Переяславському та Харківському колегіумах він застосовував новітні методики навчання, з якими познайомився під час роботи у «Токайській комісії з заготівлі вин до царського двору» та подорожей країнами Європи. В Харківському колегіумі Сковорода запровадив неформальну систему оцінювання учнів, ідеї якої, мабуть, були нав'язані знайомством з педагогічною спадщиною Яна Амоса Коменського. Замість загальноприйнятих оцінок він виставляв такі оцінки, як «вельми туп», «справне безглуздя», «досить гострий», «тупуватий», «зрозумілий», «напевно не зрозумілий», впроваджуючи індивідуальний підхід до кожного учня. Всього у Григорія Сковороди було 12 таких оцінок, що дозволяє більш диференційовано визначати знання. Ця система знайде своє теоретичне обґрунтування у вченні про «нерівну рівність» та символічно буде відображена Фонтаном: *«БОГ богатому подобен Фонтану, наполняющему различные сосуды по их вместности. Над Фонтаном надпись сїя: “НЕ РАВНОЕ ВСѢМ РАВЕНСТВО”. Льются из разных трубок разные Токи в разные Сосуды, вокруг Фонтана стоящіе. Меньшій сосуд менѣе имѣет. Но в том равен есть большему, что равно есть полный»*. До речі, у сучасній школі так само використовується 12-бальна система оцінювання! Методи викладання, які застосовував Сковорода, не схвалювались керівництвом цих навчальних закладів, а відмовитися та перейти на академічну методику навчання Сковорода не захотів, тому й залишає академічну кар'єру.

Понад чверть століття Сковорода мандрував містами і селами Лівобережної України. Як писав його учень, друг та перший біограф Михайло Ковалінський, він вів аскетичний спосіб життя. У цьому сенсі його можна порівняти з засновником німецької класичної філософії, видатним філософом-просвітником Імануелем Кантом, який був сучасником Сковороди, і про ретельність дотримання розкладу дня якого і досі ходять легенди. Як пише М. Ковалінський, Сковорода спав по чотири години на добу, прокидався дуже рано, носив простий одяг, не вживав м'яса і риби, ходив пішки, іноді босим. «Був веселий, сильний, рухливий, з усього задоволений, до усіх добрий, усім готовий послужити, поважав і любив добрих людей без різниці їх стану, навідувався до хворих, розважав сумних, ділився останнім з тими хто нічого не мав. Жив легким життям, без майна, без турбот й клопотань. Можливо, автор цих рядків, трохи абсолютизує та романтизує улюбленого вчителя (про це ми

ніколи достеменно не дізнаємося), формуючи постать «філософа-мандрівника», та відомо, що у своїх подорожах, на кшталт античним хіпі кінікам, Сковорода не обтяжував себе речами: «в своїй торбині носив одну книжку – Біблію, і любив повторювати, що її цілком достатньо для духовної освіти» (М. Попович).

Сковорода намагався уникати світського життя, дотримуючись власного принципу: вчитися бачити у видимому невидиме, визначати приховані сенси. За зразок він взяв життя античного любомудра, на ім'я якого його і сьогодні називають «Сократом», а власне призначення бачив у просвітленні, нести людям добро та любов, спираючись на правило: не вчити як жити, а жити як навчаєш. Він не ставив за мету створити педагогічне вчення, хоча його здобутки використовуються і зараз. Він не ставив за мету створити філософську систему, хоча його вчення про «серце» та «сердечне світосприйняття», «три світи», «видиму та невидиму натури», «сродну працю», «рівну нерівність» широко відомі в усьому світові. Він не прагнув належати ні до якої усталеної системи, чи то у культурі (бароко чи романтизм), чи то у філософії (просвітництво чи модерн), чи то у соціально-політичному житті (український чи руський Сократ). Він писав, як мислив - то була «жива» мова, своєрідна суміш української й російської лексики, з домінуванням української, в мові населення Слобожанщини того часу. Деякі твори написані латиною. Сковорода досконало знав античну та європейську філософію, цитував напам'ять Епікура, Сенеку, Платона, Філона Олександрійського, Миколу Кузанського та інших. А іноді, щоб було доступно читачеві, перекладав їх на місцеву мову, і тим самим, «ознайомлював» та розповсюджував ідеї видатних філософів, створюючи підґрунтя для формування української філософії та філософії «срібного віку». Як зазначає В. Зеньківський, «Сковорода став першим філософом на Русі». Свої твори Сковорода писав не для друку, та вони і не були надруковані за його життя. Він залишав свої рукописи в тому домі, де їх було закінчено, та був впевнений, що вони не пропадуть. Тільки найбільш значимі свої рукописи Сковорода носив з собою, а наостанок, коли прийшов його час «закінчити свою мандрівку», поклав їх собі під голову.

Сковорода жив у часи, наповненні трагічними для України подіями, коли «Гомоніла Україна, довго гомоніла, довго, довго кров степами текла-червоніла...» (Т. Шевченко). Ліквідування Гетьманщини та запорізького козацтва, втрата ще однієї надії на незалежність та автономію України, вело до руйнування цілого життєвого всесвіту, пов'язаного з козацькою волелюбністю, і якому були притаманні широта душі, сильні пристрасті, гумор, буйні веселощі, героїка вояцького подвигу, романтичні і ліричні поривання. У тій складній ситуації українському народові залишалось тільки два виходи: зміритись й пристосуватися до нових умов або «уникати», не приймати «видиму», зовнішню соціальну реальність й зануритись у «невидимий» духовний світ. Сковорода обрав останнє. Своїми творами і проповідями, які переписувалися вручну та розповсюджувалися серед друзів та однодумців, він допоміг тисячам українців зберегти свою ідентичність, честь й гідність в нелюдських умовах російського соціального й духовного поневолення.

В той трагічний для України час, без перебільшення, твори та думки Григорія Сковороди стали духовною підтримкою нації. «Мало можна вказати таких народних постатей, якою був Сковорода і яких би так пам'ятав і поважав народ. На всьому обширі від Острогозька до Києва у багатьох будинках висять його портрети. Його мандрівне життя є предметом оповідань і легенд...» - писав М. Костомаров. Таким Сковорода залишається і зараз – у важкі та трагічні часи відстоювання у жорсткій боротьбі свободи та незалежності нашої держави, рідної Української Землі. Не випадково, 7 травня 2022 року російська ракета влучила в літературно-меморіальний музей Григорія Сковороди у селі Сковородинівка під Харковом, намагаючись поцілити у те, що *було, є та буде* духом української нації. Внаслідок обстрілу було зруйновано останній притулок видатного філософа, будинок та могилу, але не його спадок та заповіт: жити вільно та незалежно, самим визначати власну долю.

Принципом власного життя Сковорода поставив *свободу*, незалежність від зовнішнього світу та обставин, тому на його могилі накреслене і сьогодні актуальне гасло, життєве кредо: «Світ ловив мене та не спіймав».

3 грудня 2022 року, у трьохсотий день народження Григорія Савича Сковороди у Полтавській ОВА (Обласна військова асоціація) зібралися фахівці та поцінювачі його творчості, щоб «погомоніти із Савичем». Серед спікерів були «сковородинознавці (любці)» з Києва, Харкова - Олександр Філоненко, Тарас Лютий, Володимир Прокопенко та інші. Під звуки повітряної тривоги та працюючого через вимкнене світло генератора, у бомбосховищі вони обмінювалися думками та читали «Вдячного Еродія»...

Символізм та метафоризм творчої спадщини Григорія Сковороди

*Надія СЕВЕРИН, канд. філос. наук, доц., зав. каф. гуманітарних наук
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
Віктор СЕВЕРИН, канд. мистецтвознавства, ст. викладач
Харківська державна академія дизайну і мистецтв*

У трьохсоту річницю від дня народження Г. С. Сковороди кожен українець намагається долучитися до вшанування пам'яті цього видатного мислителя, філософа, педагога, поета, байкаря, відомого не тільки в Україні, але й в усьому світі. Він жив і творив у період, коли в архітектурі та мистецтві панував стиль бароко, якому були притаманні підкреслена урочистість, пишна декоративність, динамічність композиції, сама людина мислилася як така, що служить Богові і визнає його всеприсутність, як емблема, символ, тінь абсолютної ідеї. Тому у творах філософа простежується зв'язок «мікрокосму людини з макрокосмом суспільства через світ символів» [3, с. 14]. Символізм був важливим принципом творчості Сковороди, символічне розуміння Всесвіту стало основою його філософського вчення. Мандруючий філософ спостерігав і вивчав навколишній світ, українську природу, його філософічні роздуми набували образів та символів. Мислитель шукав у собі внутрішню людину,

істину, Бога. Намагання пізнати світ за допомогою символів і знаків простежується у численних його філософських та літературних творах. Сковорода мислить символами, які він бере з Біблії або з античної міфології, продовжуючи традиції Олександрійської богословської школи (Філон, Климент, Орigen), положення святоотцівського богослов'я (Григорій Назіанзин, Григорій Ниський, Василій Кесарійський, Діонісій Ареопагіт, Максим Сповідник, Іван Дамаскін тощо). Образно-символічне пояснення ним багатьох філософських проблем ґрунтується на біблійній символіці. Святе Письмо є джерелом оригінальної системи релігійних символів і вчень, які набувають у філософії Сковороди сакрального значення і стають носіями божественної сутності.

Релігійні символи «внутрішня людина» та «серце» утворюють концептуальне ядро філософських теорій Сковороди. Через ці символи він дає своєрідну відповідь на гносеологічні та духовні запити історії та культури. Головна роль цих релігійних символів полягає у гносеологічному пізнанні внутрішньої сутності людини, яка розкриває шлях до богопізнання як духовно-практичного та символічного усвідомлення людиною єдності з Богом, який впливає на духовне переродження й удосконалення людини та її світу [4].

Символи усталеного образу самого філософа – це, насамперед, книжник, «людина слова», яка майже не розлучалася з книгою. Образ книги для Сковороди набув символічного значення як духовний витвір, як втілений у тексті дух, як збережений у письмовій формі образ народу. У багатьох своїх творах філософ порівнює своє життя з життям вільного птаха, серед птахів виділяв лелеку, що був для нього символом вдячності як єдиний птах, який доглядав не лише своїх дітей, але і батьків. Сковорода вважав, що не можна бути щасливою людиною, справжньою людиною, якщо ти не володієш почуттям вдячності до бога, до людей, до природи.

У творах Сковороди присутні символи змія, сонця, місяця, круга, бджоли, шершня тощо. Так, сонце означає істину, образ змія, що тримає в устах свій хвіст, символізує кільце як нескінченність світу. Символізм Сковороди ґрунтується на вченнях давніх мудреців, які «имели свой язык особый, они изображали мысли свои образами, будто словами. Образы те были фигуры небесных и земных тварей, например, солнце значило истину, кольцо или змій, в кольцо свитый – вечность, якорь – утверждение или свет...» [5, с. 81].

У діалозі «Потоп змін» Сковорода апелює до можливостей і рамок пізнання, які дає Біблія, – «символічний світ». Він змальовує цей сюжет через посередництво образу змія, або дракона. Змій спочатку постає в діалозі як демонічний образ. Однак пізніше з'ясовується, що «змій являє собою Біблію. З одного боку, це начебто підриває авторитет Біблії, і Душа, персонаж, що позначає в діалозі людське в людині, починає згадувати місця в Біблії, які були їй не зрозумілими, і критикувати їх як прояви брехні. Але безсмертний Дух розвінчує окремі критики Душі стосовно Біблії і спрямовує хід розмови в інше русло – те, що змій є Біблією, не є закидом Біблії, але компліментом змієві [2, с. 10]. Надаючи довідку про історію слова «дракон», Сковорода стверджує,

що грецьке слово «дерко» означає «бачу», а слово «дракон», що від нього походить, означає «побачу», тобто дракон «могучий впредь узреть, сиречь прозорливый» і підтверджує: «нет сложнее, как прозреть вечность, грязью засоренному оку» [6, с. 349].

Образ бджоли у байці «Бджола і шершень» символізує «споріднену працю» людини та втілює античну і християнську мудрість: працююча людина пізнає себе і наближається до Бога. У образі шершня показана людина, яка не може виконувати християнське призначення та втрачає свою «спорідненість» і приналежність Богу. Свою думку про «сродну працю» філософ виразив у численних своїх афоризмах: «Какое мучение трудиться в не сродном деле»; «По разным природным склонностям и путь жития разный»; «Кто не любит хлопот, должен научиться просто и убого жить» [1] та інших. Символ яблука для Сковороди – це родючість, любов, пізнання, мудрість, безсмертя. Яблуко за формою кругле, воно символізує цілісність і єдність, тому в його символіці філософ вбачав коло та рух колом як основу всього життя. Цей символ сягає своїм корінням у історію українського народу та відображає його світогляд і культуру, його душевність і мудрість, його міць і красу.

Метафоризм літературно-художньої спадщини Г. С. Сковороди простежується у його літературних ідеях, у певних авторських рисунках, його візуальних кодах. Так, одним із найбільш відомих прикладів авторської візуалізації власного апокрифу є рисунок «Джерело чистої води», або «Фонтан», який був зроблений для рукопису Сковороди кимось із кола його друзів ще за життя філософа. Існує й інша авторитетна думка відомого українського музеєзнавця Юрія Тітінюка, головного художника Харківського історичного музею ім. М. Сумцова та автора останньої (довоєнної) експозиції музею Г.С. Сковороди у Сковородинівці на Харківщині про те, що рисунок зробив сам Сковорода [6, с. 99]. Метафора води (мудрості) як єдиного джерела, яке рівномірно заповнює різні посудини, розміщені навколо нього, не полишала поезію та прозу Сковороди. Тож не винятковим є його періодичне звернення до ідеї «фонтану мудрості Божої» («Копай всередині себе колодязь тієї води») як філософської сентенції.

Перебуваючи у мовному просторі доби бароко, Сковорода у своїх текстах використовує світло-зорову метафорику в контексті християнства для етичних оцінок, це стосується сліпців, які постають грішниками. Однак у його текстах є також думки про світло і зір як метафору пізнання. Філософ використовує зорову метафору пізнання істини в піснях із «Саду божественних пісень», у пролозі до «Наркісса», у «Розмові п'яти путників о истинном щастіи в жизни», а в одній із байок говорить про око як про «зерцало міра» (світу), «дверь істини», у «Посвяті до розмови «Алфавіт, или Букварь мира», у латиномовному вірші «Про вічність» [2, с. 7] та інших.

Глибина сприйняття і духовного осмислення світу та людини у ньому Сковородою надає нам змогу заглибитися у його філософську та літературну спадщину, вчить замислюватися над її змістом і жити у тісному зв'язку з навколишнім світом, праведно, не порушуючи волю Божу. Багатозначність

символів та метафоричність творчості Г. Сковороди допомагає нам сприймати світ не лише поняттями, але й образами, наповнює нас змістом, збагачує духовно, робить нас мудрішими.

Література

1. *Енциклопедія мудрості. Можайськ, «Буколіка», 2007. 815 с.*
2. *Межєвікіна О.С. Світло-зорова метафора пізнання у творах Григорія Сковороди / О.С. Межєвікіна // <http://ektair.ukma.edu.ua/bitstream/handle>*
3. *Паньок Т.В. Г. Сковорода в творчості українських художників / Т.В. Паньок // Новий колегіум, 2022, № 4. С 14-22.*
4. *Потапова В.П. Символ і алегорія у творчому світі Григорія Сковороди // Матер. III Всеукр.конфр. "Українська культура: вчора, сьогодні, завжди". С. 89-92.*
5. *Сковорода Г.С. Твори в 2-х т. Київ: Обереги, 2005. 2-е вид., виправ. Т. 1. 258 с.*
6. *Сковорода Г.С. Вірші, пісні, байки, діалоги, трактати, притчі. – Київ: Наукова думка, 1983.*
7. *Тітінюк Ю.О. Енциклопедія режисера простору: в 5 кн. Кн. 3. Музейна експозиція. 2020. 160 с., 105 табл.*

«Пошуки щастя» із урахуванням національної ідентичності

Марина ГАНЗЕРА, здобувач освіти

Науковий керівник – Наталя БІЛЬЧУК, канд. філос. наук, доц.

Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського

«Харківський авіаційний інститут»

Філософія Г. С. Сковороди є прекрасним прикладом існування філософії українського духу як динамічної, здатної до розвитку і постійного вдосконалення оригінальної системи поглядів, ідеалів, вірувань, надій, любові, честі, совісті, гідності і порядності; вона є своєрідним пошуком і визначенням українським народом свого місця в суспільно-історичному процесі, заклик до гуманізму і "сродної" людській природі дії.

Своєю творчістю і життям Г. Сковорода продемонстрував можливість здійснення глибинних перетворень; скидання кайданів, які заважають, тягнуть людину на моральне дно. Його вільне, кочівне життя; жага знати більше, розвиватись і не зупинятись на місці (як у фізичному, так і у духовному сенсі) є надихаючим прикладом і у нашій сучасності. Подолавши в собі рабську свідомість, стверджує Сковорода, піднявши над землею свої думки, людина перетворюється. Філософ передбачав відкриття людиною в собі глибинних внутрішніх духовних джерел, які дають змогу людині стати чистішою, кращою, переорієнтуватись з виключно земного існування на духовне вдосконалення та змінити своє власне земне життя відповідно до духовного. Прагнення до кращого, вільність духу, готовність до вдосконалення свого внутрішнього всесвіту та ще багато іншого з його суджень та думок є близькими до українського духу та типу мислення.

«...Скільки ми витрачаємо праці на дрібні справи, а часто й задурно, не раз і на шкоду? Важко зодягати і жити тіло, але потрібно, і не можна без

сього. В тому й полягає тілесне життя, і ніхто на сю працю нарікати не мусить, бо потрапить у тяжке лихо, холод, голод, спрагу і хорості.

Але чи не легше тобі жити самим зіллям суворим і при тому мати злагоду й утіху на серці, ніж над розкішним столом сидіти гробом повапненим, повним жеровитої черви, що день і ніч безнастанно гризе душу? Чи не ліпше покрити тіло найзлиденнішою одежиною і з тим мати серце, в ризу спасіння й убрання веселоців одягнуте, ніж носити золоткані шати і тим часом терпіти геєнний вогонь у душі, що бісівською печаллю спопеляє серце? Яка утіха від статків чи від гарної обстави, коли серце занурене в найтемніший морок невдоволення...

Чому ж мені так важко? Коли хто втрапив у рив чи прірву водяну, не повинен думати про важкоту, а про звільнення. Коли ставиш дім, будуй його для обох частин свого єства – душі і тіла. Коли вдягаєш і прикрашаєш тіло, не забувай і про серце. Дві хлібини, два будинки і дві одежі: два роди всього є, всього є по двоє...». Уривок, у якому мислитель б'ється над думкою: чи варто щось робити проти свого серця? Проти бажань твого внутрішнього «Я». Чи варто обмінювати оболонку на стрижень? І що станеться з людиною, що все ж таки проігнорує внутрішні бажання? А станеться так, що людина просто перестане почувати себе повноцінною, щасливою. Просто втратить себе, свою самоповагу та ідентичність. І це за версією Сковороди є найгіршим і з ним важко не погодитись.

У міркуваннях про щастя Г. Сковороди є ще й такий важливий аспект. Людське щастя втілюється не тільки в духовних шуканнях, не тільки у сердечній радості, а й у праці, у втіленні спорідненості праці. Прислухаючись до цього внутрішнього голосу, людина має обрати собі заняття не тільки не шкідливе для суспільства, а й таке, яке приносить їй внутрішнє задоволення і душевний спокій. Всі заняття добрі лише тоді, коли виконуються у відповідності з внутрішньою схильністю. І тільки з умов, коли людина повністю віддана свої справі серцем і отримує за неї не тільки гроші, але й задоволення, то і результати роботи є більш професіональними, доскональними та просто кращими.

Таким чином, філософ наполягає на тому, що життя людини може і має бути радісним, а зробити його таким може тільки вона сама. І я абсолютно згодна з цією думкою, бо хто, як не ти сам зможеш подбати про себе та свій мікро всесвіт всередині. Щастя, самовдосконалення досяжним для всіх. Для того, щоб їх пізнати, зовсім не обов'язково осягнути складну філософську матерію чи прилучитися до кола вибраних. Все залежить лише від прагнень особи, того як вона готова втілювати їх та бажання змінюватись.

Література

Сковорода Г. *Філософські трактати* / <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1905>

**Актуальність поглядів Григорія Сковороди
про людину та суспільство для сучасності**

Ольга ГАПЛІВСЬКА, старший викладач,

Людмила БОГОСЛАВСЬКА, здобувач освіти

Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського

«Харківський авіаційний інститут»

Серед славних імен, які представляють Києво-Могилянську філософську думку, одне заслуговує на найпильнішу увагу. Вперше в історії української філософії з'явилася систематична концепція, автором якої був поет і просвітитель, байкар і музикант, мандрівний філософ і педагог Григорій Савич Сковорода. В цьому році вся Україна відмічає 300 років з дня його народження.

Погляди Г. Сковороди формувалися під впливом античної філософської культури, особливо епікуреїзму та стоїцизму, символічної думки неоплатоніків, філософії періоду Київської Русі, прогресивної української культури Ф. Прокоповича та Г. Кониського.

У центрі філософських пошуків Г. Сковороди – проблема людини, її природи та призначення, сенсу життя та щастя. Головна тема філософії – самопізнання людини, розуміння свого сенсу у світі сенсів. «Дух володіє Сковородою» – пояснював психічні джерела філософських мандрівок мислителя його друг та біограф І. Ковалінський. Підкоряючись внутрішньому голосу, Г. Сковорода концентрує своє філософствування навколо тих проблем, які виявляються значущими не лише для нього, а й усього людства загалом.

Значне місце у філософському вченні Г. Сковороди займають його соціологічні та етичні ідеї. Проблема людини не обмежувалася відомою всім установкою на самопізнання – він розумів людину як суб'єкта соціальних відносин, як носія добра і зла, як накопичувача та проявника суспільних відносин. У цьому плані інтерес представляє еволюція інтерпретації проблеми добра і зла: якщо в ранньому періоді своєї творчості Г. Сковорода вважав «добро» та «зло» абстрактними категоріями, то надалі вони набувають свого соціального наповнення та інтерпретуються як прояв соціальних протиріч, джерело яких корениться у соціальній нерівності.

У творі «Розмова п'яти подорожніх про справжнє щастя в житті» Г. Сковорода, характеризуючи сучасне йому суспільство, пише про те, що все «просмерділося» в ненаситній жадібності та гонитві за багатством і владою. «Де ти мені знайдеш душу, не напоєну цим квасом? Хто не бажає честей, срібла, волостей? Ось тобі джерело ремствування, скарг, печалій, ворожнечі, позовів, воєн, граблів, татьби, всіх машин і хитрощів. З цього джерела народяться зради, бунт, змови, викрадення скіпетрів, падіння країн і вся нещастя безодня». Таке «пряме влучення» у суть соціальних відносин, вміння побачити центр суспільної суперечності у соціальній нерівності визначають і етичний контекст філософії Г. Сковороди. Він розумів різницю між етичними нормами панівних соціальних верств – феодалів, духовенства, чиновників і пригнобленого класу – і прямо підкреслював те що, що у суспільстві гідність

людини визначається не особистими чеснотами, яке становищем у суспільній ієрархії і багатством. Вагаючись між абстрактно-моралістичною та конкретно-соціологічною постановкою питань, Г. Сковорода часто бачив причину моральних підстав людини в її «волі» та «серце», які він розумів як центр духовності людини, заснування її індивідуальної життєдіяльності та принцип її соціального існування.

Така логіка міркувань непомітно привела філософію Г. Сковороди до її світоглядного та інтелектуального центру – ідеї самопізнання як духовного саморозвитку, етично-екзистенційного самовираження, можливого завдяки наявності духовного смислового двигуна – серця.

Тим самим із легкої філософської руки Г. Сковороди в українському філософствуванні виникла ціла традиція, названа філософією серця, кордоцентризмом, яка продовжила тему цілісності людини, цілісності її духовного буття, а в ідеологічному плані розгорнула себе у проблему людини як суб'єкта національної самосвідомості.

Література

1. Ковалінський М. Григорій Сковорода (*Життя і деякі думки українського філософа-спіритуаліста*) Лондон: Накладом Української Видавничої Спільниці, 1956. – 35 с. / <https://diasporiana.org.ua/ideologiya/kovalinskyj-m-grygorij-skovoroda-zhyttya-i-deyaki-dumky-ukrayinskogo-filosofa-spirytualista/>

2. Ковалевська О.В. *Українська філософія: навч. посіб.* – Харків : ХАІ, 2005. – 38 с.

3. Сковорода Г.С. *Вибрані твори в двох томах. Т.1.* – Київ: Дніпро, 1972. – 278 с.

Теорія «сродної праці»

Іван МЕЗЕНЦЕВ, здобувач освіти

*Науковий керівник – Наталя БІЛЬЧУК, канд. філос. наук, доц.
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»*

Безперечно, постать Григорія Савича Сковороди є одною з найвідоміших в українській культурі. Це ім'я відомо й поза межами країни, в першу чергу, як великого філософа. Вчення і філософія Г. Сковороди були актуальними і визнаними ще в XVIII ст. й залишаються такими донині.

Саме Григорія Сковороду вважають засновником філософії в Україні, з нього почалася релігійна філософія, формування справжньої школи вітчизняних мислителів, які не тільки рівнялися на європейських філософів, а й розвивали вітчизняну філософську думку. Григорій Савич торкався у своїх працях різних сторін людського буття. Він намагався висвітлити теми щастя людини, самопізнання особистості та її сенсу життя.

Григорій Савич стверджує, що самопізнання та духовний розвиток людини – це і є ціна за справжнє щастя, яке так необхідно людині. Саме ці принципи і є фундаментом етичного вчення філософа-просвітителя.

Вчення Г. Сковороди привертає особливу увагу сучасників, тому що орієнтовано на внутрішній світ людини, яка в собі самій шукає справжніх благ, «копає всередині себе колодязь тієї води, що зросить і її дім, і сусідський» -

писав філософ у листі до близького друга та учня М. Ковалинського. Головними порадами філософа, щодо вибору гідного життєвого шляху й досягнення особистого щастя, є самопізнання і богопізнання, які за суттю ідентичні, адже людина, що керується принципом «пізнай себе», приходиться до Бога. На думку Г. Сковороди, така особистість сама стає щасливою та робить щасливими інших.

Варто зазначити, що саме Г. Сковорода один з перших наголосив, що основою правильного, відповідного природі розвитку особистості, який веде до щасливого життя, є «сродні» (тобто закладені «з роду», з народження) здібності та обдарування людини. А перед кожним вихователем, педагогом стоїть відповідальне завдання – розвивати природні здібності людини.

Проблемі сродної праці присвячено чимало праць митця, зокрема байки «Зозуля та Косик», «Бджола та Джміль», «Жайворонки», «Оселка і Ніж», «Собака і Кобила». У своїх творах Г. Сковорода навчав, що справжнє щастя не в грошах, не в «доходном месті», «прибильном званні» чи «знатном домі», не в чинах, розвагах. Найголовніше джерело щастя – корисна для суспільства діяльність, праця, що відповідає «схильностям» людини. Великий психологічний словник визначає схильність як позитивне, внутрішньомотивоване ставлення до якого-небудь заняття. Психологічну основу схильності становить стійка потреба особистості в певній діяльності, коли привабливими є не тільки досягнуті результати, а й процес діяльності. Саме працю, в основі якої лежать здібності людини, видатний мудрець вважав способом для досягнення щастя. А мотивацією до цієї діяльності вбачав у її користі для суспільства.

Особливо виразно ця ідея відображається в байці «Бджола та Шершень». Бджола уособлює працювиту людину, яка знайшла своє покликання. На перший погляд здається, що щасливим є Шершень, бо він лише їсть мед, здобутий бджолами. Автор байки переконує читачів, що щасливою є Бджола, яка займається улюбленою, корисною для інших (шершнів) працею. «А без сього жити, навіть купаючись у меду, для нас найлютіша мука», – пояснює вона. Отже, Г. Сковорода доводить, що займаючись діяльністю, що відповідає схильностям людини, можна стати по-справжньому щасливим.

На думку мислителя, завдяки людям, праця яких є «сродною», суспільство очищується від своїх вад – пияцтва, ненажерства, марнолюбства, ледарства, паразитування. «Заглуши й приборкай пристрасті твоєї душі й уже тепер звикай панувати над ними» – спонукав Г. Сковорода свого учня.

У байці «Зозуля та Косик», Зозуля тільки те й робить, що співає, і водночас дивується, чому Дрозду, який так само співає, не нудно. Але виявляється, що спів потрібний Дрозду як натхнення до праці, а не є сенсом усього життя.

Але як зрозуміти своє призначення? Щоб відповісти на це запитання, Г. Сковорода звернувся до давньогрецького філософа Епікура: «Вдячність моя блаженній натурі за те, що потрібне зробила неважким, а важке – непотрібним». Отже, людина сама відчуває, до якої діяльності вона має схильність, що їй дається найлегше й найцікавіше.

Існує чимало прикладів, коли творча особистість не може бути щасливою, бо не має можливостей реалізувати свої схильності. Згадаймо страждання Т. Шевченка в часи десятилітнього заслання, коли йому було заборонено писати та малювати. Історія знає багато схожих прикладів: В. Стус, якому не дозволяли писати вірші та вчителювати; І. Багряний, який пережив страшні репресії та заборону займатися творчістю в СРСР, що змусило письменника емігрувати до Німеччини; М. Куліш, якому перешкождали ставити п'єси на сцені харківського театру. І щасливі ті, хто не лише знаходить своє місце в житті, а й насолоджується процесом і результатом своєї діяльності.

Таким чином, ідея «сродної» праці, яку відстоював Г. Сковорода, є завжди актуальною. Не тільки своєю творчістю, а й власним життям митець довів, що щастя там, де твоє покликання.

«Філософія серця» Г. Сковороди

*Анастасія КОПИНА, здобувач III освітньо-наукового ступеня (PhD)
Національний аерокосмічний університету ім. М. Є. Жуковського
«Харківський Авіаційний Інститут»*

Григорія Савича Сковороду називають першим філософом на Русі (В. Зеньківський) та блискучим представником українського кордоцентризму (Д. Чижевський). Йому вдалося створити оригінальну систему філософських поглядів, засновану на особливостях української традиції світорозуміння. Цьому видатному мислителю було притаманне екзистенціальне розуміння філософії як «любомудрія», філософствування. Він, як античний Сократ, першим зосереджує свої філософські пошуки на існуванні людини й її внутрішньому світові. Головною темою розумів «українського Сократа» стали самопізнання і моральне удосконалення людини, її екзистенціальне переживання буття, що привертає увагу філософа до «серця». Своє основне завдання він бачив у самопізнанні, яке спрямоване на удосконалення людини з метою досягнення нею щастя, тобто «упокоєння думок, обрадованія серця, оживотворенія душі» (Г. Сковорода. Избранные сочинения в двух томах, т. 2, с. 37). Відзначимо, що звертання до «серця» у філософії Г. Сковороди обумовлено притаманним йому символізмом викладу, який філософ обирає свідомо. У такий спосіб філософові вдається звертатися до «невидимої», прихованої сутності світу та людини, підкреслювати онтологічну присутність божественності у ньому.

Уся філософська система Г. Сковороди ґрунтується на вченні про «дві натури» і «три світи». Усе буття являє собою гармонійне співіснування трьох специфічних світів, взаємопов'язаних один з одним:

- «макрокосм» чи Всесвіт, який з'єднує в собі все, що існує;
- «мікрокосм» чи людина, яка, у той же час, по глибині не поступається великому;
- «світ символів» чи Біблія.

Крім того, кожний з цих світів розділяється на дві дуалістичні «натури» чи природи: видиму і невидиму, темну і світлу, тваринну і божественну, сутність і явище. Так, «макрокосм» він поділяє на видиму природу (рід, матерію, тварину) і «невидиму», Бога. Якщо перша підкоряється законам дискурсивного мислення, то сутність іншої, з одного боку, розлита в кожній речі світу, а з іншого, зберігає свою абсолютну неподільність і непізнаваність. «Дві натури» притаманні і «мікрокосму» (людині), у якій Г. Сковорода виділяє «тіло фізичне» і «тіло духовне», а також, «світу символів», Біблії, де зовнішній прояв (оформлений у притчах) відрізняється від прихованого змісту, який потрібно ще відкрити та який складає сутність та сенс існування світу та людини у ньому.

Український філософ був дуже добре обізнаний на античній та європейській філософії, а також із творами Отців Церкви (візантійських кападокійців, ісихастів тощо), які читав в оригіналі (латиною, грецькою та іншими) та цитував на пам'ять. Використання діалектичного методу, виробленого патристами, дозволило створити систему, у якій протилежні «натури» здійснюють тісне переплетення і взаємозв'язок світів між собою, утворюючи єдиний організм. Підставою такої єдності стає внутрішня «натура», тобто сутність явищ та речей всесвіту, яка розкривається завдяки внутрішній природі людини. Так Г. Сковорода створює вчення, центральне місце в якому займає розвиток людини і символ «серце», де теорія самопізнання, гносеологічна та онтологічна концепції, безпосереднім образом переплітаються.

Для Г. Сковороди усвідомлення вічного, божественного, тобто суттєво важливого, є головним елементом, що складає мету самопізнання. При цьому для філософа зрозуміло, що невидима «натура» безпосередньо пов'язана з виявленою, та лише таким способом одержує своє зовнішнє буття. Тому душа людини, яка пов'язана з тілесним існуванням, стає полем вічної боротьби між приземленим баченням світу, з його турботою про речі тимчасові та неважливі, та піднесеним світосприйманням, що має здатність осягати світ поза його приватними проявами. Процес пізнання, спрямований на розуміння невидимої натури світу і людини, стає прагненням осягнути Бога в собі. Український філософ розглядає самопізнання не як гносеологічний процес, а як онтологічний акт реального наближення людини до Бога, визначаючи його як вічний процес становлення шляхом самозаглиблення, ціль якого - перетворення світу. Тому самопізнання не може бути реалізовано абстрактним мисленням і досягається не розумом, а почуттями, *пере-живанням* власного буття. Через найтіснішу взаємодію світів, таке екзистенційне розуміння переноситься на будь-який гносеологічний процес, який перетворюється в емоційно наповнений акт, центром якого постає «серце».

«Серце» уособлює собою сукупність почуттів, бажань, прагнень, тобто зосередження такої сили, що визначає зміст будь-якої дії та складає саме життя. Через притаманний філософії Г. Сковороди символізм та дуалізм розкриття властивостей «серця» стає такими, завдяки яким людина може перетворитися з

«такою, як вона є, на таку, якою має бути» та одержує два трактування: «старє серце» та «удосконалене серце». Як тільки індивід стає здатним побачити в собі ідеал, визначити власну гідність як духовної істоти, раціональне самопізнання стає недостатнім і повинно доповнитися нездоланною емоційно-чуттєвою тягою до «досконалого серця». Жаданий ідеал складає божественність людини, яка при цьому, зберігає свою індивідуальну неповторність у виборі шляху розвитку.

Таким чином, самопізнання стає процесом розкриття своєї загальнолюдської (божественної) природи через визначення всієї сукупності індивідуальних властивостей, завдяки чому обирається особистісний шлях перетворення і досягнення ідеалу. У той же час, бажаний ідеал не може бути до кінця реалізований, тому що розвиток людини є вічним процесом її морального удосконалення.

На цьому ґрунтується теорія Г. Сковороди про «нерівну рівність». Саме завдяки своїй індивідуальній неповторності люди не можуть бути рівними. Приналежність до загального ще не визначає їхню особистісну сутність, але вони рівні в наданих їм можливостях, реалізація яких залежить від ступеня саморозвитку індивіда, центром якого виступає «серце». Завершення процесу самопізнання Г. Сковорода бачить у практичній діяльності, що виражається в теорії «сродної праці».

Підводячи підсумок підкреслимо, що у «філософії серця» Г. Сковороди поєдналися особливості українського ментально-мисленевої традиції та західноєвропейських методів пізнання світу, які, таким чином, стали підґрунтям для новоствореної університетської освіти, що привело до створення першого на Україні систематизованого і теоретично обґрунтованого вчення з урахуванням національних традицій світобачення. Властиві українському мисленню антропоцентризм та екзистенціальність приводять до того, що центральне місце в філософських роздумах займає людина і її внутрішнє чуттєво-емоційне і морально-етичне переживання буття, яке реалізується у самопізнанні.

**Філософія Г. Сковороди: українська самобутність
в європейському контексті**

Олексій ІВАЩУК здобувач освіти

*Науковий керівник – Наталя БІЛЬЧУК, канд. філос. наук, доц.
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»*

Григорій Сковорода, 300-ліття від дня народження якого відзначається на сьогодні, як відомо, завершує, а точніше – увінчує добу Бароко в українській культурі, літературі та філософській думці. Водночас він і нині «відчиняє» двері до давнього періоду української філософії, культури, мови, літератури тощо.

Творчість Г.Сковороди – не новина для пересічного українця, адже це традиційно «програмний», «шкільний» автор. Його вивчали у різні періоди і ХІХ, і ХХ ст. Він не був серед цензурованих чи замовчуваних митців і в радянському літературознавстві, а навпаки, зазнав значної інтерпретації в межах класової ідеології. У наш час Сковорода фігурує в найрізноманітніших контекстах: від зображення на банкнотах до «участі» в телевізійному шоу-проекті «Великі Українці». Так формується у свідомості наших сучасників уявлення і про давню культуру минулої України, і про феномен Сковороди загалом.

З впевненістю можна сказати, що український філософ мав чудову освіту та був добре обізнаний на трудах мислителів античного світу, доби Відродження і Нового часу, яких, до того ж, читав у оригіналі. Так, у своїх працях він часто цитує Епікура, Сенеку, Платона, Демокріта, Арістотель, Миколу Кузанського, Джордано Бруно, Декарта тощо.

У своїй філософській концепції Г. Сковорода відстоює ідеї пантеїзму. Бог і природа це єдине ціле: кожна людина має в собі Бога, він не існує поза людиною. Головна проблема філософії Сковороди - це проблема людини. Його філософія «практична», оскільки філософа цікавить передусім моральна проблематика. У центрі уваги філософії «мандрівного філософа» - релігійні і моральні проблеми. Г. Сковорода викладає їх мовою образів, символів, метафор. Методом розроблення цих проблем є пошук і протиставлення протилежностей, суперечностей, антитез. Для Г. Сковороди весь світ є просякненим протилежностями: життя - смерть, світло - тінь, безглуздя - мудрість, плач – сміх, безчестя - слава, лютість - милість, початок - кінець тощо. Все у світі рухається між протилежностями у колі («кільці»), початком якого є відпадання від Бога, а кінцем - повернення до нього.

Г. Сковорода не створив теоретично оформленого і систематизованого вчення. Свою філософію він розумів, як вміння жити у Богові, у гармонії з природою, у мирі з людьми і власною совістю. «Коли дух людини веселий, думки спокійні, серце мирне, - то й усе світле, щасливе, блаженне. Оце і є філософія», - стверджував Сковорода.

Найпотрібнішим для людини є щастя, «мир душевний». Воно доступне всім, полягає в пізнанні себе як образу Божого. «Поглянь у себе», тобто пізнай себе - це основний мотив філософії Сковороди.

На думку філософа, усе створене Богом, можна визначити як три світи:

- перший є загальний світ, «де живе усе породжене», «він складається із незчисленних світів, і є великий світ» - макрокосм;
- другий світ - це мікрокосм - світ людини;
- третій світ - символічний світ Біблії. Символи Біблії «ведуть думку нашу до розуміння вічної натури».

Кожен із трьох світів складається із двох «натур», має подвійну природу, одна з яких - видима (матеріальна), друга - невидима, тобто, божественна, - вважав Сковорода. Невидима натура і є Богом, який пронизує собою все суще.

На противагу раціоналізму XVIII ст. Сковорода створює самобутнє вчення про «серце» як осереддя глибин людської душі. Як писав Василь Кремень: «У Г. Сковороди «філософія серця» є ствердженням нового підходу до розуміння людини, сенсу її буття і призначення у світі». Серце - це «безодня» людини, через яку відкривається божественна «безодня». Серце, а не розум, виступає джерелом почуттів і думок, засобом пізнання. В ньому поєднуються розум, воля, почуття, віра. Етичне вчення Г. Сковороди спрямоване на пошук шляху, що веде до щастя, до любові, до уподобання Богу. Етичним ідеалом Сковороди є ідеал нерівної рівності в тому сенсі, що усі люди рівні перед Богом, але разом з тим вони є нерівними, тому що мають різну натуру. Метою всіх людей є наближення до Бога, отримання вищого блаженства.

Література

Кремень В.Г. *Філософія Григорія Сковороди у контексті людиноцентризму // Вісник НАПН України, 2022, 4(2)*

«Заповіді вчителю XXI століття»
(до спадщини Григорія Сковороди)

Анна КОТЕЛЬНИКОВА, здобувач освіти

Науковий керівник – Наталя БІЛЬЧУК, канд. філос. наук, доц.

Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського

«Харківський авіаційний інститут»

Як філософ, Григорій Сковорода відомий насамперед своїми просвітницькими етичними ідеями. В центрі уваги Григорія Сковороди, як і всіх просвітителів XVIII століття, була проблема людського щастя. Сенс життя людини він вбачав у самопізнанні, а щастя – у праці, яка відповідає її природним нахилам.

Під час роботи у «Таскайській комісії», яку очолював генерал Федір Вишневський, у якого Сковорода був компаньйоном, він познайомився з педагогічними ідеями Яна Коменського, видатного європейського педагога, які суттєво вплинули на формування власної концепції «нерівної рівності» та створювала особливі відношення між викладачем та учнем.

Для Сковороди людина – це не просто тілесний індивід, це окремий світ, «мікрокосмос». Пізнання людини означає, за Сковородою, не просто знання її тілесної організації (плоті), а осягнення її внутрішньої, духовної природи. Науку про людину та її щастя Сковорода вважав найважливішою і найвищою з усіх наук. Мислитель не заперечує ролі й значення наукових і технічних досягнень, але наголошує на недостатності прогресу самого по собі для людського щастя. Він чи не першим із філософів нового часу висунув ідею перетворення праці із засобу до життя в найпершу життєву потребу і найвищу насолоду.

Григорій Сковорода виступав проти будь якого поневолення: чи то соціального, чи то влади речей; проти здирства, користолюбства, наруги над

вільним прагненням людини до відповідної її здібностям, «сродної» праці. Ідея Григорія Сковороди про уможливлення всім і кожному «сродної» праці передбачала перебудову суспільного життя на основі перетворення праці у найпершу потребу і найвищу насолоду.

Головний педагогічний принцип Сковороди – розвиток природних здібностей людини. Суттєві моменти його педагогічної теорії і практики, викладені у віршах, байках та у філософських творах, давно привернули увагу дослідників.

Метою виховання він вважав не тільки навчити знаходити істину, пізнавати явища природи, а насамперед – прищепити благородні почуття, такі як дружба, вдячність, любов. Природу людини характеризує не стільки її розум, скільки «благое серце», «добра воля», тобто схильність до здійснення добрих вчинків. Природа «єсть всенародная и истинная учительница». Та це не означає, що процес виховання відбувається стихійно, сам собою. Ролі педагогічної науки, вихователя, школи Григорій Сковорода надає важливе значення. Хто бажає навчити інших мудрості життя, повинен довго навчатися сам, мати необхідний моральний авторитет вчителя, вміти поєднувати слово і діло, наголошував він.

Освіту Григорій Сковорода розглядав як один з основних засобів у реалізації свого соціального ідеалу. Виходячи із своєї філософської концепції та особистого педагогічного досвіду, він обґрунтував низку актуальних проблем. Вирішуючи їх, зробив вагомий внесок у розвиток вітчизняної педагогічної науки. У притчах, байках, листах філософ оголошував війну невігластву. Він критикував школу, яка не виховує справжньої людини, а лише прищеплює прикмети показного благородства, манери світської поведінки.

Спираючись на філософсько-педагогічний спадок Сковороди, хочеться звернути увагу на певні недоліки сучасної школи, недооцінення «справжніх» знань. На жаль, небагато з вчителів можуть зануритися у внутрішній світ дитини, через що школярі втрачають зацікавленість у навчанні та не розгортають власні здібності. Велика кількість інформації іноді може пагубно впливати на кмітливість і на чіткість засвоєння матеріалу (це не тільки стосується вчителів, а і студентів і школярів). Це дуже прикро, тому що зараз дуже потрібний свіжий погляд на звичайні речі. Вчити дітей за старими схемами є дуже великою помилкою, адже, кожен розуміє матеріал по своєму та не завжди може підлаштовуватись під рамки системи.

Є дуже велика кількість індивідуальних програм які підходять вчителю, але не дитині, і згодом ми маємо такий же самий результат як і від звичайного навчання в школі. Дитячі можливості можуть повністю «нівелюватися» завдяки невдало обраній методиці, і тоді розвиток може призупинитися на одному місці. При цьому велику роль грає самоусвідомлення учня, самопізнання, чітке розуміння себе із середини: що потрібно, а що зовсім не подобається. Вчитель має допомогти знайти в собі сили і відкрити певний інтерес до отримання знань та інформації.

На мою думку, треба навчитися розуміти себе, свій внутрішній світ и надавати ці знання іншим. Це найголовніше правило вчителя, як в духовному плані, так і в науковому. Без розуміння азів ти не можеш надати певних знань іншим. Я чудово розумію, що є правила яким ми повинні слідувати та має бути і чітке усвідомлення співвідношення свободи вибори із цими правилами. Є загально прийняті ази поведінки та взаємоповаги, якими не можна нехтувати ані з боку учня, ані з боку вчителя.

В мене є декілька прикладів надзвичайно гарних правил яких повинен дотримуватися вчитель. Їх можна назвати «заповідями вчителя 21-го століття».

Перше і найголовніше: не зашкодь своєму учневі і будь завжди поруч. Це не тільки в плані навчання, а і в особистому житті. Велика кількість вчителів не звертає уваги на булінг, сімейні проблеми і інші негаразди підлітків в школі, що в майбутньому може призвести до появи психічних розладів, а іноді і до більш страшних наслідків. Звичайно, є сильні люди які мають підтримку і від інших оточуючих, та увага зі сторони вчителя, може врятувати тисячі дитячих доль.

Друге не менш важливе є компетентність і справедливість по відношенню до учня. Це також пов'язано з оточуючим світом і освоєнні дитини в ньому. Будь яке живе створіння потребує любові, як казав Г. Сковорода «сердечного ставлення», отже даруйте її своїм учням та допомагайте відкривати сильні сторони: «приймайте такою, яка вона є, і вона стане такою, якою має бути». В кожного є свої недоліки і справжній вчитель має допомогти в виправленні цих мінусів. На це може піти час, але тим самим, ти сприяєш вдосконаленню, зробиш людину ідеальною версією себе. Ідеал не полягає в тому, щоб дитина була слухняною, а в тому, як вона бачить себе. Також дуже великою проблемою є страх бути недосконалим та отримати за це якесь покарання і не важливо, що це буде оцінка чи просто зауваження. Тому, дехто вважає, що залякування продуктивніше за навчання. Діти по різному реагують на страх і деколи просто відмовляються вчитися. Вчитель має підтримувати дитину в її починаннях і надавати свободу для розвитку думки та слова. Одне з головних завдань вчителя врівноважити страх та повагу і не загубити себе, зробити навчання цікавим і продуктивним.

Розвиток починається одночасно: з розвитку вчителя і учня. І саме через це потрібно розвиватися і вчителю: він є прикладом для наслідування. Зараз є велика кількість курсів та семінарів з різними цікавими темами: головне любов до навчання. Г. Сковорода наголошував: «Довго сам навчайся, якщо хочеш навчати інших». На мою думку, найголовніше - це добро яке ви випромінюєте, адже, ви даруєте життя новим знанням в молодих головах! Як було написано в «10 заповідях Божих» - кохайте ближнього свого! Добро врятує світ, так будьте нашими супер-героями, які роблять нас кращими!

Секція III. Філософські проблеми науки і техніки: новації і інновації

Наукова картина світу

Каріна БОЇДАР, здобувач освіти

Науковий керівник – Яна КУНДЕНКО, канд. філос. наук, доц.

Національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова

Аналіз картини світу як особливої компоненти наукового знання потребує з'ясування понять “світ” та “картина світу”. Світ – це цілісна система, єдність природи, суспільства і сутнісних сил людини, що увібрали в себе уявлення про граничність основ суцього. Світ є реальністю, що виділена і поєднана в окрему цілісність певним чином. Картина світу – складова світогляду, система образів об'єктивної реальності, що існує в суспільній свідомості. Цілісна картина світу, яка відображає його різні аспекти, і насамперед, узагальнений образ соціального середовища, становить вихідну умову людського буття.

Історія природничих наук говорить про існування на протязі довгих періодів часу певної стійкої ідейної “атмосфери” із загальних понять про властивості дійсності під впливом яких розвивається наука. Цю атмосферу прийнято називати “науковою картиною світу”. Вона визначає межі “розумних” з точки зору даної епохи гіпотез, а тому стимулює осмислення одних наукових проблем і, навпаки, не сприяє, навіть перешкоджає появі інших. Тим самим наукова картина світу задає визначений напрямок для розвитку окремих теорій та досліджень. Наукова картина світу не може перейти в ранг непорушних теорій і тому, вона є результатом дуже далеких екстраполяцій відомого та невідомого, в якому існують недоступні людині закони і форми матерії.

Варто розрізняти категорію світ у його філософському значенні, коли йдеться про світ у цілому, та ті поняття, які складаються й використовуються в конкретних науках. Так, наприклад, коли мова йдеться, скажімо, про фізику, біологію чи астрономію, тобто про ту реальність, що становить предмет дослідження відповідної конкретно-наукової дисципліни. Така градація говорить про те, що зміст відображає об'єктивну реальність у певній наочній формі. Наочність, яка притаманна пізнанню будь-якої сфери життя в науковій картині світу стає засобом пояснення навколишнього світу з позицій його основних закономірностей і властивостей. Це і є перша особливість осмислення світу з наукової точки зору. Друга особливість полягає в органічній пов'язаності з природничо-науковим пізнанням, яка відображає досягнення окремої галузі науки в окремий історичний період. Така систем ґрунтується на окремих системах знання, по-перше, прагне поширити своє наявне знання на все матеріальне буття, а по-друге, через свою фрагментарність об'єктивно опиняється перед неможливістю створення єдиної цілісної наукової системи світу. Третьою особливістю є те, що є прагнення науки пояснити будову та структуру навколишнього світу з позицій його основних закономірностей функціонування та розвитку, а також найважливіших можливостей. І, нарешті,

ще однією особливістю є постійна змінюваність, змістовне збагачення внаслідок фундаментальних відкриттів і революційних досягнень у теоретичному природознавстві.

Картина світу, як і будь-який пізнавальний образ, спрощує й схематизує дійсність. Світ як нескінченно складова дійсності, має значно ширше розуміння а уявлення про нього ще не завершено. У сучасній філософській і спеціально-науковій літературі це поняття осмислюється, наприклад, для позначення світоглядних структур, які формують фундамент культури певної історичної епохи. У цьому значенні використовуються також терміни образ світу, модель світу, бачення світу, що характеризують цілісність світогляду. Структура картини світу при такому підході задається через систему так званих категорій культури.

Таким чином, наукова картина світу – це не просто сума чи набір окремих знань, а результат їх взаємоузгодженості та організації в нову цілісність, тобто систему, яка має певні окремі особливості. Створення наукової картини світу – необхідний момент усвідомлення результатів наукового пізнання. Тільки усвідомлена істинність цих результатів робить їх цілісним знанням. Недарма найбільш загальні розуміння смислу в людському мисленні протиставляються окремим поняттям окремих наукових теорій, і саме на цій стадії узагальнюються знання, а паралельно зі створенням наукової картини світу формується й стиль наукового мислення.

Технології як фактор розвитку сучасної цивілізації

Марія ПИВОВАР, здобувач освіти

Науковий керівник – Дмитро КРИЦЬКИЙ, канд. техн. наук, доц.

Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського

«Харківський авіаційний інститут»

Саме поняття «цивілізація» вказує на найвищий рівень культурного розвитку людства, на певний ступінь освоєння ним природи та управління її окремими процесами та явищами. Прогрес цивілізації передбачає одночасно і прогрес у науці, техніці та технологіях, за допомогою яких людина стає господарем власної долі. Тому цивілізацію розглядають як таку форму існування та розвитку людства, коли власні людські соціальні зв'язки починають переважати над природними, і коли суспільство починає самостійно розвиватися [1].

Технології сьогодні впливають на кожен аспект нашого життя, але ми забуваємо, наскільки сильно технічні інновації вплинули на минулі покоління, починаючи із моменту зародження цивілізацій. Навіть такий, незначний на сьогоднішній погляд, момент використання вогню відкрив для наших пращурів можливість випікати хліб, готувати м'ясо, зігріватися в прохолодну погоду, краще орієнтуватися в темряві тощо. І кожне нововведення, чи то перше колесо, чи то перша кам'яна сокира, чи то перший шмат тканини змінювало те, як люди жили, як спілкувалися, як і де працювали [2].

Протягом історії кожна імперія зростала, піднімалася й падала на чолі з технологіями. Усі вони були створені для задоволення потреб суспільства і, отже безпосередньо пов'язані з культурою та поведінкою населення. Жодна окрема технологія, навіть невдала, не мала нульового впливу. Після розробки технологічного рішення будь-якої проблеми, можуть виникнути додаткові питання, інші економічні структури або нові способи життя, які потім можуть поступитися місцем ще більшій кількості технічних інновацій. Технології багато в чому змінили цивілізацію та історію: архітектуру, медицину, спосіб ведення війн, форми державного устрою, можливості комунікації тощо.

Технологічні інновації стали необхідними для процвітання та розвитку суспільства, а в той же час культура, ідеали та прагнення людства сформували те, як цивілізації створювали, отримували вигоду від технологій і перешкоджали їм. Технології змінюють спосіб поведінки та функціонування суспільства, і це, в свою чергу, породжує потенційно більшу потребу в нових технологіях. Цей процес є постійним і безперервним, та призводить до циклічних та співзалежних відносин між технологіями та людством.

Технології, як правило, мають як позитивний, так і негативний вплив. Збільшення чисельності населення, вичерпання природних ресурсів, потреба в більшій кількості рідкоземельних елементів і спалювання палива, яке потенційно може вплинути на глобальне потепління, є дуже реальними проблемами, що виникли через все більш активне використання технологій.

Незважаючи на такі не дуже бажані наслідки, потенційно існує більше переваг, ніж недоліків. Технології полегшили життя багатьох людей, надали необхідні ресурси й інструменти, вдосконалили медичну сферу, зробили доступними знання та освіту, створили нові робочі місця [3].

Якщо розглядати технологічний аспект на макрорівні, цивілізація може використовувати технологію, щоб вижити та стабільно функціонувати, розвиватися та досягати більш глобального прогресу або навпаки, перейти до процесу саморуйнування через брак знань, вмінь та бажання доцільно розпоряджатися технічними надбаннями. У той же час, на мікрорівні, технологічний розвиток може змінити поведінку людини аж до зміни людських адаптаційних механізмів і, таким чином, вплинути на еволюцію організму.

Сучасну цивілізацію можна визначити як техногенну. При чому ця характеристика зображає загальну тенденцію розвитку всього суспільства. Людська поведінка складна і таємнича, але вивчаючи її, стає зрозуміло, що технології допомогли сформувати та змінити людський вид, і людина, як особистість, продовжує щодня все більше залежати від технологій.

Люди частіше звертаються до технічних засобів, які допомагають їм практично з усіма можливими завданнями – від вивчення мови до пошуку житла та навіть другої половинки. Найбільшим недоліком, або навіть проблемою, є те, що людина настільки залежна від технологій, що може стати нездатною виживати чи функціонувати без них. Якщо проаналізувати історичні аспекти технологічного розвитку, то можна звернути увагу, що в певній мірі технічний зріст викликав занепад самостійної функціональності людини. Хоча

це питання все ще залишається спірним, деякі вважають, що зручність та комфорт зазвичай мають свою ціну. Але чи не занадто високою стане ціна у майбутньому?

Технології мають величезний, майже неймовірний вплив на життя кожної людини та суспільства в цілому. Хоча майже неможливо оцінити всі зміни та інновації, технології явно зробили багато, щоб зробити людське життя простішим, приємнішим і зручнішим. Однак неправильне або безвідповідальне використання досягнень технічного прогресу може мати руйнівні наслідки, тому для того, щоб цивілізація зростала, а не занепадала, стає дедалі важливим працювати відповідальніше та створювати баланс між використанням технологічних систем і старомодних методів.

Література

1. Скринник, З. Е. *Українська людина в європейському світі: виміри ідентичності: навч. посібник [Текст] / кол. авторів; // К.: УБС НБУ, 2015. – 609 с.*
2. Loendorf, William. *A course investigating technology in world civilization [Text] / W. Loendorf // Annual Conference, Salt Lake City, Utah. – 2004. – pp. 9-30.*
3. *How Society and Technology Become Partners in Changing Our Lives [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.brainspire.com/blog/technology-and-society-how-technology-changed-our-lives> (01.10.2022)*

Феномен технологічної сингулярності в сучасному суспільстві

Анна КРИВЕНКОВА, здобувач освіти

Науковий керівник – Людмила ВАСИЛЬЄВА, канд. філос. наук, доц.

Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського

«Харківський авіаційний інститут»

В сьогоденні людство стоїть на порозі надзвичайно затребуваних відкриттів, які можуть принести йому безмежну свободу від рутинної праці і можливо навіть жадане безсмертя. В цьому сенсі можна стверджувати, що наша цивілізація неминуче зіштовхнеться з трансформаційними перетвореннями та сформує новий досвід в сфері технологічної сингулярності, чого подібного не було ніколи. Ця історична подія буде мати різні назви, але основна ідея буде спрямована на революційні можливості гармонійного поєднання людини та комп'ютеру, своєрідного «вибуху інтелекту».

Незважаючи на різноманітність назв та окремих підходів щодо теорії технологічної сингулярності, усі можливі концепції будуть мати одну спільну рису. Вона полягає в тому, що прискорення змін, технологічний прогрес та нове знання настільки кардинально поміняють людську сутність, що згодом не доведеться навіть ставити питання про її «природу», оскільки йтиметься про феномен надприродності та злиття людини з «машиною».

Термін технологічна сингулярність, синонімами якого є «емерджентність», «трансцендування» тощо, – умовна точка, в якій «інтелектуальні машини» або зрівняються у своїх здібностях і можливостях з людиною, або перевершать її в більшій мірі, чи взагалі станеться своєрідне «поєднання».

В сучасній науковій літературі такий процес досліджується на основі явищ транс- та пост- гуманізму. Багато дослідників цієї тенденції вважають, що цей «вибух» відбудеться саме у XXI столітті, хоча більш точна дата та інші деталі є предметом палких наукових дебатів. Так існує загальний консенсус серед науковців, що така наукова тенденція зведеться до розробок у сферах обчислювальної техніки та Штучного Інтелекту (ШІ), робототехніки, нано- та біотехнологій. Крім того, існують розбіжності в думках щодо процесу втілення амбіційних ідей в реальні технологічні можливості людського розвитку. Саме тому постають окремі питання та насуцна дилема: Яким чином це відбуватиметься? Чи буде така тенденція результатом технічних перетворень, що постійно прискорюються, чи все ж таки це процес самовідтворюючий та самооновлюючий – «вибух інтелекту», спричинений можливістю самих машин?

Думки також розходяться щодо того, чи сприйматиметься такий процес як раптова подія, що подібна до перемикання, чи як поступовий розвиток, що може не мати певного початку чи точки перелому. В будь-якому випадку, багатьма дослідниками (І. Пригожин, В. Юдковський) доводиться, що як тільки сингулярність відбудеться, життя ніколи не буде таким, як було раніше, і процес вже запущений.

У цьому розумінні термін «сингулярність», який зазвичай використовують у контексті математично-природничих наук є доречним і в сфері гуманітарного знання, оскільки не лише змінює горизонти розуміння методології дослідження самого об'єкту, а розкриває нові напрямки дослідження предметного поля зазначеної концепції. Можна стверджувати, що філософські міркування щодо сингулярності можуть стосуватися багатьох галузей філософії, включаючи метафізику, антропологію, філософію науки і техніки тощо.

У літературі можна нарахувати що найменше декілька десятків різноманітних тлумачень терміну технологічної сингулярності. Так, наприклад, Н. Данаїлов (у блогосфері – «Сократ») пропонує 17 таких визначень, тоді як А. Сендберг боізько дев'яти, проте усі дев'ять концепцій технологічної сингулярності, на його думку, можна звести до трьох головних концепцій: 1) пришвидшених змін; 2) «горизонту прогнозування»; 3) інтелектуального вибуху з переходом до надінтелекту.

Трансгуманізм артикулює концепцію технологічної сингулярності як теорію метафізичного фазового переходу до нових форм організації людини. Його прибічники декларують принципи «морфологічної свободи» й права людини на індивідуальний вибір технологій поліпшення людської природи. Тут Ф. Фукуяма ставить резонне хоча й суто риторичне запитання: «Якщо ми почнемо процес перетворення себе в щось «зверхнє», то якими правами володітимуть ці поліпшені «істоти» і якими будуть їхні претензії порівняно з правами тих, хто залишиться позаду?» [1].

Отже, на нашу думку технологічна сингулярність це процес незворотного розвитку людства, та чи готове людство до таких інновацій та

перетворень. Якщо враховувати сучасні глобалізаційні тенденції підтримування неспинної агресії, використання найновітніших технологічних інновацій в немирних цілях, аж ніяк не можна з впевненістю говорити, що концепція технологічної сингулярності буде мати високі морально-культурні наслідки та допоможе зберегти не лише людські життя, а й усю людську цивілізацію. Хотілося б завершити словами нобелівського лауреата Альберта Швейцера, який у своїй промові заявив: «...Людина стала надлюдиною. Завдяки своїм досягненням у сфері науки й техніки, вона не тільки має у своєму розпорядженні фізичні сили свого організму, але й наказує силам природи, змушує їх виконувати свої бажання... Надлюдина отримує можливість за допомогою спеціальних технологій використовувати енергію, що може вивільнитися при швидкому згоранні хімічних речовин.... Але вона страждає фатальною духовною неповноцінністю, оскільки не може проявляти надлюдської розсудливості, яка б відповідала її надлюдській могутності та давала б можливість використовувати набуту могутність для розумних та добрих справ....» [2].

Література

1. Фукуяма Ф. *Кінець історії і останній чоловік* /Ф. Фукуяма. М. : Б.и., 2004. 588 с.
2. Швейцер А. *Благоговення перед життям*. М., 1992. С. 494–495.

Інноваційні перетворення як проблема цивілізаційного розвитку

Діана ЕБОНДЗО, здобувач освіти

Науковий керівник – Людмила ВАСИЛЬЄВА, канд. філос. наук, доц.

Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського

«Харківський авіаційний інститут»

В сьогоденні людство вступило в епоху значних інновацій, які в повній мірі впливають як на соціальну сферу сучасної цивілізації, так і розвиток фундаментальних наук, модернізуючи затребувані наукомісткі технології та масштабні науково-технічні проекти. Тут інноваційна діяльність в техногенному середовищі має стати основою та джерелом діяльності сучасної людини.

Інновація (від англ. innovation – нововведення) – ідея, новітній продукт в галузі техніки, технології, організації праці, управління, а також у інших сферах наукової та соціальної діяльності, заснована на використанні досягнень науки і передового досвіду. Крім того, інновація – це результат системної діяльності, що спрямована на реалізацію досягнень науково-технічного прогресу та окремих удосконалень. В свою чергу, новація представляє собою продукт інтелектуальної діяльності людини, оформлений результат фундаментальних, прикладних чи експериментальних досліджень у будь-якій сфері людської діяльності.

Переважає більшість науковців (Е. Менсфілд, Р. Фостер, Й. Шумпетер) вважає інноваційність універсальною ознакою будь-якої цивілізації. Інновації як суттєва частина розвитку соціальних систем, як механізм змін, що створює

передумови для соціокультурних змін усіх масштабів, залежить від людської творчості та здатності суспільства прийняти або адаптуватися до результатів такої творчості.

Терміни «новація», «інновація», «нововведення» широко використовуються у повсякденному житті і часто ототожнюються, хоча різняться за своєю сутністю. Інновація по-суті це практичне використання чогось нового, в свою чергу, новація – це лише ідея, початок використання цього нового, нововведення – результат практично освоєння нового.

Інновації в науково-технічному середовищі суспільства позитивно впливають на створення нового сучасного інформаційного потенціалу для забезпечення публічної реалізації власного Я кожного члена сучасного суспільства, але, з іншого боку, така тенденція ускладнює життя людини. Позитивний чи негативний вплив технологій на наше життя залежить від того, як ми їх використовуємо та представляємо у повсякденному житті. Так, технології мають величезний потенціал для покращення людського здоров'я та розвитку соціокомунікативної сфери суспільства. Від клінічних випробувань ліків на основі штучного інтелекту через забезпечення профілактичного моніторингу пацієнтів до іноваційних рішень щодо новітніх концепцій протистояння конфліктності та агресії.

Проте існують і негативні наслідки такого прискореного впровадження іноваційних технологій в наше життя. Можемо помітити як уже на багатьох підприємствах використовуються машини, які виконують справу набагато краще і швидше ніж людини, а отже скорочуються робочі місця, і знайти заробіток окремим верствам населення вже не просто. Згідно з дослідженням компанії McKinsey, до 2030 року понад 800 млн людей залишаться без роботи через роботів, а це п'ята по-суті частина всього працездатного населення планети. Окрім цього, саме за рахунок розвитку іноваційних технологій ведуться страшні війни та гинуть діти, а агресивні пропагандистські технології впливають на свідомість невідготовленої до маніпуляцій людини. Такий ризик може не обмежуватися окремими країнами, а бути відправною точкою до загибелі всієї людської цивілізації.

Таким чином, іноваційно-технологічний розвиток у всіх сферах життя людини – це надзвичайно затребувана тенденція розвитку людської цивілізації, що може врятувати багато життів, створити кращі умови комфортного існування кожної окремої людини, проте існує багато ризиків щодо неадекватного, недбалого використання таких новітніх проектів, що призведе до незмінних процесів та загибелі усього людства. На нашу думку, міжнародні організації, що відповідальні за безпеку людства, повинні посилити контроль за озброєнням країн та створити глобальну систему відмови щодо використання ядерної зброї та озброєння з масовим ураженням взагалі. Крім того, мають існувати організації, які були б відповідальні за інформаційно-комунікативну культуру в публічному просторі.

Література

1. Феномен інновації та його дослідження [Інтернет ресурс] – <http://philsci.univ.kiev.ua/biblio/PhN/6-ch.htm> (дата звернення: 20.10.2022)

2. *Філософсько-методологічні аспекти соціальних технологій // Філософія науки: традиції та інновації. №2 (13–14). 2016. С. 121–128.*

3. *Васильєва Л. Віртуально-цифровий Selfлюдини публічної // "Антропологічні виміри філософських досліджень". №20. 2021. С. 89–99.*

Інформаційне перевантаження в контексті інформаційного суспільства

Яна КУНДЕНКО, канд. філос. наук, доц.

Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова

Епоха постмодернізму поділила інформаційний світ на ДО та ПІСЛЯ. Розпочалася нова інформаційна електронна ера, також відома під назвою ера комп'ютерів. Сталося глобальне зрушення від традиційної індустрії, встановленої індустріальною революцією, до цифрової, комп'ютеризованої індустрії. Ця нова ера характеризується широкими можливостями вільно передавати та приймати інформацію, величезною кількістю інформаційних джерел.

Кожного дня окрім необхідної нам інформації ми отримуємо дуже багато зайвої інформації, коли дивимось телевізор, слухаємо радіо, спілкуємося з оточуючими, виходимо в Інтернет чи соціальні мережі. Крім того, «потрібні» сторінки в Інтернеті супроводжуються рекламними банерами, відеороликами та посиланнями, які не лише не допомагають, а й посилюють інформаційний тиск. У зв'язку з швидким ростом об'єму та доступності будь-якої інформації, з'явився феномен інформаційного перевантаження – це проблема, з якою стикаються люди, одержуючи таку велику кількість інформації, яку вони не здатні усвідомити. Термін інформаційного навантаження у психології розуміється як надлишок інформації, що надходить до мозку. За Тоффлером, інформаційне навантаження – це сенсорне навантаження в інформаційну епоху.

Починаючи з 2009 року загальна сума виробленої за рік інформації у світі вимірюється в кількості від одного до двох екзабайт (мільярд гігабайт), що становить у середньому близько 250 мегабайт на кожного чоловіка, жінку та дитину на Землі. Сучасна людина за один день отримує стільки ж інформації, скільки Середньовічна людина за все своє життя.

Основними причинами інформаційного навантаження є: стрімке зростання інформаційного потоку, простота операцій при передачі даних через Інтернет, збільшення доступних каналів вхідної інформації, велика кількість історичних відомостей, неточності в наявній інформації, відсутність методу порівняння та обробки різних її видів.

Проблема полягає у тому, що ніхто не планує зменшувати обертів представлення інформації. Чисельність щорічних публікацій просто зашкалює. За даними американських досліджень, 90 % опублікованих книг не були прочитані, мало того, що люди не встигає прочитати опубліковане, так ці дані швидко втрачають свою актуальність, на їхнє місце приходять нові публікації.

У 70-х роках ХХ століття вчені дали назву лавиноподібному збільшенню кількості інформації – «інформаційний вибух». На думку дослідників, зростаючі обсяги інформації можуть зашкодити не лише окремо взятим дослідникам, а й науці загалом. Інформаційне навантаження здатне вплинути на здоров'я людини, а також може стати причиною нервового виснаження, стресу, порушень сну, надмірної збудливості, нав'язливих страхів і панічних атак, депресії. Інформаційний шум за впливом на здоров'я можна порівняти з токсинами повітря, неякісною їжею чи впливом побутової хімії на людський організм. Але звичайно існують «ліки». Пара годин або днів у відсутності джерела інформації дозволять значно підтримати психологічне здоров'я людини та підвищити її змогу краще зосереджуватися дійсно важливих темах.

Таким чином, сутнісне розуміння поняття інформаційного навантаження полягає в тому, що обсяги інформації, що надходить, у кілька разів більше можливостей її освоєння. Використовуючи продукти сучасні комунікативні ресурси, людина здатна створити навколо себе інформаційний «шар», який не сприяє вирішенню її проблем, компенсуючи самотність та професійну нереалізованість. Цей ілюзорний захист тільки шкодить людині, оскільки вона живе в інформаційному потоці стрімкому, безмежному і швидко мінливому. Потрібно маленькими порціями споживати інформаційний ресурс, «фільтрувати» його, виділячи найголовніше та відпочивати від нього.

Перспективи розвитку соціального підприємництва в Україні

*Ірина УШНО, канд. філос. наук, ст. викладач
Харківська державна академія культури*

Поняття «соціальне підприємництво» виникло у другій половині ХХ століття у зв'язку зі зростанням та активізацією некомерційних організацій, розвитку транспорту і інфраструктури, появи новітніх засобів зв'язку. Суспільство все частіше мало запит на вирішення соціальних проблем, які не могли бути охоплені тільки державними програмами. Так, приватний підприємець став долучатися до соціального сектору.

Незважаючи на великі ініціативи по всьому світі, термін «соціальне підприємництво» є суперечливим та досі не визначеним. По-перше, критики визначають, що можливість існування альтруїстичних форм капіталізму досить сумнівна [1]. По-друге, не всі люди мають підприємницький таланти і навички в поєднанні з соціально-орієнтованим світоглядом [2]. По-третє, виникає необхідність розробки деяких стандартизованих методів поширення досягнень соціальних підприємств по всьому світу [2]. А головне, які підприємства можуть називатися «соціальними» та на яку саме державну підтримку, вони можуть розраховувати.

Питання державного забезпечення, пільгового законодавства або інших ініціатив завжди стикається з проблемою зловживань. Досі не має чіткої позиції суспільства, як відокремлювати соціальних підприємців, щоб потім їх

підтримувати. Залучання незалежних експертів не дає потрібного результату, бо дуже часто ставиться під сумнів відсутність фінансової або соціально-моральної зацікавленості цих людей. На сьогодні, невелика кількість країн має чітку позицію щодо соціального підприємництва. Але, наприклад, Велика Британія, яка була однією з першопрохідників у цій сфері, зараз немає пільгового законодавства до соціальних підприємців. Не ухвалили такі закони і в Україні. В Україні було три спроби прийняти Закон про соціальне підприємництво і усі вони були провалені. Наприклад, у одному законопроекті було дуже широке та розмите визначення поняття та дуже великі податкові пільги. Крім того, законопроекти були визнані небезпечні з точки зору корупційних ризиків [3].

Незважаючи на відсутність на цей час державного регулювання, феномен «соціальне підприємництво» в Україні не просто існує, а набуває поширення. Ця ідея знаходить себе в різних сферах підприємницької діяльності. Прикладів дуже багато, від кав'ярень і майстерень до сучасних проектів по ресайклінгу, свідомому споживанню та захисту довкілля. У міжнародній практиці сформувався рекомендований перелік таких проблем: нерівність, бідність, расизм, гендерні питання, відсутність доступу до освіти, відсутність доступу до таких ресурсів, як вода та електрика, проблеми, пов'язані з охороною здоров'я, та імміграційні права, соціальні проблеми поширюються на зміну клімату та екологічні проблеми. Сучасне українське соціальне підприємництво працює в більшості в них, актуалізує саме вітчизняні проблемні зони.

Останні пів року ми можемо спостерігати величезні соціальні зміни у нашому суспільстві. На мій погляд, Україна надала світу потужний приклад того як альтруїзм може бути притаманним не тільки окремій особистості, а й приватному підприємству. Досвід волонтерської діяльності дає українському підприємству можливості у майбутньому започаткувати велику кількість соціальних підприємств. До усіх вищеназаних проблем, будуть також додаватися питання реабілітації та адаптації різних сфер населення після війни: військові, переселенці, діти та люди похилого віку та ін. Саме соціальне підприємництво стане цим простором у якому можливо створити діючі механізми з реабілітації та адаптації всіх верств населення.

Література

1. Sarah H. Alvord, David L. Brown, Christine W. Letts. *Social Entrepreneurship and Societal Transformation: An Exploratory Study // The Journal of Applied Behavioral Science [en]. – 2004. – № 3. – P. 260-282.*

2. Wee-Liang, Williams, John, and Tan, Teck-Meng. «Defining the 'Social' in 'Social Entrepreneurship': Altruism and Entrepreneurship.» *The International Entrepreneurship and Management Journal. no. 3 (2005): 353–365.*

3. Баранова О. Соціальне підприємництво як відповідь суспільства на соціальні потреби // Дія Сімі, Актуальна добірка матеріалів від експертів LIGA ZAKON – Електронний ресурс: https://biz.ligazakon.net/interview/205014_sotsalne-pdprimnitstvo-yak-vidpovd-susplstva-na-sotsaln-potrebi

**Принципи розподілу функцій між оператором і машиною
у системі «людина-машина»**

Юлія КАМЕНЕВА, здобувач освіти

*Науковий керівник – Олександр ТИНЬКОВ, канд. психол. наук, доц.
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»*

Розподіл функцій у системі «людина-машина» (СЛМ) є актуальною проблемою, оскільки машина повинна виконувати функції пов'язані зі складними математичними обчисленнями, виконувати операції із певним алгоритмом дій, зберігати велику кількість інформації тощо. Людині ж виконувати функції індуктивного мислення, приймати рішення на базі неповної інформації чи вирішувати завдання, які потребують великої уваги та відповідальності. З вище сказанного можна визначити основні засади розподілу цих функцій.

Принцип переважних можливостей полягає в тому, щоб оператор виконував лише ті функції, з якими він справляється краще за машину, а машині навпаки рекомендується доручати ті функції, які нею виконуються краще за оператора.

Принцип максимізації показників у СЛМ передбачає досягнення необхідних тактико-технічних даних системи з мінімальними витратами коштів та часу. А принцип взаємного резервування передбачає можливість перерозподілу функцій самої СЛМ. Принцип відповідальності полягає у тому, що оператору повинні доручатися завдання, які мають найбільшу значимість.

Принцип «активного оператора» передбачає, що саме людина має вирішувати завдання у яких вона могла б проявити свій творчий потенціал, самореалізуватися та самоствердитися. Людина навинна вирішувати складні завдання дуже швидко. Слід підкреслити, що в кожній системі існують свої особливості управління, і тому щоразу необхідно по-новому оцінювати можливості людини самих технічних засобів. Ефективний розподіл функцій базується на максимальному обліку можливостей оператора та машини, та застосовується підхід міні-макса.

Порівнюючи можливості людини і машини в системах управління, зазначимо, що функціонування СЛМ з врахуванням всіх варіантів її роботи може забезпечувати тільки людина. Вона здатна краще оцінити роботу системи, беручи до уваги різні фактори та попередній досвід діяльності оператора. Полі модальність у сприйманні різної інформації, її співставлення при формуванні образу об'єкта притаманні тільки людині, а швидкість сприйняття та алгоритмічна переробка інформації машина значно перевершує можливості людину.

**Профайлінг як інноваційний метод
у розкритті кримінальних правопорушень**

*Тетяна ПОДЗОЛКОВА, здобувач III освітньо-наукового ступеня (PhD)
Науковий керівник – Ігор ШИНКАРЕНКО, канд. юрид. наук, проф.
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»*

Сучасний контроль за злочинністю та соціальним середовищем взагалі став в деякій мірі можливим лише з розвитком технологій. Так, сучасні розробки такі як профайлінг, електронне спостереження, системи відеоспостереження, системи виявлення пострілів та системи розпізнавання обличчя, є головними засобами системного контролю та новими технологічними артефактами сучасних практик [1 – 3].

Профайлінг є новим напрямом у психологічній науці, що з'явився порівняно недавно. Він дозволяє розшифровувати невербальні та вербальні компоненти, що використовуються у міжособистісному спілкуванні. На думку фахівців, профайлінг дає можливість отримувати найоб'єктивнішу інформацію про потенційну небезпеку суб'єкта та може бути ефективно використаний для превентивних заходів щодо попередження терористичних актів в транспортній системі та місцях масового скупчення людей.

Профайлінг розглядається як технологія оцінки та прогнозування поведінки людини на основі таких характеристик як прояви вегетативної нервової системи, емоційні стани, особливості мови, невербальні прояви, особливості зовнішності та ін.

Сучасні компанії прагнуть автоматизувати профайлінг, “доручаючи” машині збір та аналіз інформації про людину. З одного боку, це може трохи знизити валідність результатів, адже програма не може аналізувати так “образно” чітко, як це робить людина. З іншого боку, “цифровізація”, використання машини в повній мірі зводить до мінімуму кількість помилок, адже хоч б яким досвідченим був профайлер, його думка може залишатися суб'єктивною.

Перехід профайлінгу в ІТ має великі перспективи, але поки що єдиного комплексного інструменту не існує. Складність полягає у тому, що для вирішення багатьох завдань профайлінг поки що задіює тестові діагностики, тобто об'єкт профілювання відповідає на низку питань. А ІТ-рішення мають ґрунтуватися на нетестових методиках. Хоча деякі пропозиції на ринку вже є. Наприклад, Microsoft Azure розпізнає емоції та голос, програмне забезпечення Noldus здійснює поведінкові дослідження, а FaceReader досяг успіхів щодо аналізу самої особи [4].

Використання систем відеоспостереження дозволяє не тільки прискорити, а й успішно розкрити низку злочинів. До того ж системи відеоспостереження постійно оновлюються та включають нові функції програмних технологій. Наприклад, додавання технології локації пострілів дозволяє швидко розгортати персонал екстреної медичної допомоги та поліцію в місцях виявлення пострілів. Шень-чжень (Китай) наразі випробовує систему відеоспостереження

з 200 000 камер із можливістю сповіщення поліції, коли в одному місці скупчується надмірна кількість людей. При цьому було розроблено програмне забезпечення з використанням національної бази ідентифікаційних даних Китаю та програмного забезпечення для розпізнавання облич, яке дозволяє поліції ідентифікувати усіх осіб відеоспостереження [2]. Ще один приклад. Компанія Shot Spotter використовує інфраструктуру розумного міста для триангуляції місця пострілу. Вони стверджують, що їхня система може сповістити владу фактично в режимі реального часу, надаючи інформацію про тип пострілу та місце розташування з точністю до 10 футів. Кілька датчиків вловлюють звук пострілу, а їх алгоритм машинного навчання визначає, де стався постріл, порівнює дані [5].

Однією з причин значного зростання використання замкнутого телебачення (CCTV) у громадських місцях є усвідомлена цінність як джерела доказів у розслідуванні кримінальних злочинів. Поліція регулярно використовує записи з камер відеоспостереження як частину кримінальних розслідувань, чи то для встановлення осіб правопорушників, чи забезпечення визнання провини, перевірки показань свідків, чи ідентифікації потенційних свідків [6].

Таким чином, сучасні та можливі наслідки прискореної експансії передових технологій у механізм функціонування існуючої системи суспільних відносин все частіше використовуються в правовій практиці. Закономірно, що такі технології, маючи величезний потенціал впровадження їх в криміналістику, разом з профайлінгом, можуть якісно підвищувати ефективність розкриття, розслідування та попередження багатьох злочинів.

Література

1. Nguyen, Huy Binh 2020 *Use of Information Technology in Crime Investigation*. // *International Journal of Advanced Trends in Computer Science and Engineering* vol. 9 No.2, March - April 2020. Pp.1909-1912. [in English]
2. James Byrne, Gary Marx. (2011) *Technological Innovations in Crime Prevention and Policing. A Review of the Research on Implementation and Impact*. // *Cahiers Politie Studies Jaargang*, 2011-3, nr. 20. Pp. 17-40. [in English]
3. M. R. McGuire, Thomas J. Holt. 2017 *The Routledge Handbook of Technology, Crime and Justice*. // Abingdon, Oxon ; New York, NY : Routledge, 2017. [in English]
4. Філатов О. Профайлінг. Секрети професії: профайлер – живий “детектор брехні” // URL: <https://superfamily.in.ua/profajling-sekreti-profesi%D1%97-profajler-zhivij-detektor-brexni/>
5. *AI for Crime Prevention and Detection – 5 Current Applications*//2022 *Emerj Artificial Intelligence Research*. URL:<https://emerj.com/ai-sector-overviews/ai-crime-prevention-5-current-applications/> [in English]
6. Anthony Morgan, Christopher Dowling 2019 *Does CCTV help police solve crime?* // *Australian Institute of Criminology Trends & issues in crime and criminal justice*, No. 576 April 2019. 16 p. [in English]

Техніка як фактор розвитку сучасної цивілізації

Богдан КОВАЛЕНКО, здобувач III освітньо-наукового ступеня (PhD)

Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського

«Харківський авіаційний інститут»

Сучасний світ не стоїть на місці і постійно розвивається. Це стосується багатьох сфер життя, але особливо це стосується науки і техніки. У зв'язку з чим актуальним стає термін техногенної цивілізації, для якої цілком обумовлений інтенсивним розвиток. Тут резерви росту поповнюються вже не за рахунок розширення культурних зон, втягуванням в перетворюючу діяльність все нових і нових матеріальних ресурсів, а і перебудова попередніх способів життєдіяльності.

Сучасна західна цивілізація розпочала свій рух у XVI столітті. Вона рішуче заявила про себе революційними вченнями багатьох науковців (наприклад, М. Коперник), але зримі її успіхи припадають лише на XVII-XVIII століття, коли було зроблено історичні природничо-наукові відкриття (Галілей, Кеплер, Декарт, Ньютон). Це час, який сформував цивілізаційний дух нової науки та техніки. Прогрес науки, техніки та технологій передбачає одночасно і цивілізаційний прогрес, тому цивілізаційний процес можна поділити на два соціокультурні рівні: традиційний (лат. tradition – передача з покоління в покоління) та техногенний (грец. techne – мистецтво, ремесло, майстерність та genos – народження). Сучасну техногенну цивілізацію характеризують якісно інші принципи та норми життя людей, коли моральні, культурні ідеали та цінності змінюються. Тут найвищими цінностями стають інтенсивний розвиток науки, техніки та технології, а також зростання демократизації у всіх сферах життя та діяльності людей.

Нині все більшого поширення набуває точка зору про необхідність переходу від стратегії "підкорення природи" до концепції "виживання" за умов тотального "олюднення" довкілля, від техногенного етапу розвитку цивілізації до антропогенного. Зокрема український філософ М. Кісельов наводить необхідні передумови переходу для досягнення усталеного розвитку, що розкриті у Доповіді Міжнародної комісії по навколишньому середовищі: 1) політична система здатна забезпечувати участь широкої громадськості у прийнятті рішень; 2) соціальна система здатна забезпечити зняття напружень, що виникають при негармонійному економічному розвитку; 3) економічна система, яка могла б забезпечити розширення виробництва та технічний прогрес на власній міцній базі; 4) система ефективного виробництва орієнтована на збереження еко-ресурсної бази; 5) технологічна система, яка могла б стимулювати постійний пошук нових рішень; 6) міжнародна система, що сприяла б усталеності торгових та фінансових зв'язків; 7) достатньо гнучка, здатна до самокорекції адміністративна система [3]. Тут слід підкреслити надзвичайно широкий і комплексно представлений перелік заходів світової спільноти, які необхідні для забезпечення стабільного розвитку, стратегії виживання і, одночасно, варто звернути увагу на такий момент: проблема

виживання мислиться передусім як технологічна і зовсім аж ніяк не проблема духовності, моралі.

Таким чином, техніка в її тандемі з наукою в сучасності відіграє визначальну роль у всіх сферах суспільного життя. Такий розвиток детермінує зміну технологічних надбань, виводить суспільство на новий рівень, але разом із тим породжує безліч різних проблем екологічного, демографічного, біоетичного характеру. У зв'язку з цим дуже важливі ціннісно-світоглядні орієнтації сучасного суспільства, всіх тих, хто створює та експлуатує техніку.

Література

1. Степін В.С. *Проблеми цивілізації від культу сили до діалогу та злагоди // Етична думка: Наук.Публіцист.читання. - М.: Республіка, 1992. - с.184-185*
2. Черніков М.В., Перевозчикова Л.С. *Техніка як детермінуючий чинник розвитку техногенної цивілізації // Вісник ВДТУ.2014. №4.*
3. Киселев М.М. *Феномен діяльності в реаліях сьогодення // Філософія. Анти геологія екології. Природа.Технологія, культура.- Альманах. Вип..1.Київ.- 2000.- с.40*
4. Vasylieva L., Prosenko O., Chmykhun S. *Problems and Solutions for an IT-Dependent Information Society: Essence, Development and Prospects 2020 IEEE 11-ta mizhnarodna konferenciya z nadijny`x sy`stem, poslug i tehnologij[2020 IEEE 11th International Conference on Dependable Systems, Services and Technologies (DESSERT)], 2020, pp. 451-455, doi: 10.1109/DESSERT50317.2020.9125064.*

Щодо проблем інновацій науки і техніки

*Олександр ГУРТОВИЙ, здобувач III освітньо-наукового ступеня (PhD)
Національний аерокосмічний університету ім. М. Є. Жуковського
«Харківський Авіаційний Інститут»*

За останні десятиліття людство набуло специфічного потягу на іновації в техніці та науці і буквально стоїть в глухому куті щодо бачення майбутнього. Разом з цим виникає проблематика в сфері філософського знання, що охоплює проблему буття та небуття людини відносно вже існуючих технічних процесів. Загальне ототожнення всіх передових розробок систем, алгоритмів та методів зазвичай зводять до таких, що були створені на основі зразків живих організмів або їх взаємодії, що постає проблемою в сфері інновацій, а отже пов'язано і з сферою новацій. Більше того, виникає протистояння розвитку задля самого прогресу в наукових відкриттях у пошуку, пізнанні нових незвіданих можливостей Всесвіту, що є неабияким базисом для становлення нової ери філософії та росту передових розробок. Постає питання нової термінології, використання її до людиною.

Прослідкуємо різні підходи щодо розуміння поняття ремесло: 1) професійність ремесла, яким би воно не було має спеціалізуватися на вузькому профілі, але при цьому використовувати новітні методи та технології; 2) ремесло ґрунтується зазвичай в місці, де є великий запас сировини, необхідної для його функціонування, але іноді виникають вимоги негайної перекваліфікації (державний або технічний устрій, потреби суспільства, екологія тощо); 3) іновації кожної сфери діяльності напряду пов'язані з економічним ростом; 4) часто іновації слугують як чинник для виживання; 5)

стрімкий розвиток новітніх продуктів та методів зумовлений конкурентним оточенням. Тут виникає потреба у створенні інтуїтивно зрозумілих термінів, що ґрунтуються як на конкретній спеціалізації, так і можуть використовуватися. Таким чином, в розробці інновацій необхідно повноцінно розкривати суть термінології, зберігати чітку логіку задля уникнення проблемних питань, таємниць та непорозуміння між людиною та набутим знанням, що пройшло довгу дорогу постійного відшліфовування. Варто звертати увагу на те, що при виконанні певних технічних завдань також необхідна певна мудрість та саме таємниця, але яка використовується вже задля безпеки людини.

Філософські проблеми розвитку високих технологій

Владислав ГРИГОРЧУК, здобувач освіти

Науковий керівник - Наталя БІЛЬЧУК, канд. філос. наук, доц.

Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського

"Харківський авіаційний інститут"

Майбутнє людства нерозривно пов'язане з науково-технічним прогресом, що змінює не тільки природний, а й соціальний світ. Рівень розвитку сучасних технологій досяг такої глибини і масштабу, що дозволяє говорити про те, що людина стоїть на порозі створення нової цивілізації з новими цінностями та ідеалами. Проблема дослідження науково-технічного розвитку особливо актуалізується у зв'язку з появою конвергентних технологій, які багаторазово перевищують за своїм потенціалом попередні технологічні досягнення. З одного боку, ці технології обіцяють неймовірне зростання людських можливостей, з іншого – приховують у собі непередбачувані небезпеки. Тому дослідження цієї проблеми потребує філософського осмислення, що направлене не лише на дослідження різного роду наслідків, а й формування "образу" бажаного майбутнього.

В сьогоденні масштаби техногенного впливу стали безпрецедентними, аналіз цього явища привертає все більше уваги дослідників. Такі автори як А. Абрамян, В. Аршинов, В. Беклемишев, Р. Вартанов, Д. Дубровський акцентують увагу на філософській рефлексії соціокультурних наслідків розвитку нанотехнологій. Це передбачає з'ясування специфіки нанотехнологій, аналіз їх впливу на оформлення соціальної реальності, врахування нових культурних стереотипів, пошук нового підходу до традиційного гуманізму, прогнозування можливих соціокультурних наслідків розвитку нанотехнологій, визначення змін суспільних цінностей і сенсу життя людини.

Під конвергентними технологіями ми розуміємо взаємовплив інформаційних технологій, біотехнологій, нанотехнологій і когнітивної науки, що називається NBIC-конвергенцією (за першими літерами сфер: N-nano, B-bio, I-info, C-cogno). Особливістю конвергентних технологій є їх максимальна наближеність до природних процесів, здатність включатися в їх єдність і взаємозв'язки. Відмінними рисами NBIC-конвергенції є: інтенсивна взаємодія між складовими областями; значний синергетичний ефект; широта охоплення

предметних областей, що розглядаються - від атомарного рівня матерії до розумних систем; розкриття перспектив якісного зростання технологічних можливостей індивідуального та соціального розвитку людини. У майбутньому NBIC-технології об'єднаються в єдину науково-технологічну область знань, яка включатиме практично всі рівні організації матерії: від молекулярної природи речовини, до природи життя, природа розуму та процесів обміну інформацією.

Можливості конвергентних технологій вражають уяву – з їх допомогою доступна атомно-молекулярна конструкція матеріалів і пристроїв із заданими властивостями, відтворення систем живої природи, управління біологічними процесами на молекулярному рівні, розкриття секретів роботи мозку, створення штучний інтелект. Розвиток NBIC-технологій може бути початком нового етапу в еволюції людини – етапу спрямованої свідомої еволюції, особливістю якого є наявність мети. Штучний відбір, який здійснює людина, спрямований на формування і закріплення бажаних ознак. Перші результати спрямованої еволюції вже є – генетично модифіковані тварини і рослини, рання діагностика спадкових захворювань, штучні імпланти замість людських органів. Однак завершальний етап розвитку цього напрямку важко уявити, хоча він вже очевидний. Людина, прагнучи володіти цими можливостями, не хоче миритися зі зворотним впливом на неї. Звідси дві крайнощі науково-технічного прогресу – від самоствердження людини через науку і техніку до самозречення людини в технологічному світі у вигляді різноманітних кіборгів і біороботів. Ця подвійність змушує задуматися про перспективи антропогенного розвитку.

Деякі автори пишуть про абсолютну непередбачуваність і незворотність наслідків штучного вторгнення в природне середовище. Зокрема, А. Грюнвальд характеризує ідеї конвергентних технологій як утопії, які, тим не менше, підводять людство до деякої прикордонної ситуації, де результати такого впливу стають принципово стохастичними. Інші стримано, але досить позитивно оцінюють перспективи, що з'являються. Треті – впадають у нестримний оптимізм щодо «фантастичного» майбутнього.

Розвиток сучасних технологій «підживлює» ідеологію трансгуманізму, яка виправдовує трансформацію людського тіла і духу на шляху до вічного життя та створення надлюдини. Трансгуманізм «благословляє» поглинання людини процесами подальшого розвитку техніки, перетворення її на матеріал прогресу. Якщо найстрашнішою перспективою була ідея постлюдини, вироблена в трансгуманізмі, то проміжним варіантом є концепція технолога, запропонована рядом дослідників. Технобіоеволюція вже є реальністю, але в процесі вона не перестає бути людиною, а стає все більш технологічною людиною.

Умовно наслідки технологічних інновацій можна розділити на кілька груп, кожна з яких потребує вивчення: 1) пов'язані зі змінами природного і технічного середовища; 2) що веде до соціальних перетворень; 3) вплив на гносеологічні (методологічні) установки у зв'язку з тим, що суб'єктивна діяльність включена в "сукупність знань".

Впровадження в природні процеси на глибинному рівні поряд з величезними перспективами загрожує абсолютно непередбачуваними, необґрунтованими і часто незворотними наслідками. Соціальні наслідки застосування сучасних технологій також важко оцінити однозначно. З одного боку, споживачі отримують максимум переваг сучасних технологій: нові продукти та послуги, зниження їх вартості, подолання просторових і часових бар'єрів тощо. З іншого боку, технологічний прогрес створює проблеми у сфері виробництва – розвитку інновацій. У глобальному масштабі соціальні трансформації в сучасних конкурентних ринкових умовах неминуче призводять до зростання нерівності, зростання нестабільності та конфліктів.

Таким чином, конвергенція технологій може призвести до створення нової технокультури гібридних квазіоб'єктів. При цьому може бути втрачена «людяності». На нашу думку, людина повинна захистити себе як особистість і протистояти засиллю техніки і технології, що вимагає нового рівня розвитку свідомості. Саме наука і техніка повинні служити людині. Крім того, особливу увагу варто звернути саме на ідею гуманізму – значущої допоки є людина. Світ без війн і насильства, без експлуатації і відчуження, без дикритаційного поділу людей є завданням, яке має постійно стояти перед людством, і яке не має ідеального вирішення.

**Взаємозв'язок між технологією та суспільством:
філософський погляд на проблему**

*Артем КАРПЕНКО, здобувач III освітньо-наукового ступеня (PhD)
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»*

У даних тезах технологія розглянута як соціальний, культурний та історичний феномен, а особлива увага приділена філософським роздумам щодо зв'язу технологій з суспільством, та технологічних змін з соціальними змінами.

Виділено та розглянуто три філософські погляди на взаємозв'язок між технологіями та суспільством:

- 1) технологія як автономна сила, що визначає суспільство;
- 2) технологія як людський конструкт, який може бути сформований людськими цінностями;
- 3) ко-еволюційний погляд на технологію і суспільство.

Обговорюється історична складова цих трьох поглядів і стверджується, що всі вони ще присутні в сучасних дебатах про технологічні зміни та їх вплив на суспільство.

Погляд 1. Технологія як автономна і визначальна сила.

Цей погляд на технологію і суспільство може бути охарактеризований наступними двома ключовими припущеннями: 1) технологія розвивається автономно, тобто за своїми власними законами, які не є, або майже не є,

відкритими для людському вибору; 2) вплив технологій на суспільство є детермінованим.

Прибічників цієї точки зору умовно можна поділити на технооптимістів та технопесимістів. Основна відмінність між ними полягає в цінностях, які асоціюються з технологічним розвитком і змінами. Для технооптимістів це позитивні цінності, такі як соціальний прогрес, економічне процвітання, свобода і демократія. Технопесимісти наголошують на негативних цінностях, таких як домінування одних над іншими, тиранія, і навіть кінець людства. Незважаючи на ці діаметрально протилежні оцінки технологічних змін, обидві сторони розглядають технологічний розвиток як автономний процес, що визначає суспільний розвиток. Отже тут можливостей для людського вибору в технологічному розвитку небагато.

***Погляд 2.** Технологія як людський продукт, сформований людськими інтересами та цінностями.*

Другий погляд на технологію підкреслює людський характер технології. Технологія – це людська конструкція, що формуються під впливом людських інтересів і цінностей людини, і є відкритими для людського вибору. Для цього погляду є базовими наступні три припущення: 1) технологія є людським продуктом або соціальною конструкцією і, як така, відкрита для людського вибору людини; 2) технологія має цінність, і різні продукти можуть нести в собі різні цінності, в залежності від їх конструкції; 3) ми можемо створювати нові технології відповідно до наших інтересів і цінностей.

Прикладом пропагування другого погляду можуть слугувати ідеї письменника-фантаста Айзека Азімова, який став відомим своїми трьома законами робототехніки (1950):

1. Робот не може завдати шкоди людині, або своєю бездіяльністю дозволити людині завдати шкоди.

2. Робот повинен підкорятися наказам, відданим йому людиною, за винятком випадків, коли такі накази суперечать Першому Закону.

3. Робот повинен захищати своє існування до тих пір, поки такий захист не суперечить Першому або Другому Закону [1].

Ідея цих законів полягає не в тому, що роботи будуть автоматично їм підкорятися, а в тому, що вони повинні бути так спроектовані людиною, щоб вони це робили. Це чітко вписується в ідею технології як людського продукту.

Ідея про те, що ми можемо свідомо монтувати цінності в технології є доволі популярною і знайшла реалізацію у багатьох сучасних підходах, таких, як, наприклад, "Відповідальні дослідження та інновації (Responsible Research and Innovation, RRI, 2013) [2], який особливо активно впроваджується в Європейському Союзі і визначається як "постійний процес узгодження досліджень та інновацій з цінностями, потребами та очікуваннями суспільства" (Єврокомісія, 2014) [3]. Проте, другий погляд містить небезпеку перебільшення ступеня, до якого ми можемо керувати або спрямовувати технологічний розвиток.

***Погляд 3.** Ко-еволюція технологій та суспільства.*

Третій погляд можна сформулювати у вигляді трьох ключових припущень:

1. Технологія і суспільство еволюціонують разом; технологія не визначає суспільство, як і суспільний вибір повністю не визначає технологію.

2. Деякі аспекти розвитку технологій дуже важко змінити або не можна порівняти, і вони навряд чи (все ще) відкриті для людського вибору.

3. Технології створюють новизну і неочікувані (і непередбачувані) наслідки.

Поєднання другого і третього припущення призводить до так званої дилеми технологічного контролю. Ця дилема стверджує, що на своїх ранніх стадіях нова технологія все ще є податливою, але не вистачає достатніх знань про її соціальний вплив, щоб спрямувати її в потрібне русло. Пізніше, коли ці знання стають доступними, технологія настільки вкорінюється в суспільстві, що її вже важко або неможливо змінити.

Домінуючою відповіддю на цю дилему згідно другому погляду є намагання активно керувати технологією на її ранніх стадіях проектування, одночасно вирішуючи проблему знань шляхом посилення прогнозування і обговорення. Хоча такий підхід, безумовно, є розумним, він також несе в собі ризики нехтування питаннями і проблемами, які важко або неможливо передбачити на цих ранніх стадіях.

Альтернативою відповіддю, що більше відповідає третьому погляду, є підхід, що пропонує проведення експериментів і вивчення нової технології, перед її впровадженням. Замість того, щоб передбачати, акцент у такому підході робиться на експериментуванні, адаптивності та навчанні.

У світлі третього погляду, підхід RRI [2], що впроваджується Єврокомісією та спрямований на краще узгодження технологій з "цінностями, потребами і очікуваннями суспільства", викликає симпатію, але, виглядає дещо найвним, як в тому сенсі, що технологіями може бути важче керувати, ніж очікувалося, так і в тому, що навіть коли такі зусилля з управління є успішними, час від часу виникатимуть несподівані наслідки і неприємні сюрпризи через новизну технологій.

Більш того, з ко-еволюційної точки зору, "цінності, потреби та очікування суспільства" не є сталими, а еволюціонують в результаті технологічного розвитку. Через що вони не можуть бути нормативною базою, що спрямовує технологічний розвиток.

З огляду на невизначеності і можливості, а також загрози, які супроводжують розвиток нових технологій, і відповідно до третього погляду, слід прагнути до більш поступового впровадження цих технологій в суспільство, при якому це не буде повністю неконтрольованим де-факто соціальним і моральним експериментом. При такому впровадженні технологій ми зможемо (спочатку) застосовувати більш дрібномасштабні і керовані форми соціального і морального експериментування, що дозволяють вчитися і адаптуватися на цьому шляху. Такий підхід до нових технологій може здатися ідеалістичним, але він вже працює в деяких сферах технологій, таких як

медицина, де ми з часом визнали, що нові методи лікування, ліки або вакцини спочатку повинні бути широко протестовані, перш ніж їх можна буде безпечно і відповідально впроваджувати в ширшому масштабі в суспільстві.

Дана доповідь буде завершена коротким прикладом того, як три розглянуті філософські погляди на технологію і суспільство діють у випадку, коли технологією виступає штучний інтелект. Це допоможе побачити, як усі три погляди на проблему зв'язку технології та суспільства залишаються присутніми у дебатах про нові технології і є актуальними і сьогодні.

В цілому, три розглянуті філософські погляди можна розглядати як культурні ресурси, до яких люди вдаються в дискусіях про нові технології. Однак, це не означає, що всі погляди однаково адекватні або бажані з нормативної точки зору. Я вважаю, що третій погляд, ко-еволюція між технологією і суспільством, є кращим принаймні з двох причин. По-перше, цей погляд здатен інтегрувати ідеї двох інших; а по-друге він здатний вказати на "сліпі плями" в поточних дебатах про технології, в яких перший і другий типи сприйняття (погляди) часто все ще домінують.

Література

1. Азімов, А. *"Я, Робот"*. 1-е видання. Нью-Йорк. 1950 р.
2. Owen, R., Bessant, J. R., & Heintz, M. *"Responsible innovation: Managing the responsible emergence of science and innovation in society"*. 2013.
3. European Commission. *"Rome declaration on responsible research and innovation in Europe"*. 2014.

Довіра як моральна цінність при створенні та експлуатації програмного забезпечення

Михайло КОВАЛЕВСЬКИЙ, здобувач III освітньо-наукового ступеня (PhD)

Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського

«Харківський авіаційний інститут»

Питання довіри в усі часи викликало багато суперечок та дискусій. В соціальних науках (соціологія, психологія) категорія довіри сьогодні є предметом активних досліджень. З точки зору цих наук, довіра є всього лише передбачення покладання на якусь дію, яке базується на тому, що знає одна сторона про іншу. З одного боку, довіра має певні межі, які обумовлені наявністю інформацією про іншу сторону, якій довіряють. З іншого, довіра – це твердження про те, що поки що невідоме, але має якусь вірогідність статися. Тому такі питання як «кому можна довіряти, а кому – ні?», «за яких обставин?» і т. д. досі залишаються актуальними.

Сьогодні в світі має місце базова теза про навчання протягом усього життя людини. У зв'язку з цим розвиток особистості та вміння до самонавчання стає популярною направленістю в системі вищої освіти. Майже всі сучасні світові університети та інститути ставлять собі за мету забезпечити не тільки європейський рівень формування освіти та вироблення професійних навичок, але й виховання гармонійно розвиненої, соціально активної людини, здатної до саморозвитку, самовдосконалення, з високими духовними якостями,

гуманністю й толерантністю. Ефективна реалізація розвитку не тільки професійних, але й особистісних якостей людини наразі неможлива без допомоги різноманітних технічних засобів та відповідного програмного забезпечення, оскільки інформаційні технології все більше інтегруються в різноманітні сфери життєдіяльності людини. Програмне забезпечення (ПЗ) – сукупність програм системи оброблення інформації та програмних документів, необхідних для експлуатації цих програм. Тобто мається на увазі такий набір інструкцій, які розповідають комп'ютеру, як працювати. Проте чи буде ПЗ якісним і чи буде користувач довіряти цьому ПЗ визначають вимоги.

Основні види вимог до програмного забезпечення:

- функціональний характер (вимоги до поведінки систем): бізнес-вимоги; вимоги користувача; функціональні вимоги;
- нефункціональний характер (вимоги до характеру поведінки системи): бізнес-правила – визначають обмеження, що витікають з предметної області; системні вимоги – вимоги до програмних інтерфейсів, надійності, обладнанню; атрибути якості; зовнішні системи та інтерфейси; обмеження.

Вимоги до програмного забезпечення – набір вимог щодо властивостей, якості та функцій програмного забезпечення, що буде розроблено. Вимоги визначаються в процесі аналізу вимог та фіксуються в специфікації вимог або інших артефактах процесу аналізу та розробки вимог. При цьому в умовах зростаючої складності та інформаційної насиченості сучасного життя всяке ПЗ має конкурувати та відокремлюватись від інших. Це створює доволі непогану середу для інформаційних шахраїв. Тому ступінь довіри визначає саме якість ПЗ та кінцевий користувач. Визначається це за наступними характеристиками якості: функціональна придатність; ефективність роботи; сумісність; зручність використання; надійність; безпека; зручність супроводу; портативність.

Отже, ґрунтуючись на отриманій інформації робимо висновки, що лише за наявності чіткої специфікації та при правильному та виваженому поєднанні всіх цих принципів, можна створити дійсно довіреним програмний продукт.

Література

1. Francis Fukuyama. *Trust: The Social Virtues and The Creation of Prosperity.* – 1995.
2. *International Standard ISO/IEC 25010.* – 2019.

Філософсько-етичний ракурс сучасної біоетики: клонування людини

Данііл КУТИЦЬКИЙ, здобувач освіти.

Науковий керівник – Наталя БІЛЬЧУК, канд. філос. наук, доц.

*Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»*

За своє існування людство часто стикається з етичними проблемами. Однією з таких проблем є клонування людини. Для початку потрібно розібратися з поняттями «клон» та «клонування». Клонування – одержання кількох генетично ідентичних організмів шляхом безстатевого (у тому числі вегетативного) розмноження або партеногенезу. Клон – результат клонування.

Нещодавно, клонування ми могли побачити лише в фантастичних фільмах, але сьогодні вже можемо спостерігати наглядні приклади успішного клонування живих істот. Одним з таких прикладів є вівця Доллі, яка була “одержана” шляхом пересадки ядра соматичної клітини в цитоплазму яйцеклітини 5 липня 1996 року. Вівця Доллі була генетичною копією вівці – донора клітини. Після появи її на світ, почалися дебати на тему клонування.

Дискутується ця тема через можливість клонування саме людини. Діячі світових релігій (християнство, іслам, буддизм) виступають категорично проти клонування, бо штучне створення людини суперечить появі людини на світ, яке було закладено природою. Також серед вчених є багато противників такого підходу, а на законодавчому рівні клонування людини заборонено у 70 країнах світу. Клонування порушує гідність людини. Людина – це не стільки біологічна істота.

Піко делла Мірандола у своїй промові «Промова про людську гідність» сформулював так думку: гідність людини полягає у самостворенні та невизначеності. Тільки людина може створювати нове життя, штучне створення людини принизить її гідність, покаже її слабкість. Саме тому можна стверджувати, що творці клонів беруть на себе роль Бога. Тут доречним є вислів С. Кримського: «науковий прогрес прагне поставити людину на місце Бога, в той час як вона ще не навчилася бути людиною». Клонування порушує унікальність клонованої особи. Кожна людина – унікальна та неповторна, а клон – точна копія якоїсь вже існуючої людини. Саме тому клони втрачають свою ідентичність, особливість, тобто перестають бути індивідуальністю. Втративши індивідуальність, людина перестає бути людиною.

Клонування руйнує інститут сім'ї. Сім'я – це найдавніший соціальний інститут, сім'я належить до найважливіших суспільних цінностей. Для дорослої людини, сім'я має важливе джерело задоволення його духовних потреб. Для дитини відіграє роль формування її особистості. Клонування обходить створення сім'ї, бо для створення клону потрібен тільки «зразок» іншої людини, тому через клонування відпадає необхідність створення сім'ї.

Таким чином, клонування людини є соціально небезпечним явищем, яке зруйнує гідність людини, знищить її духовну основу, середовище створення та виховання людини – сім'ю. Клонування може перетворити людину з індивідуальної та соціальної істоти на одобокий біологічний матеріал, ресурс. Заборонивши клонування, ми збережемо людство.

Необхідність створення системи психологічного відбору

Анастасія ТИЩЕНКО, здобувач освіти

Науковий керівник – Олександр ТИНЬКОВ, канд. психол. наук, доц.

Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського

«Харківський авіаційний інститут»

На сучасному етапі розвитку українського суспільства все гостріше постає проблема забезпечення надійності функціонування всіх ланок

управлінських та виконавчих структур, що перш за все залежить від готовності та спроможності персоналу на належному рівні виконувати свої професійні обов'язки.

У зв'язку з цим, особливого значення набуває створення ефективної системи забезпечення надійності персоналу, що полягає в здатності працівників якісно, з дотриманням вимог чинного законодавства, службової дисципліни та стандартів професійної етики, виконувати свої функціональні обов'язки. Саме відсутність такої системи, яка б урахувала особливості соціально-економічної та політичної ситуації в суспільстві й об'єктивні можливості активізації резервів «людського фактору», негативно відбивається на виконанні головного завдання кадрових органів – забезпеченні високого рівня професіоналізму персоналу.

При розробці системи психологічного відбору необхідно дотримуватися принципу наукової обґрунтованості організаційно-методичних рекомендацій по відбору. Це передбачає дослідження таких питань, як актуальність відбору, його завдання і методи. Необхідність створення системи психологічного відбору визначається залежністю успіху підготовки фахівців від вираженості професійно-значущих якостей особистості і наявністю різкої диференціації між хорошими і поганими фахівцями.

Добірка методів оцінки і критерії професійної придатності визначаються конкретними завданнями відбору, у відповідності з якими будуть суттєво відрізнятися і вимоги до спеціаліста. За характером завдань розрізняється відбір на навчання та до повсякденної діяльності (у простих або екстремальних умовах). Процедура обстеження кандидатів при психологічному відборі передбачає оцінку професійно значущих якостей особистості. В якості методик вивчення індивідуально-психологічних особливостей особистості використовується великий арсенал методичних прийомів. Тут психологічний відбір є одним з компонентів професійного відбору і припускає вибір кандидатів на основі оцінки їх професійно-важливих якостей (ПВЯ). Оцінка ПВЯ конкретної людини робиться на основі вивчення кількісних і якісних показників в певному виді діяльності. Шляхом співвідношення показників продуктивності праці цієї людини з певними показниками інших осіб (професійно підготовлених, зайнятих тим же видом діяльності), можна з великою точністю охарактеризувати і оцінити його ПВЯ.

Феномен інновації у науковому пізнанні і практичній діяльності

Андрій БИЧКОВ, здобувач III освітньо-наукового ступеня (PhD)

Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського

«Харківський авіаційний інститут»

Останнім часом поняття «інновація» міцно увійшло повсякденне життя. Нововведення – так ще називають інновації - використовуються в будь-якій діяльності людини, і виникають, як правило, в результаті наукових досліджень і вносять у професійне середовище людини елементи нововведення. У

загальному вигляді схема інноваційного процесу може бути представлена наступним чином: інновації, як нові знання => впровадження інновацій у практичну діяльність => трансферт інновацій, тобто поширення інноваційного досвіду в інші сфери життя, в інші регіони, а також застосування його в нових умовах. Термін "інновація" є синонімом терміна "нововведення", і може використовуватися разом з ними або замість них. Термін увів у науковий обіг австрійський учений Йозеф Шумпетер на початку ХХ ст. У його роботі «Теорія економічного розвитку» (1911), де вчений вперше розглянув питання «нових комбінацій» змін у розвитку та дав повний опис інноваційного процесу. Вжиток термін «інновація» Шумпетер ввів уже в 30-ті роки ХХ ст., розуміючи під інновацією зміну з метою впровадження та використання нових видів споживчих товарів, нових виробничих, транспортних засобів, ринків та форм організації у промисловості.

Характер інновацій визначається точніше як результат творчого процесу й у найширшому розумінні у вигляді створення та реалізації нової споживчої цінності. У цьому найважливішою ознакою інновації за умов сучасного економічного розвитку вважатимуться новизну її споживчих товарів. Технічна новизна відіграє другорядну роль. Взагалі, інновація відрізняється від наукового знання тим, що вона доступна масовому споживачеві. Природа інноваційного процесу має важливу теоретичну спадщину. Це одна з найбільш вивчених проблем у цій галузі. Під інноваційним процесом зазвичай розуміють безперервний та складний процес створення нових знань, впровадження їх у виробництво та розповсюдження у масштабах усієї економіки. Проте єдиної думки щодо цього питання немає. Інноваційний процес до періоду ринкової трансформації вітчизняної економіки переважно представлявся як ряд явищ. Сюди входять конкретні етапи роботи, починаючи з наукових досліджень та закінчуючи безпосереднім виробництвом продукту. Такої позиції дотримувалася більшість економістів, особливо у 60-70-х та на початку 80-х рр. Розбіжності щодо цього питання стосуються класифікації стадій «науково-виробничого» процесу, їх кордонів та організаційних форм різних стадій. Деякі автори вважають, що безперервний цикл «дослідження-виробництво» є повним шляхом продукту від початку прикладних досліджень до промислового виробництва, виключаючи з цього процесу фундаментальні дослідження. Він спирається на сучасні розробки людей та технологій і дуже відрізняється за оригінальністю. Інновація – це результат творчої та інвестиційної діяльності, основною метою якої є комерціалізація наукових досліджень та розробок. Така діяльність спрямована на розробку концепцій, дослідне виробництво та масове поширення нових видів товарів, послуг та технологій, організаційних форм на рівні фірми (підприємства). Метою інновацій є підвищення конкурентоспроможності компаній, товарів та послуг, за рахунок чого збільшується прибуток компанії.

ЗМІСТ

<i>Доповіді пленарного засідання</i>	
<i>АКСІОСФЕРА МАРГІНАЛЬНИХ ПЕРІОДІВ Юрій КУЗНЕЦОВ, Андрій СВЯЩУК</i>	3
<i>ОСВІТА З ОРІЄНТАЦІЄЮ НА НАСТАНОВИ Г. СКОВОРОДИ Надія СЕВЕРИН</i>	4
<i>СУПЕРГІБРИДНІСТЬ ЯК СПАДОК МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ Андрій АРТЕМЕНКО</i>	6
<i>ФЕНОМЕН СТЕРЕОТИПУ ЯК НЕВІД'ЄМНА ЧАСТИНА СУСПІЛЬНОГО МИСЛЕННЯ Дар'я БАРБАШ, Науковий керівник – Наталія ФІЛІПЕНКО</i>	7
<i>ІНТЕНЦІОНАЛЬНІ ОЗНАКИ ПРАВОСВІДОМОСТІ ЛЮДИНИ У ПОВСЯКДЕННОМУ СЕРЕДОВИЩІ Наталія МУРАДЯН</i>	9
<i>ФІЛОСОФІЯ: ДУХОВНИЙ АНТИКВАРІАТ АБО НЕОБХІДНЕ ДЖЕРЕЛО МУДРОСТІ? Олексій ЗЕНЯКІН</i>	12
Секція I. ФІЛОСОФІЯ У СИСТЕМІ СОЦІОГУМАНІТАРНОГО ЗНАННЯ	
<i>DIGITAL DEHUMANIZATION AS A PHENOMENON OF DEONTOLOGIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS Svitlana SHYROKA, Heorhii PIVEN</i>	14
<i>ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ФАХІВЦЯ ЯК ІННОВАЦІЙНОЇ ОСОБИСТОСТІ Ольга ПРОЦЕНКО, Тетяна ЧУБІНА</i>	17
<i>ІНТЕГРАЦІЯ МЕТОДІВ НАСКРІЗНОГО ПРОЕКТУВАННЯ В ПРОЦЕСІ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В НАВЧАННІ ЛЮДИНИ Тетяна ПЛАСТУН</i>	18
<i>ДО ПИТАННЯ АКСІОЛОГІЧНИХ ПРИНЦИПІВ У ВИЩІЙ ОСВІТІ Яна КУНДЕНКО, Ольга ГАПЛІВСЬКА</i>	19
<i>ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ Анастасія ВІТЕР, Науковий керівник – Олександр ТИНЬКОВ</i>	20
<i>ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ Олександр ТИНЬКОВ</i>	21
<i>ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ФІЛОСОФІЇ Артур ДАХНО, Ігор ЄВАРНИЦЬКИЙ</i>	22
<i>ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ СТУДЕНТІВ Ірина ШЕСТОПАЛОВА, Науковий керівник – Наталя БІЛЬЧУК</i>	25
<i>ФІЛОСОФІЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ТЕОРІЇ ТА МЕТОДИКИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ Олег СЛОБОДЯНЮК, Олексій САМОХІН</i>	27

**Науково-практичний семінар
«ФІЛОСОФІЯ В АКСІОСФЕРІ ГЛОБАЛІЗУЮЧОГО СОЦІУМУ»**

<i>РОЛЬ ФІЛОСОФІЇ У ФОРМУВАННІ ЛЮДИНИ ЯК ІНДИВІДА ТА СПЕЦІАЛІСТА Євгеній ПОЛІЩУК</i>	29
Секція II. ЛЮДИНА І СОЦІУМ В ЦІННІСНИХ ПРІОРИТЕТАХ СУЧАСНОГО СВІТУ	
<i>THE CONCEPT OF “TRUE I” IN THE VIRTUAL-DIGITAL ENVIRONMENT Liudmyla VASYLIEVA</i>	31
<i>РЕСЕНТИМЕНТНА ЛЮДИНА У ТРАНСЛЯЦІЇ МОРАЛЬНОГО ЗЛА Ольга ПРОЦЕНКО, Марія ДМИТРЕНКО</i>	32
<i>СОВІСТЬ ЯК МОРАЛЬНИЙ РЕГУЛЯТОР ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ: АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР Віктор МІЩЕНКО</i>	34
<i>МОРАЛЬНО-ЕТИКЕТНИЙ ЗМІСТ ОБМІНУ ПОДАРУНКАМИ У ДІЛОВОМУ СПІЛКУВАННІ Аліна ІВАНЕНКО, Науковий керівник – Ольга ПРОЦЕНКО</i>	38
<i>КОНЦЕПЦІЇ НАДЛЮДИНИ У РІЗНИХ ГАЛУЗЯХ ЗНАНЬ Олександр ВДОВІЧЕНКО</i>	40
<i>ЛЮДИНА У СУЧАСНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ СВІТІ: МОДЕРН ТА/ЧИ ПОСТМОДЕРН Альона ЧЕПЕЛЕВИЧ, Науковий керівник – Наталя БІЛЬЧУК</i>	42
<i>ДО ПИТАННЯ ДУХОВНОСТІ І МОРАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ РЕЛІГІЇ Анатолій КУЗНЕЦОВ, Ольга ГАПЛЕСЬКА</i>	44
<i>ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЙНА ЗМІСТОВНІСТЬ ХРАМОВОЇ АРХІТЕКТУРИ КИТАЮ У ЧАНЧЖИ</i>	45
<i>СПІВВІДНОШЕННЯ ВІРИ І РОЗУМУ Ярослав ШОМА, Науковий керівник – Наталя БІЛЬЧУК</i>	47
<i>РЕЛІГІЙНИЙ ПРОСТІР В ЛЮДСЬКОМУ БУТТІ Наталя БРИСЛАВСЬКА, Науковий керівник – Наталя ЯРОВИЦЬКА</i>	49
<i>ГОЛОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ЕТИКИ КОНФУЦІАНСТВА Анастасія ДЕРЕВ'ЯНКО, Науковий керівник – Ольга ПРОЦЕНКО</i>	51
<i>РОЗДУМИ ПРО КНИГУ Ф. НІЦШЕ «АНТИХРИСТІЯНИН» Юлія САМОХВАЛОВА, Науковий керівник – Світлана ШИРОКА</i>	54
<i>АГРЕСІЯ: ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР Вероніка ПАЗЕНКО, Науковий керівник – Наталя БІЛЬЧУК</i>	55
<i>ЗМІНА ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ У СУЧАСНОМУ СВІТІ Анастасія СТЕПАНЕНКО, Науковий керівник – Яна КУНДЕНКО</i>	57
<i>ВИЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ ДУХОВНОСТІ ХХІ СТ (ЗА ПРАЦЯМИ С. КРИМСЬКОГО) Наталя БІЛЬЧУК, Олександр МИТРУС</i>	59
<i>МОРАЛЬНІ ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ОСОБИСТОСТІ (ЗА КНИГОЮ ЕРІХА ФРОММА «ЛЮДИНА ДЛЯ СЕБЕ») Станіслав МАЛЯВКО, Науковий керівник – Ольга ГАПЛЕСЬКА</i>	61

**Науково-практичний семінар
«ФІЛОСОФІЯ В АКСІОСФЕРІ ГЛОБАЛІЗУЮЧОГО СОЦІУМУ»**

ЧИ БУЛО РАНІШЕ КРАЩЕ? <i>Ілля ОЧКУРОВ, Науковий керівник – Наталя БІЛЬЧУК</i>	62
РОЛЬ МИСТЕЦТВА В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ <i>Ксенія КАРПОВИЧ, Науковий керівник – Наталя ЯРОВИЦЬКА</i>	64
ЯК ПОДОЛАТИ СТРЕС ТА ТРУДНОЦІ СЬОГОДЕННЯ: ФІЛОСОФІЯ СТОЙЦИЗМУ ДО ПРОБЛЕМИ СКРІЗЬ ВІКИ <i>Ірина УЗУН, Науковий керівник – Наталя БІЛЬЧУК</i>	66
ІМІДЖ У ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНОМУ ПРОСТОРІ НАУКОВОГО ЗНАННЯ: ФІЛОСОФСЬКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ВИМІР <i>Лідія КОМКОВА</i>	68
ЛЮДЯНИСТЬ ЯК ЦІННІСТЬ В ПРІОРИТЕТАХ СУЧАСНОГО СВІТУ <i>Марина ГАНЗЕРА, Науковий керівник – Наталя БІЛЬЧУК</i>	71
ЗАЛИШАТИСЯ ФІЛОСОФОМ КОЛИ ЙДЕ ВІЙНА <i>Світлана ЧМИХУН</i>	72
ДО ПИТАННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ ТА ФІЛОСОФСЬКОЇ СПАДЩИНИ КИРИЛО-МЕФОДІВСЬКОГО БРАТСТВА <i>Тетяна ДИВУЛЬСЬКА, Науковий керівник – Ольга ГАПЛЕСЬКА</i>	74
ДО 300-РІЧЧА З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ	
ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА: ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ – ЦЕ ШЛЯХ СВОБОДИ <i>Наталя БІЛЬЧУК, Віталій СІДІН</i>	77
СИМВОЛІЗМ ТА МЕТАФОРИЗМ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ <i>Надія СЕВЕРИН, Віктор СЕВЕРИН</i>	80
«ПОШУКИ ЩАСТЯ» ІЗ УРАХУВАННЯМ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ <i>Марина ГАНЗЕРА, Науковий керівник – Наталя БІЛЬЧУК</i>	83
АКТУАЛЬНІСТЬ ПОГЛЯДІВ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ ПРО ЛЮДИНУ ТА СУСПІЛЬСТВО ДЛЯ СУЧАСНОСТІ <i>Ольга ГАПЛЕСЬКА, Людмила БОГОСЛАВСЬКА</i>	85
ТЕОРІЯ «СРОДНОЇ ПРАЦІ» <i>Іван МЕЗЕНЦЕВ, Науковий керівник – Наталя БІЛЬЧУК</i>	86
«ФІЛОСОФІЯ СЕРЦЯ» Г. СКОВОРОДИ <i>Анастасія КОПІНА</i>	88
ФІЛОСОФІЯ Г. СКОВОРОДИ: УКРАЇНСЬКА САМОБУТНІСТЬ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ <i>Олексій ІВАЩУК, Науковий керівник – Наталя БІЛЬЧУК</i>	90
«ЗАПОВІДІ ВЧИТЕЛЮ ХХІ СТОЛІТТЯ» (ДО СПАДЩИНИ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ) <i>Анна КОТЕЛЬНИКОВА, Науковий керівник – Наталя БІЛЬЧУК</i>	92

**Науково-практичний семінар
«ФІЛОСОФІЯ В АКСІОСФЕРІ ГЛОБАЛІЗУЮЧОГО СОЦІУМУ»**

Секція III. ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ І ТЕХНІКИ: НОВАЦІЇ І ІННОВАЦІЇ	
<i>НАУКОВА КАРТИНА СВІТУ Каріна БОНДАР, Науковий керівник – Яна КУНДЕНКО</i>	95
<i>ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ Марія ПИВОВАР, Науковий керівник – Дмитро КРИЦЬКИЙ</i>	96
<i>ФЕНОМЕН ТЕХНОЛОГІЧНОЇ СИНГУЛЯРНОСТІ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ Анна КРИВЕНКОВА, Науковий керівник – Людмила ВАСИЛЬЄВА</i>	98
<i>ІННОВАЦІЙНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ ЯК ПРОБЛЕМА ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ Діана ЕБОНДЗО, Науковий керівник – Людмила ВАСИЛЬЄВА</i>	100
<i>ІНФОРМАЦІЙНЕ ПЕРЕВАНТАЖЕННЯ В КОНТЕКСТІ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА Яна КУНДЕНКО</i>	102
<i>ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ Ірина УШНО</i>	103
<i>ПРИНЦИПИ РОЗПОДІЛУ ФУНКЦІЙ МІЖ ОПЕРАТОРОМ І МАШИНОЮ У СИСТЕМІ «ЛЮДИНА-МАШИНА» Юлія КАМЕНЕВА, Науковий керівник – Олександр ТИНЬКОВ</i>	105
<i>ПРОФАЙЛІНГ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ МЕТОД У РОЗКРИТТІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ Тетяна ПОДЗОЛКОВА, Науковий керівник – Ігор ШИНКАРЕНКО</i>	106
<i>ТЕХНІКА ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ Богдан КОВАЛЕНКО</i>	108
<i>ЩОДО ПРОБЛЕМ ІННОВАЦІЙ НАУКИ І ТЕХНІКИ Олександр ГУРТОВИЙ</i>	109
<i>ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ВИСОКИХ ТЕХНОЛОГІЙ Владислав ГРИГОРЧУК, Науковий керівник - Наталя БІЛЬЧУК</i>	110
<i>ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ ТЕХНОЛОГІЄЮ ТА СУСПІЛЬСТВОМ: ФІЛОСОФСЬКИЙ ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ Артем КАРПЕНКО</i>	112
<i>ДОВІРА ЯК МОРАЛЬНА ЦІННІСТЬ ПРИ СТВОРЕННІ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ Михайло КОВАЛЕВСЬКИЙ</i>	115
<i>ФІЛОСОФСЬКО-ЕТИЧНИЙ РАКУРС СУЧАСНОЇ БІОЕТИКИ: КЛОНУВАННЯ ЛЮДИНИ Данііл КУТИЦЬКИЙ, Науковий керівник – Наталя БІЛЬЧУК</i>	116
<i>НЕОБХІДНІСТЬ СТВОРЕННЯ СИСТЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІДБОРУ Анастасія ТИЩЕНКО, Науковий керівник – Олександр ТИНЬКОВ</i>	117
<i>ФЕНОМЕН ІННОВАЦІЇ У НАУКОВОМУ ПІЗНАННІ І ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ Андрій БИЧКОВ</i>	118

**Науково-практичний семінар
«ФІЛОСОФІЯ В АКСІОСФЕРІ ГЛОБАЛІЗУЮЧОГО СОЦІУМУ»**

Наукове видання

УДК 1:316.32(063)

ББК

Ф48

Філософія в аксіосфері глобалізуючого соціуму // Матеріали міжвузівського міського науково-практичного семінару – Харків : Нац. аерокосм. ун-т ім. М. С. Жуковського «Харків. авіац. ін-т», 2022. – 124 с.

ОРГКОМІТЕТ

Співголови:

Ольга ПРОЦЕНКО, доктор філософських наук, проф.,
завідувачка кафедри філософії та суспільних наук ХАІ

Яків ТАРОРОСЬВ, доктор філософських наук, проф.,
завідувачка кафедри філософії ХПІ

Заступники голови:

Анатолій КУЗНЕЦОВ, доктор філософських наук, доц., проф. ХАІ

Світлана ШИРОКА, кандидат філософських наук, доц.,
в. о. декана гуманітарно-правового факультету

Відповідальні за секції:

Ольга ПРОЦЕНКО, доктор філософських наук, проф.,

Наталя БІЛЬЧУК, кандидат філософських наук, доц.,

Людмила ВАСИЛЬЄВА, кандидат філософських наук, доц.

Відповідальні секретарі:

Світлана ЧМИХУН, кандидат філософських наук, доц.,

виконавець оригінал-макету – Ольга ГАПЛІВСЬКА

Робочі мови семінару – українська, англійська

Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського

«Харківський авіаційний інститут»

Україна, 61070, Харків-70, вул. Чкалова, 17

Тел. (8-057) 788 42 78

E-mail: k701@khai.edu

*За достовірність інформації та редакцію, що міститься в опублікованих матеріалах,
і відповідність її використання чинним нормативно-правовим актам України
відповідальність несуть автори.*

Доповіді та тези друкуються в авторській редакції

Матеріали друкуються відповідно до плану проведення міжвузівського міського науково-практичного семінару Національного аерокосмічного університету ім. М.С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», затвердженого Українським інститутом науково-технічної експертизи та інформації (Посвідчення № 425 від 30.09.2022 р.)
